T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇIŞINDAN OPTİMAL KAMU KESİMİ TÜRKİYE İNCELEMESİ

Betül ŞENGÜL

ŞANLIURFA - 2022

T. C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MALİYE ANABİLİM DALI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇIŞINDAN OPTİMAL KAMU KESİMİ TÜRKİYE İNCELEMESİ

Betül ŞENGÜL

Danışman

Doç. Dr. Mahmut İNAN

ŞANLIURFA – 2022

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Mahmut İNAN danışmanlığında, Betül Şengül'ün hazırladığı **"Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Açısından Optimal Kamu Kesimi: Türkiye İncelemesi"** konulu bu çalışma 30 /12 /2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

☐ Oybirliğiyle / ☐☐ Oy çokluğu ile

İmza

Danışman	: Doç. Dr. Mahmut İNAN	
Danışman (Varsa)	: ----------	…… …..
Üye	: Doç. Dr. Hasan TÜRKAL	…… …..
Üye	: Doç. Dr. Abdunnur YILDIZ	…… …..

Bu tezin Maliye Ana Bilim Dalında yapıldığını ve enstitümüz kurallarına göre düzenlendiğini onaylarım.

Prof. Dr. Şevket ÖKTEN
Enstitü Müdürü

Bu çalışma: ……. Tarafından Desteklenmiştir.

Proje No : ……

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların
kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

	T.C. **HARRAN ÜNİVERSİTESİ** **TEZLİ YÜKSEK LİSANS** **ORİJİNALLİK RAPORU ve** **BEYAN FORMU**	**Doküman No :** HRÜ-KYS-FRM-015 **Yayın Tarihi :** ..../…./.20… **Revizyon No :** **RevizyonTarihi :** **Sayfa No :** 1 / 150

ÖĞRENCİNİN	
Öğrenci No	205218002
Adı / Soyadı	Betül Şengül
Anabilim Dalı/Programı	Maliye / Tezli Yüksek Lisans
Tez Konusu	Gelir Dağılımı ve Ekonomik Büyüme Açısından Optimal Kamu Kesimi: Türkiye İncelemesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen yüksek lisans tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 147 sayfalık kısmına ilişkin, 05/12/2022 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 16'tür. Ayrıca yüksek lisans tez çalışması hiçbir blok kopyalama içermemektedir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
2- Kaynakça hariç
3- Alıntılar hariç/dâhil
4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yükseköğretim Kurulu Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Harran Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesini ve Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tez çalışması Orijinallik Raporu alınması ve kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

05/12/2022

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım. 30./12/2022

Doç. Dr. Mahmut İNAN

ÖZET

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN OPTİMAL KAMU KESİMİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ

ŞENGÜL, Betül

Yüksek Lisans Tezi

Maliye Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mahmut İNAN

Kasım, 2022, 133 sayfa

Ortodoks iktisat görüşü, kamu kesimini kaynakları etkin kullanmamakla suçlayan bir anlayışa sahip olmuştur. Bu nedenle devlete minimal anlamda görevler yükleyip, piyasa ağırlıklı bir ekonomi sistemini savunmuşlardır. Ancak 1929 yılında yaşanan büyük buhranın ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, kamu kesiminin uygulayacağı genişletici maliye politikaları sayesinde azaltılabilmiştir. Böylece 1929 yılından sonra kamu kesiminin boyutu genişlemeye başlamıştır. Peki, kamu en fazla ne kadar büyüyebilirdi? Birçok iktisatçı bu konunun üzerinde araştırmalar gerçekleştirmiştir. Araştırmalar neticesinde kamu kesiminin boyutu, ekonomik büyümeyi maksimum yapacak ve gelir dağılımında adaleti en iyi şekilde sağlayacak bir noktada durdurulmalıydı. Bu noktanın belirlenmesi optimal kamu kesimi kavramını gündeme getirmiştir. Optimal noktanın tespiti için kamu kesiminin boyutunun hesaplanması gerekmektedir. Kamunun ekonomi içerisindeki büyüklüğü birkaç farklı yöntemle hesaplanmaktadır. Bu yöntemlerden en yaygın olarak kullanılanı kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı bize kamu kesiminin boyutunu vermektedir. Tam ve kesin bir kamu büyüklüğü ortaya koymak imkânsız olmakla beraber, hesaplamaya dâhil edilen farklı değişkenler sonucun yorumlanmasına etki etmektedir.

Kamu tarafından gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde kamu kesiminin sahip olduğu büyüklük ile ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adalet arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla çalışmanın sonunda bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kamu sektörü büyüklüğünü temsilen faiz dışı kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı kullanılmıştır. Buna göre; kişi başına gelir ve beşeri sermayedeki artış kamu büyüklüğünü destekleyen etkenlerdir. Ancak gini katsayısı ile kamu büyüklüğü arasında

negatif bir ilişki vardır. Gini katsayısının artması yani gelir dağılımının bozulması kamu büyüklüğünü azaltır. Tüm bunlara ilaveten kişi başına gelir düzeyi ve faiz dışı transfer harcamalarının artması gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahiptir. Ancak cari kamu harcamaları gelir dağılımda adaleti bozmaktadır. Kamu kesimi tarafından yapılan harcamaların azaltılması kamu büyüklüğünü optimum noktaya yaklaştıracaktır. Bunun yanında gerçekleştirilecek diğer harcamalarında en az maliyetle yüksek çıktı sağlanan verimli harcamalar olması gerekir. Verimlilik artışı için gerekli teknik ve mali sistem güçlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Gelir Dağılımı, Kamu Harcamaları, Optimal Kamu Kesimi Büyüklüğü.

ABSTRACT

THE OPTIMAL PUBLIC SECTION IN TERMS OF INCOME DISTRIBUTION AND ECONOMIC GROWTH: A REVIEW OF TURKEY

ŞENGÜL, Betül

Master's Thesis

Public Finance Department

Advisor: Assoc. Prof. Mahmut İNAN

November, 2022, 133 pages

The orthodox economic view had an understanding that accused the public sector of not using resources effectively. For this reason, they put minimal duties on the state and advocated that a large part of the economy should be operated by the market economy. However, the negative effects of the great depression experienced in 1929 on the economy could be reduced thanks to the expansionary fiscal policies to be implemented by the public sector. Thus, after 1929, the size of the public sector began to expand. So, how much could the public grow? Many economists have conducted research on this issue. As a result of the researches, the size of the public sector should have been stopped at a point that would maximize economic growth and ensure justice in the distribution of income in the best way. The determination of this point has brought the concept of the optimal public sector to the agenda. In order to determine the optimal point, the size of the public sector needs to be calculated. The size of the public in the economy is calculated by several different methods. The most widely used of these methods is public expenditures. The share of public expenditures in GDP gives us the size of the public sector. Although it is impossible to provide an exact and precise public size, the different variables included in the calculation affect the interpretation of the result.

An analysis was carried out at the end of the study in order to determine the relationship between the size of the public sector as a result of the activities carried out by the public sector, economic growth and fairness in income distribution. The share of primary public expenditures in GDP is used to represent the size of the public sector. According to this; The increase in per capita income and human capital are factors that support public size. However, there is a negative relationship between the gini coefficient and public size. An increase in the Gini coefficient, that is, the deterioration of income

distribution, reduces the size of the public. In addition to all these, the increase in per capita income and non-interest transfer expenditures has a corrective effect on the income distribution. However, current public expenditures have a distorting effect on income distribution. Reducing public expenditures will bring the size of the public closer to the optimum point. In addition, other expenditures to be realized must be efficient expenditures that provide high output with the least cost. The technical and financial system necessary for increased productivity should be strengthened.

Keywords: Economic Growth, Income Distribution, Public Expenditures, Optimal Public Sector Size.

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN OPTİMAL KAMU KESİMİ: TÜRKİYE İNCELEMESİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI II

Orijinallik Raporu ve Beyan Belgesi III

ÖZET IV

ABSTRACT VI

İÇİNDEKİLER VIII

KISALTMALAR XII

TABLOLAR LİSTESİ XIII

ŞEKİLLER LİSTESİ XIV

GRAFİKLER LİSTESİ XV

RESİMLER LİSTESİ XVI

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. GELİR VE GELİR DAĞILIMI KAVRAMI 3

1.2. GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR 4

1.2.1. Fizyokratların Gelir Dağılıma İlişkin Görüşleri 4

1.2.2. Klasiklerin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri 5

1.2.3. Marksist Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri 6

1.2.4. Neo-Klasik Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri 6

1.2.5. Keynesyen Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri 8

1.2.6. Monetaristlerin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri 9

1.3. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ 9

1.3.1. Kişisel Gelir Dağılımı 10
1.3.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı 11
1.3.3. Sektörel Gelir Dağılımı 11
1.3.4. Bölgesel Gelir Dağılımı 12
1.4. GELİR DAĞILIMINI BELİRLEYEN UNSURLAR 13
1.4.1. Ekonomik Nedenler 13
1.4.2. Yapısal Faktörler 15
1.4.3. Küreselleşme ve Teknolojik Değişim 17
1.5. GELİR DAĞILIMINDA ADALETİN ÖLÇÜLMESİ 18
1.5.1. Lorenz Eğrisi 19
1.5.2. Gini Katsayısı 20
1.5.3. Kuznets Katsayısı 21
1.6. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI 22
1.6.1. Üretim Yöntemi 23
1.6.2. Harcama Yöntemi 23
1.6.3. Gelir Yöntemi 24
1.7. EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER 25
1.7.1 İşgücü (Emek) 25
1.7.2. Sermaye 26
1.7.3. Doğal Kaynaklar 27
1.7.4. Teknoloji 27
1.8. EKONOMİK BÜYÜMEYİ AÇIKLAYAN TEORİLER 28
1.8.1. Geleneksel Ekonomik Büyüme Teorileri 28
1.8.1.1. Klasik Ekonomik Büyüme Teorisi 29
1.8.1.2. Marx Büyüme Teorisi 30
1.8.1.3. Rostow Büyüme Teorisi 30

1.8.1.4. Schumpeter Büyüme Teorisi 32

1.8.1.5. Keynesyen Büyüme Teorisi 33

1.8.2. Modern Ekonomik Büyüme Teorileri 33

1.8.2.1. Harrod-Domar Büyüme Teorisi 34

1.8.2.2. Solow- Swan Büyüme Teorisi 35

1.8.3. İçsel Büyüme Teorileri 36

1.8.3.1. Arrow-Romer Modeli 36

1.8.3.2. Robert E. Lucas Modeli 37

1.8.3.3. Robert J. Barro Modeli 37

1.8.3.4. Grassman-Helpman Modeli 38

1.8.3.5. AK Tipi Büyüme Modeli 39

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU KESİMİ KAVRAMI VE KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜNÜ ÖLÇMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

2.1. OPTİMAL KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ 41

2.1.1. Kamu Kesiminin Tanımı ve Kapsamı 43

2.1.2. Kamu Kesimi Büyüklüğünün Düşünsel Gelişimi 46

2.1.3. Kamu Kesiminin Kapsamı 50

2.1.4. Kamu Kesimi Büyüklüğünün Önemi Ve Optimal Kamu Kesimi Büyüklüğü 52

2.2. OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜ AÇIKLAYAN GÖRÜŞLER 55

2.2.1. Armey Yaklaşımı 56

2.2.2. Barro Yaklaşımı 58

2.2.3. Scully Yaklaşımı 59

2.3. KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜNÜN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER 61

2.3.1. Kamu Harcamaları Açısından Ölçme 62

2.3.2. Kamu Gelirleri Açısından Ölçme 65

2.3.3. İstihdam Açısından Ölçme 67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ VE KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜN GELİR DAĞILIMI İLE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN İNCELENMESİ

3.1. TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜ 69

3.1.1. Kamu Harcamaları Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü 70

3.1.1.1. Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü 72

3.1.1.2. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının GSYİH'ye Oranı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü 74

3.1.2. Kamu Gelirleri Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü 77

3.1.3. Kamu İstihdamı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü 80

3.1.3.1. Toplam Kamu İstihdamının Toplam Nüfusa Oranı 81

3.1.3.2. Toplam Kamu İstihdamının Toplam İstihdama Oranı 82

3.2. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ GELİŞİMİ VE OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI 85

3.3. EKONOMİK BÜYÜME VE GELİR DAĞILIMININ KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK ÇALIŞMALAR 91

3.4. TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜNÜN EKONOMETRİK ANALİZİ 110

3.4.1. Metodoloji 110

3.4.2. Veri Seti 112

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 120

KAYNAKÇA 126

KISALTMALAR

DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
EKK	En Küçük Kareler
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü
KMYKK	Kamu Mali Yönetimin Kontrol Kanunu
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
RGSYİH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kamu Kesimi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar 97

Tablo 2: Kamu Kesimi Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar 106

Tablo 3: Analizinde Kullanılan Değişkenlere Dair Açıklamalar 112

Tablo 4: Betimleyici İstatistikler 113

Tablo 5: Korelasyon Matrisleri 114

Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları 116

Tablo 7: FMOLS-DOLS dirençli tahminci sonuçları (Model 2) 119

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Lorenz Eğrisi 19

Şekil 2: Kuznets Eğrisi 21

Şekil 3: Armey Eğrisi 57

Şekil 4: Scully Eğrisi 59

Şekil 5: Analiz kapsamındaki değişkenleri zaman yolu grafikleri 114

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (1999-2020) 73

Grafik 2: Türkiye'de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının GSYİH İçerisindeki % Payı (1999-2020) 75

Grafik 3: Trükiye'de Kamu Gelirlerin GSYİH İçerisindeki % Payı (1999-2020) 78

Grafik 4: Türkiye'de Kamu Kesimi İstihdamının Toplam Nüfus İçerisindeki % Payı (1999-2020) 81

Grafik 5: Türkiye'de Kamu Kesimi İstihdamının Toplam İsithdam İçerisindeki % Payı (1999-2020) 83

Grafik 6: Türkiye Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı (2020-2022) 87

Grafik 7: Türkiye İçin Gini Katsayısı (2002-2020) 87

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: OECD Ülkelerinde 2020 Yılı İtibariyle Ölçülen Gini Katsayıları 90

GİRİŞ

Musgrave tarafından açıklanan ve devlete yüklenen temel ekonomik ve sosyal görevlerden olan iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi ve gelir dağılımında adaletin sağlanması devletlerin varoluş gerekçeleri olmuştur. Hem devletin temel amaçları arasında olmaları hem de refah iktisadının ulaşmaya çalıştığı temel amaç olmaları bu iki kavramı daha da önemli hale getirmektedir. Bu nedenle bu iki kavram çağlar boyunca iktisatçılar tarafından sürekli gündemde tutularak, derinlemesine incelenmiştir. Ekonomik büyüme ile artan gelir ve oluşan bu gelirin bireyler arasında adaletli bir şekilde dağılımı hanehalkı açısından da oldukça önemli bir konudur.

1929 ekonomik krizi ile genişlemeye başlayan kamu kesiminin boyutu yıllar itibariyle sürekli artış göstermiştir. Kamu kesiminin varlığı ve dolayısıyla büyüklüğü de ekonomik büyüme ve gelir dağılımı kadar önemli bir konudur. Kamu kesiminin büyümesinin, ekonomik büyüme ve gelir dağılımını olumlu etkileyeceğini düşünenler olduğu gibi, kamu kesiminin genişlemesinin kaynak tahsisinde etkinliği bozarak ekonomik büyüme ve gelir dağılımı açısından olumsuz sonuçları olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Tüm bu tartışmalar kamu kesiminde en yüksek ekonomik büyümenin sağlandığı ve gelirin en adil şekilde dağıtıldığı bir noktanın olması gerektiğine işaret etmektedir. Kamu kesimi büyüklüğündeki artış bir noktaya kadar ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilerken bir noktadan sonra ekonomik büyüme azalmaya başlayacaktır. Ekonomik büyümenin olumsuz etkilenmeye başladığı, optimal olarak ifade edilen bu nokta birçok iktisatçı tarafından tespit edilemeye çalışılmıştır. Optimal büyüklüğün ne düzeyde olduğunun yanı sıra bu büyüklüğün ölçütünün ne olması gerektiği de tartışılan başlıca konulardandır. Çünkü kamu kesiminin büyüklüğünü hesaplamada kullanılan farklı göstergeler farklı etkiler meydana getirmektedir.

Ekonomik büyümenin sağlanması ve gelir dağılımında adaletin gerçekleştirilmesi kamu kesiminin en temel amaçlarındandır. Kamu kesimi bu amaçları gerçekleştirmek için milli kaynakları kullanmak vasıtasıyla harcama yapmaktadır. Bu durumda milli kaynakların kullanımı çalışma konusunun önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın temel amacı; ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ile kamu kesimi büyüklüğüne dair değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün saptanmasıdır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci

bölümde ekonomik büyüme ve gelir dağılımı kavramsal ve teorik açıdan incelenmiştir. Kavramların iktisadi literatür içerindeki yeri ve bir büyüklük olarak temsil edilmesini sağlayan hesaplama yöntemlerinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise kamu kesimi büyüklüğü üzerinde durulmuştur. Kamu kesimi optimal büyüklüğü farklı iktisatçıların görüşleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Sonrasında kamu kesimi büyüklüğünü belirlemeye yarayan faklı ölçme yöntemleri açıklanmıştır. Üçüncü ve son bölümde ise Türkiye özelinde farklı ölçme yöntemleri vasıtasıyla kamu kesimi büyüklüğü hesaplanmaya çalışılmıştır. Ayrıca gini katsayısı ve yüzde paylar analizi vasıtasıyla gelir dağılımında adaletin son dönemdeki gelişimi de incelenmiştir. Bölümün sonunda ise önce farklı göstergelerin kamu kesimi büyüklüğünü temsil eden farklı değişkenler karşısında durumunu tespit etmek amacıyla çeşitli testler vasıtasıyla bir ekonomik analiz gerçekleştirilmiştir. Ardından aynı işlem gelir dağılımını temsilen gini katsayısı için de uygulanmıştır. Çalışma değerlendirme ve politika önerilerinin yer aldığı sonuç kısmıyla tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GELİR DAĞILIMI VE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Toplumlarda devlete yüklenen belli başlı görevler vardır. Ülke savunması, adalet hizmetleri ve diplomasi gibi temel görevlerin yanında devlet, ülkenin kalkınmasına katkıda bulunacak ekonomik bazı amaçları da gerçekleştirmeyi amaçlar. Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi, temel makroekonomik amaçlardan biridir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi ülke refahının arttırılması açısından son derece önemlidir. Bu sebeple bölüm içerisinde bu kavramların teorik çerçevesi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. GELİR VE GELİR DAĞILIMI KAVRAMI

Tarih boyunca insanlar iktisadi faaliyetler içinde bulunup bu faaliyet sonunda bir kazanç elde etmişlerdir. Ayni veya nakdi olabilen bu kazanç iktisadi literatürde gelir olarak adlandırılmaktadır. Üretim faaliyeti sonucu elde edilen gelirin üretime katılan bireyler arasında paylaşılması konusu ise gelir dağılımı olarak literatüre kazandırılmıştır. Bununla birlikte gelir ve gelir dağılımı kavramları iktisatçılar ve iktisadi yaklaşımlar tarafından birbirlerinden çok uzak olmasa da farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir akım değişken olan gelir, bir kişiye veya topluluğa belli bir süreç sonunda sağlanan para olarak tanımlanabilir. Sözlük anlamıyla da bir kimseye veya topluluğa belli zamanlarda, bir yerlerden sağlanan para, varidat şeklinde tanımlanmaktadır (TDK). Gelir kavramı ayrıca hizmet veya üretim süreçleri neticesinde elde edilen maddi veya nesnel bir kazanç olarak da ifade edilebilir (Kızmaz, 2019, s. 1).

Gelir dağılımı kavramını inceleyecek olursak; ulusal ekonomi tarafından belli bir dönemde yaratılan gelirin bireyler, toplumlar, bölgeler veya üretim faktörleri arasında dağıtılması olarak tanımlayabiliriz (Kızmaz, 2019, s. 1). Türk Dil Kurumu (TDK) tarafından yapılan tanıma göre ise gelir dağılımı, bir ülkenin toplam gelirinin o ülkenin bireyleri arasındaki dağılımıdır (TDK).

Milli gelirin nasıl paylaşıldığını gösteren gelir dağılımı parasal bir büyüklük ve ekonomik bir ölçüttür (Yücel, 2011, s. 5). Gelirin dağılımı; kişilerin ve toplumsal

sınıfların gelirden alacakları paylar, bunların üretim sürecindeki yerleri, üretimde aldıkları roller ve üretim araçlarıyla olan mülkiyet ilişkisi gibi iktisadi kanunlarca belirlenir (Ulusoy, 2018, s. 291).

İktisat politikasının temel amaçlarından birisi olan gelir dağılımında adaletin sağlanması ekonomik olduğu kadar toplumsal olarak da önemli bir konudur. Çünkü gelir dağılımında adalet sağlanmadığı zaman toplumsal huzursuzluklar meydana gelir. Bu nedenle gelir dağılımı, her yönü ile ele alınıp incelenmesi gereken bir konudur.

1.2. GELİR DAĞILIMINA İLİŞKİN TEORİK YAKLAŞIMLAR

Gelirin elde edilmesi ve bu gelirin bölüşümü geçmişten günümüze kadar hep tartışılmıştır. Hatta farklı çevreler tarafından teoriler oluşturulmuş ve gelir dağılımı sorununa karşı çözüm önerileri sunulmuştur. Bu anlamda gelir dağılımına ilişkin teorilerde genellikle birincil gelir dağılımı olarak adlandırılan piyasa dağılımı üzerinde durulurken Büyük Buhran ile birlikte devlet müdahalesi sonucu gerçekleştirilen ikincil dağılım üzerinde de durulmuştur (Güçlü ve Bilen, 1995, s. 160). Dolayısıyla klasik devlet anlayışı, modern/müdahaleci devlet anlayışı ve sonraki dönemlerde ortaya çıkan farklı iktisadi düşüncelerin gelir dağılımı hakkında farklı görüşleri oluşmuştur. Konunun daha iyi aktarılabilmesi için bu iktisadi akımların gelir dağılımına ilişkin düşüncelerinin açıklanması gerekir.

1.2.1. Fizyokratların Gelir Dağılıma İlişkin Görüşleri

Kurucusu Dr. François Quesnay olan bu ekol klasik iktisadi düşünceye ve liberalizme zemin hazırlamıştır. Fizyokratlara göre zenginliğin tek kaynağı artı değer yaratan tarımsal faaliyetlerdir. Doğal düzen fikri benimsenmiş olup ekonomik faaliyetlerde kamu müdahalesinden kaçınılmıştır. Eğer devlet müdahalesi olmazsa, enflasyon ve dış ticaret gibi sorunlar piyasa içerisinde kendiliğinden çözülecektir (Tokatlıoğlu ve Selen, 2017, s. 48). Mülkiyet, hürriyet ve güvenden oluşan doğal kanunlar ilahi bir niteliğe sahip olup kimse bunlara karşı gelemez. Bu kanunlar ekonominin devlet müdahalesi olmadan ahenkli bir şekilde işlemesini sağlamaktadır (Yücel, 2011, s. 21).

Gelir dağılımı ile ilk ilgilenen ekol fizyokrasidir. Gelir akım şeması ilk defa Quesnay tarafından oluşturulmuş olup gelirin oluşumu ve oluşan gelirin dağılımı arasındaki ilişki de Quesnay tarafından açıklanmaya çalışılmıştır (Yücel, 2011, s. 21).

Quesnay kanın vücutta dolaşması gibi net gelirin sosyal sınıflar arasında dolaşımını bir şekil yardımı ile açıklamıştır. Çiftçiler ve toprak sahipleri aldıkları mallar karşılığında piyasaya para aktarırlar. Diğer sınıflar da bu paralar ile toprak sahiplerinden tarım ürünü alır ve para tekrar toprak sahiplerine döner. Bu döngü güncel iktisadın önemli bir terimi olan çarpan mekanizmasının da çıkış noktası olmuştur (Özgüven, 2011, s. 80).

Tüm bu gelişmelere rağmen gelir dağılımı sorunu mücadele gerektiren bir problem olarak algılanmamıştır. Çünkü var olan doğal düzen, oluşabilecek bir adaletsizliği kendi içerisinde çözecektir (Önal, 2019, s. 27).

1.2.2. Klasiklerin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri

Adam Smith tarafından 1776 yılında yazılmış olan Milletlerin Zenginliği adlı eser hem klasik iktisadi ekolün temellerinin atılmasına hem de klasiklerin ekonomiye ilişkin görüşlerini içermesi bakımından ekonomi için son derece büyük bir önem taşımaktadır.

Gelir dağılımı kavramı klasik iktisadi düşüncede ilk olarak Adam Smith ve John Stuart Mill tarafından ele alınmış, fakat David Ricardo tarafından daha geniş bir perspektifte incelenmiştir (Yücel, 2011, s. 24). Klasik iktisatçılar gelirin sadece elde edilmesi ile değil, bu gelirin bölüşümü ile de ilgilenmişlerdir. Kapitalist üretim süreçleri üzerine kurulan klasik iktisat hipotezi elde edilen gelirin; işçi, sermayedar ve toprak sahibi gibi kişiler arasında paylaştırılmasını öngörür. Bu hipoteze göre ücret seviyeleri artınca kâr oranları da maliyet baskısı ile artacaktır. Bu nedenle işçiler en verimli şekilde kullanılmalıdır. Bu da ancak iş bölümü ile mümkün olabilmektedir. İş bölümü sermayedarın kârını; artan kâr da dağıtılan gelir miktarını arttırır (Alyu, 2018, s. 27).

Gelirin paylaşılması konusu ile asıl olarak ilgilenen iktisatçı David Ricardo; bölüşüm konusunun, ekonominin anlaşılması konusunda anahtar bir role sahip olduğunu savunmuştur. Ricardo teorisinde ulusal ekonomiyi tarım ve endüstri olmak üzere iki ana kesime ayırmıştır. Ricardo'ya göre kâr, sermaye birikimini ve buna bağlı olarak bölüşüm ve yeniden kârı oluşturmaktadır. Ayrıca Ricardo'ya göre eğer üretimde kullanılan emeğin karşılığı geçimlik ücret düzeyinde kalırsa gelir dağılımı işçiler aleyhine bozulacaktır (Kızmaz, 2019, s. 8).

1.2.3. Marksist Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri

Sosyalizmin kurucusu olarak bilinen Karl Marx, gelir dağılımına işçi sınıfının emek karşılığı aldığı ücret çerçevesinden yaklaşmıştır. Marx "mülkiyet hakkının kazanımı ve kullanımı konusunda özel sektörün etkisi" ile "gelirin dağılımında adaletsizlik" konularda da çalışmalar yapmıştır. Malın değerinin mal için harcanan emek ile ölçülebileceğini savunmuş olmasına rağmen, emeğin alması gereken gelirin bir kısmının sermayedarlar tarafından gasp edildiğini de dile getirmiştir. Sonuçta emeğin üretim sonucu elde edilen gelirden sadece geçinebilecek kadar pay almasını "artık değer" olarak isimlendirmiştir (Kızmaz, 2019, s. 8). Marx'a göre işgücünün yaratılan gelirden yeterince pay alamaması ve eşitsizlik, kapitalizmin temelini oluşturur (Tiryaki, 2013, s. 21).

Sınıfsal ayrım konusuna da değinen Karl Marx'a göre artan sermaye, sanayileşmeyi ve üretim teknolojilerini arttırmaktadır. Bu da rekabetin ve dolayısıyla kârın artmasına neden olacaktır. Artan teknolojik gelişme aynı zamanda işçi ücretlerinin düşmesine neden olacaktır. Bu süreç sonunda işçi ve sermaye sahipleri arasında bir uçurum oluşacaktır (Tiryaki, 2013, s. 20). Dolayısıyla gelir dağılımında bozulmalar meydana gelecek ve kapitalist sistem lehine gelişmeler yaşanacaktır.

1.2.4. Neo-Klasik Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri

19. yüzyılın ikinci yarısından sonra özellikle sanayi devriminin yol açtığı ekonomik ve sosyal gelişmeler altında ortaya çıkan bu iktisadi akım her ne kadar Klasik iktisadın bazı söylemlerine karşı olsa da onun devamı niteliğindendir.

Tam rekabet kurallarının geçerli olduğu bir ekonomide üretim faktörlerinin üretim sonucu elde edilen değerden ürüne yaptıkları katkı kadar pay alabildiğini, geriye hiçbir artık değer kalmadığını savunmuş ve gelirin eşit dağılımının değil adil dağılımının daha önemli olduğu üzerinde durmuşlardır (Günel, 2019, s. 37). Marxizmin aksine emek-değer teorisini reddedip fayda–değer teorisinin malın değerinin belirlenmesinde esas alınması gerektiğini savunmuşlardır. İktisat biliminde yaşanan bu değişim "Marjinal Devrim" olarak adlandırılmış ve yaşanan değişimler bununla kalmamış, gelir dağılımı teorisinde de değişimler olmuştur. Emek-değer teorisine göre işçiler sadece geçimlik ücret elde ederken, sübjektif-değer teorisi de

denen fayda-değer teorisine göre işçiler marjinal verimlilikleri oranında gelir elde edeceklerdir (Alyu, 2018, s. 31).

Neo-klasik iktisatçılar; Avusturya (Viyana) okulu, Lozan okulu ve Cambridge okulu olmak üzere üç okula ayrılmışlardır. Avusturya okulu iktisatçılarından Menger; marjinal fayda teorisini geliştirmiş ve üretim faktörlerinin değerinin marjinal verime bağlı olduğunu belirtmiştir. Lozan okuluna mensup Walras ise genel denge teorisini geliştirmiştir. Alfred Marshall, Arthur C. Pigou, Clark, ve Wicksell gibi birçok ünlü iktisatçının mensup olduğu Cambridge okulunda da gelir dağılımı konusunda en önemli çalışmalar Marshall ve Clark tarafından yapılmıştır. Marshall'ın değer teorisine göre bir malın değeri sadece emek ve maliyet tarafından değil, bunlara ek olarak talep de göz önüne alınarak belirlenebilir. Marshall talebin kısa dönemde fiyata etkisinin olacağını, fakat uzun dönemde fiyatı etkilemeyeceğini savunmuştur (Yücel, 2011, s. 27-28).

Neo-klasik iktisatçılara göre bölüşüm, piyasa tarafından belirlenir ve marjinal verimlilik bölüşümü etkileyen tek unsurdur. Ücret işçinin marjinal verimliliğine eşit olmalıdır. İşgücü arzı artınca marjinal üretkenlik azalacak buna bağlı olarak da ücretler azalacaktır. İşgücü talebinin artması ise ücretleri yükseltecektir (Yücel, 2011, s. 28). Dolayısıyla ücret seviyesinin marjinal verimliliğe bağlı olması kârın da sermayenin marjinal verimliliğine bağlı olması sonucunu doğurur.

Neo-klasik iktisada göre adil dağılım, marjinal verimlilik ile sağlanabilir. Fakat üretim faktörlerinin üretime yaptığı katkının belirlenmesi zordur. Özellikle işçiler bu durumu fark ettiklerinde iş verimini düşürebilirler ki bu da olumsuz sonuçlara yol açar. Bu sebeple devletin gelir dağılımına müdahalesi kaçınılmaz hale gelir. Ama Neo-klasikler bunun bir sorun oluşturmayacağını ve devlet müdahalesinin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Hatta Neo-klasiklere göre bölgelerarası eşitsizlik de doğal bir sürecin sonucudur. Piyasa zamanla kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını ve eşitsizliğin ortadan kalkmasın sağlayacaktır. Devlet müdahalesi ise sadece piyasanın düzgün işlemesini engelleyen güçleri ortadan kaldırmak için olmalıdır (Alyu, 2018, s. 31-32).

1.2.5. Keynesyen Teorinin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri

1936 yılında yazdığı "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi" adlı eseri ile iktisat tarihinde yeni bir dönem başlatan John Maynard Keynes; eserinde kendinden önceki Klasik iktisat görüşüne karşı düşüncelerini ileri sürmüştür. Kapitalist sistemin iki temel sorunu ile ilgilenmiştir. Bunlardan birincisi piyasanın eksik istihdamda olması ve bu nedenle tam istihdamın sağlanamaması, diğeri üretim sonucu elde edilen gelirin adaletsiz bir biçimde dağıtılmasıdır. Keynes efektif talep ve çarpan mekanizması yardımı ile tam istihdam sorununa çözüm aramıştır. Keynes eserinde gelir dağılımı üzerine fazla yoğunlaşıp, gelir dağılımını açıklamaya yönelik bir model oluşturmamış olmasına rağmen gelir dağılımına ilişkin öngörülerde bulunmuştur. Keynes bu anlamda gelir dağılımını açıklarken iki temel varsayımdan hareket etmiştir. Bunlardan birincisi, ücretler kısa dönemde sabittir ve parasal olarak belirlenir, ikincisi ise yatırımlar tasarruflardan bağımsızdır (Alkin, 1969, s. 131).

Keynes'e göre gelir, tüketim ve yatırım malları üretimi sonucunda oluşabileceği gibi, tüketim ve yatırım mallarına yapılan harcamalar ile tasarrufların toplamından da oluşabilir (Alyu, 2018, s. 32). Tüketim ise ücret gelirlerinden ve kârlardan yapılan harcamalardan oluşur. Ayrıca işçilerin gelirlerinin sadece ücret gelirlerinden oluştuğu ve bu gelirin tamamının tüketim harcamasına aktarıldığı varsayımından hareket edilmiştir (Tiryaki, 2013, s. 23).

Diğer taraftan yatırımların tasarruflardan bağımsız gerçekleşebileceğini savunan Keynes, ekonominin genellikle eksik istihdamda olduğunu ve bu eksik istihdam durumunda dahi üretim artışının, gelir ve tasarrufu arttırıp yatırım tasarruf eşitliği sağlayabildiğini belirtmiştir. Tüm bu süreç sonunda gelir dağılımında bir değişiklik olmayacaktır. Düşük ücret elde eden işçi sınıfı ücretinin tamamını harcayarak tasarruf yapmayacak, tasarruf ise yüksek gelir elde eden zengin kesim tarafından yapılabilecektir (Tiryaki, 2013, s. 24).

Keynes gelir dağılımı sorununa çözüm olarak devlet müdahalesi ve uygulanacak maliye politikasını işaret etmiştir. Keynes'e göre maliye politikası uzun dönemde enflasyon, işsizlik ve milli gelir gibi ekonomik göstergelerde yapacağı değişiklerle gelir dağılımını etkileyebilecektir. Vergiler gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesinde önemli bir araç olarak görülür. Düşük gelir gruplarının

gelirlerinde artışın sağlanması ve bu sınıfın harcama eğilimi dolayısıyla toplam talebin artması yine vergiler kullanılarak gerçekleştirilir (Alyu, 2018, s. 32).

1.2.6. Monetaristlerin Gelir Dağılımına İlişkin Görüşleri

1970'li yıllarda yaşanan stagflasyon olgusu karşısında Keynesyen ekonomi politikaları yetersiz kalmış ve Chicago Okulunun önde gelen ismi Milton Friedman ve arkadaşları tarafından öne sürülen politikalar Monetarist iktisat akımının özünü oluşturmuştur.

Keynesyen iktisadi düşüncenin aksine Parasalcı akım, uygulanacak para politikalarının maliye politikasına göre daha işlevsel olacağı düşüncesini savunmuştur. Para politikasının etkin olduğunu savunsa da, sonuçta kamu müdahalesinin piyasa dengesini bozduğunu ve ekonomiye zarar verdiğini, bunun için de politikaların isteğe göre değil kurala göre yapılmasını söyler. Monetarist akımın öncüsü Milton Friedman'a göre bu açıklamanın gereği; devlet müdahalesi sonucu maliyetin taraf olmayan piyasa aktörlerine yüklenmesi ve kazancın sadece belli bir kesimin elinde kalmasıdır (Ulutürk ve Ersezer, 2005, s. 95).

Friedman gelir dağılımı ile fazla ilgilenmemesine rağmen, gelir dağılımının risk ve tercihlere göre şekilleneceğini söylemiştir. Gelir dağılımında adaleti bozacağı düşüncesi ile devlet müdahalesine karşı çıkmışlardır. Bu durumun tek istisnası ise negatif gelir vergisidir (Önal, 2019, s. 32). Belirli bir yaşam standardının altında olan ve ödeme gücüne sahip olmayan kesime, yüksek gelir seviyesine sahip kesimlerden alınan vergilerin harcama kanalıyla bu kesime aktarılması ile gelir dağılımında adaletsizliğin azaltılması amaçlanır.

1.3. GELİR DAĞILIMI TÜRLERİ

Ülke ekonomisi içerisinde üretilen toplam gelirin toplum veya birey bazında dağılımının sağlanması farklı sınıflandırmaları ortaya çıkarır. Gelir dağılımının farklı açılardan sınıflandırılması hem dağılımı net bir şekilde görmeyi hem de farklı kriterlere göre karşılaştırma yapmayı kolaylaştırır.

Gelir dağılımı denince akla gelen ilk ayrım türü birincil ve ikincil gelir dağılımıdır. Birincil gelir dağılımı, üretim sonucu yaratılan milli gelirin üretim süreci içerisinde yer alan faktörler tarafından paylaşılmasını ifade ederken, ikincil gelir

dağılımı ilk dağılımın ardından devlet müdahalesi sonucu şekillenen birincil gelir dağılımının yeterince adil dağılmadığı kanaatine varan devlet gelir dağılımında adaletin iyileştirilmesi için çeşitli politikalar ile dağılımına doğrudan müdahale eder.

Bu anlamda gelir dağılımı; fonksiyonel, kişisel, sektörel ve bölgesel olarak da bir ayrıma tabi tutulabilir Gelir dağılımı hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapmak ve ekonomiler arasında gerçekçi bir karşılaştırma yapabilmek için gelir dağılımı türlerinin açıklanması gereklidir.

1.3.1. Kişisel Gelir Dağılımı

Kişisel gelir dağılımı, milli gelirin ülke nüfusunu oluşturan kişiler arasında dağılımını gösterir. Bu dağılım yapılırken toplumdaki sınıfsal farklılıklar göz ardı edilir. Kişiler eşit kabul edilir ve kişilerin geliri nasıl elde ettiği değil, ne kadar gelir elde ettikleri önemlidir (Yücel, 2011, s. 7).

Kişisel gelir dağılımı ölçümü iki şekilde yapılabilir. Birincisi; toplam milli gelirin ülke nüfusuna bölünmesi ile bulunurken, ikinci yöntemde ise ülke nüfusunu en düşük gelirli gruptan başlayarak en yüksek gelirli gruba doğru beş dilime ayırıp bu gruplara ait milli gelir hesaplanır. Bu grupların elde ettiği milli gelir toplam milli gelire oranlanarak o gruba ait yüzde hesaplanır. En düşük %20'lik dilim ile en yüksek %20'lik dilim arasındaki fark bize gelir dağılımında adalet hakkında bilgi verir (Yücel, 2011, s. 145). Eğer aradaki fark fazla ise gelir dağılımında bir adaletsizlik olduğu söylenebilir.

Kişisel gelir dağılımında gelirin nasıl ve nereden elde edildiğine bakılmaz. Önemli olan gelirin miktarıdır. Bu dağılımda ülke nüfusu beş eşit gruba ayrılır ve her bir %20'lik gruba düşen gelir hesaplanarak hanehalkının yüzde dağılımı ile gelirin yüzde dağılımı karşılaştırılır. Hanehalkı denildiğinde toplumun farklı kesimleri (emekçi veya sermayedar gibi) tam olarak saptanamamakta ve bu nedenle tarafsız bir dağılım gerçekleştirilebilmektedir (Aktan ve Vural, 2002, s. 2). Bu özelliğinden dolayı kişisel gelir dağılımı ekonomik performansın ölçülebilmesine imkân verip uluslararası karşılaştırmalarda da kullanılabilir (Önal, 2019, s. 15).

Kişisel gelir dağılımının dünyanın hiçbir yerinde eşit olarak dağıldığı söylenemez. Çünkü kişisel gelir dağılımı ülkenin ekonomi politikası, piyasa yapısı, kanunları gibi toplumu ilgilendiren faktörlerden etkilenebildiği gibi bireylerin zekâ

düzeyi, yetenekleri gibi kişisel özelliklerden de etkilenebilir. Tüm bu etmenler dağılımın adil bir şekilde yapılmasını zorlaştırmaktadır (Önal, 2019, s. 15). Bu noktada devlet, sermaye birikimini zorlaştırmadan bireyler arasındaki gelir eşitsizliğini gidermek için gelir oluşumundan önce ve sonra emek gelirlerini yükseltmek, faiz oranlarını ayarlama ve aşırı kar kazanımının önüne geçmek gibi önlemler alır (Yiğenoğlu, 2015, s. 110). Kişisel gelir dağılımı gelirin dengeli dağılımı açısından ilk aşamada başvurulan dağılım türü olduğu için ekonomik istikrar açısından da son derece önemlidir. Ekonomi açısından bu denli önemli olan kişisel gelir dağılımında adaletin sağlanıp sağlanmadığının ölçümü Lorenz eğrisi ve Gini katsayısı gibi teknik araçlarla yapılabilir.

1.3.2. Fonksiyonel Gelir Dağılımı

Fonksiyonel gelir dağılımı; ülke içerisinde yaratılan milli gelirin üretim faktörlerini oluşturan emek, toprak, sermaye ve müteşebbis arasında dağılımını ifade eder. Bu dağılım sonucunda ücret, rant, faiz ve kârdan oluşan gelir, toplumu oluşturan sosyal sınıflar arasında bölünür (Kızmaz, 2019, s. 2).

Fonksiyonel gelir dağılımı bir ülkenin sanayileşme düzeyi ve uygulanan iktisat politikalarının niteliğini belirleyerek ülkenin gelişmişlik düzeyi hakkında bilgiler verir (Kirmanoğlu, 2011, s. 206). Ülkenin gelişme sürecinin başında tarım kesiminin milli gelir içerisindeki payı fazla iken, ekonomik geliştikçe tarım kesiminin milli gelirden aldığı pay azalmakta, emek kesiminin payı artmaktadır (Yücel, 2011, s. 139).

Fonksiyonel gelir dağılımı milli gelirin üretim faktörleri arasında nasıl dağıtılacağını gösterir. Fakat mutlak bir adaleti simgelemez. Çünkü gelir, hem üretim faktörlerinin kendi arasında eşit dağıtılmaz hem de birey veya hanehalkı birden fazla üretim faktöründen gelir elde edebilir (Alyu, 2018, s. 13). Bu nedenle de fonksiyonel gelir dağılımının sonuçları analiz edilirken dikkatli davranılması gerekir.

1.3.3. Sektörel Gelir Dağılımı

Bir ülkede yaratılan milli gelirin iktisadi faaliyet kollarına göre dağılımı sektörel anlamda gelir dağılımını ifade eder. Tarım, hizmet ve sanayi gibi sektörlerin, oluşan gelirden aldıkları pay ile ülkenin gelişmişlik düzeyi arasında sıkı bir bağ vardır. İşgücünün sektörel verimliliği ve gelirden aldığı pay hakkında bilgi vermekle kalmaz, aynı zamanda gelir dağılımındaki adaletsizliğin hangi sektör aleyhine veya lehine

gerçekleştiğini de gösterir (Yücel, 2011, s. 147). Böylece gecikme olmaksızın, gerekli sektöre yapılacak müdahaleler ve uygulanacak politikalar kısa sürede saptanabilir.

Sektörel gelir dağılımı ile farklı sektörler üretim sürecindeki katkıları oranında oluşan gelirden pay alırlar. Sektörel gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için sektör payları dikkate alınmakla birlikte sektörün barındırdığı nüfus ve oluşturduğu istihdam faktörleri de ön plana çıkmaktadır.

Sektörel gelir dağılımı sayesinde sektörlerin milli gelirden aldıkları pay, bu sektörlerin uzun dönemli politikaları, sosyal hasılaya katkıları gibi ekonomik veriler devlet açısından uygulanacak politikalarda birer ipucudur. Devlet bu veriler ışığında teşvik yolu ile desteklemesi gereken sektörleri daha rahat fark edecek ve gelişmişlik seviyesini daha rahat izleyebilecektir (Dündar, 2020, s. 7).

1.3.4. Bölgesel Gelir Dağılımı

Ülkeler jeopolitik, iklimsel ve ekonomik bazı kriterlere göre bölgelere ayrılabilir. Bölgesel gelir dağılımında bir ekonomide elde edilen milli gelir coğrafi bölgelere göre dağıtılır. Bu dağılım ile farklı bölgelerde yaşayan kişilerin milli gelirden aldığı pay gösterilir (Dündar, 2020, s. 7).

Dünya üzerinde hemen hemen hiçbir ülkede milli gelir bölgeler arasında eşit olarak dağıtılmamıştır. Çünkü bölgeler kültürel, sosyal ve ekonomik olarak birbirinden farklılık gösterir (Alyu, 2018, s. 15). Bölgesel gelişmişlik farkları, gelir dağılımında adaletsizlik ve yoksulluk gibi sorunların ana kaynağını teşkil etmektedir. Bunların yanında sosyal, siyasi ve kültürel sorunlara da yol açabilir (Yücel, 2011, s. 148).

Bölgeler arası kişi başına düşen gelirin hesaplanması bölgeler arası gelir eşitsizliğini ölçmek için kullanılabilir. Bulunan veriler, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması için uygulanacak politikaların belirlenmesi açısından önemli olup bölgenin gelişmişlik düzeyi hakkında da bilgi verir. Genel olarak gelişmiş ülkelerde bölgeler arasında gelir dağılımında büyük farklılıklar gözlemlenmez. Fakat gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerde durum farklıdır. Bir bölgede gelir dağılımı oldukça adaletli iken diğer bir bölge de gelir dağılımında adaletsizlik gözlenebilmektedir (Kızmaz, 2019, s. 2).

1.4. GELİR DAĞILIMINI BELİRLEYEN UNSURLAR

Dünyada birbirinden farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip birçok ülke vardır. Gelir dağılımına etki eden unsurlar da ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısındaki farklılıktan ötürü farklı farklı kategorilendirilebilir. Ülkeler üzerinde yapılacak araştırmalarda bu farklılıkların göz önünde bulundurulması sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için önemlidir. Gelir dağılımına etki eden unsurların ortaya konulması gelir eşitsizliğinin de ortaya çıkışı hakkında bilgi edinmemizi sağlayacaktır. Eğer devlete gelir dağılımına müdahale ederek eşitsizliği azaltma görevi verilecekse, devlet çözüm politikaları üretirken eşitsizliğe neden olan faktörleri incelemelidir (Kirmanoğlu, 2013, s. 208).

Gelir dağılımına etki eden faktörleri incelerken asıl çıkış noktamız üretim olmalıdır. Çünkü gelir, belli bir dönemde üretim faaliyetinde rol alan üretim faktörlerin üretimden aldıkları paydır. Dolayısıyla üretim faktörlerine etki eden herhangi bir değişken gelir dağılımına da etki edecektir (Günel, 2019, s. 24).

Çalışmada gelir dağılımında belirleyici rol oynayan unsurlar; yapısal etkenler, ekonomik etkenler ve bunların dışında yer alan teknoloji ve küreselleşme olarak sıralanabilmektedir.

1.4.1. Ekonomik Nedenler

Gelir dağılımına etki eden ekonomik nedenler, ülkenin içinde bulunduğu konjontür dönemindeki ekonomik göstergeler göz önüne alınarak sıralanabilir. Bu başlık altında gelir dağılımı üzerinde belirleyici olan ekonomik nedenler ve bunların gelir dağılımına etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Gelir dağılımını etkileyen önemli nedenlerden biri, ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Ekonomik büyüme yatırımları ve dolayısıyla istihdamı arttırdığı için gelir dağılımı üzerinde etkisi büyüktür (Baytar, 2010, s. 123). Gelir dağılımında adaletin sağlanması da ekonomik büyümede iyileşme sağlayabilir. Fakat ekonomik büyüme büyük ölçüde sermaye sahipleri tarafından gerçekleştiriliyorsa o zaman gelir dağılımında adaletsizlikler ortaya çıkacaktır.

Kuznets tarafından oluşturulan eğri, gelir dağılımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Büyüme, gelir dağılımındaki adaletsizliği ilk dönemler azaltsa da büyümenin ileriki safhalarında gelir dağılımında tekrar bozulmalar meydana gelecektir. Kuznets' in açıkladığı teori ülkelerin farklı iktisadi ve sosyal yapıları nedeniyle her ülke ekonomisi için geçerli değildir (Önal, 2019, s. 34).

Gelir dağılımı üzerinde etkili olan bir diğer ekonomik faktör ise işsizliktir. İşten çıkarılan bireyler üretim sürecinde yer almadıkları için üretim sonucu oluşacak gelirden pay alamayacaklardır. Bu durum, gelir dağılımını işsiz kalan bireyler aleyhine bozacağı gibi yoksulluğu da beraberinde getirecektir (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018, s. 42). İşsizliğin gelir dağılımı üzerindeki etkisi doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilir. İşsizliğin artması sosyal transfer harcamalarını arttıracak ve bütçe açığına neden olacaktır. Bütçe açığının borçlanılarak kapatılması faiz ödemelerini arttıracak ve gelir dağılımını dolaylı yönden etkileyecektir.

Bu noktada kamu otoriteleri istihdamı arttırıcı politikalar uygulayarak, gelir dağılımında oluşabilecek adaletsizlikleri önleyebilirler. Örneğin; işçilerin sendikal haklarının düzenlemesi ve sendikalaşmanın artması gelir dağılımı üzerinde işçiler için olumlu etkiler yaratabilir (Erçakar ve Güvenoğlu, 2018, s. 42).

Gelir dağılımında adaletsizliğin giderilmesi için vergiler bir seçenek olabilir. Gelirin ikincil dağılımı ile üretim sonucu elde edilen gelirin üretim faktörleri arasında dağıtımında yaşanan adaletsizlik azaltılmaya çalışılır. Vergilerin ekonomik yönden güçsüz olanların lehine kullanılması verginin sosyal bir amacıdır. Verginin ödeme gücü, vergilerin niteliği, vergi oranları, vergi denetimleri, vergi yükünün yansıtılması gibi faktörler gelirin yeniden dağıtılması konusunda etkili unsurlardır. Dolaysız vergi hasılatının fazla olması, toplumun yüksek gelir elde eden kesimlerinden düşük gelir elde eden kesimine gelir transferi anlamına gelir. Böylece gelir dağılımında adaletsizlik azaltılmış olur. Dolaylı vergilerin kişilerin ödeme gücünü dikkate almaması ve vergi yükünün marjinal tüketim eğilimi yüksek olan düşük gelirli vatandaşlar üzerinde kalması gelir dağılımında adaletsizliği arttıracaktır. Bu noktada gelir dağılımında iyileşme sağlanması için kamu otoriteleri dolaylı ve dolaysız vergilerin oranları üzerinde ayarlamalar yapabilirler (Demirgil, 2018, s. 120-121).

Bütçe açığının da gelir dağılımı üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Bütçe açığı ya harcamaların gelirlerden fazla olması sonucunda ya da vergi gelirlerinin harcamaları karşılayamayacak düzeyde kalmasından kaynaklanır. Vergi oranlarının attırılıp azaltılması yüksek gelirli bireyler ile düşük gelirli bireyler arasında bir gelir transferi olmasına neden olacaktır. Bunların yanı sıra bütçeden yapılan sosyal güvenlik ve personel ödemelerinin artması bütçede bir açığa neden olabileceği gibi gelir dağılımında adaletin iyileşmesine katkı sağlar (Önal, 2019, s. 34).

Gelir dağılımını belirleyen bir diğer ekonomik etken, faktör fiyatlarıdır. Faktör fiyatları ücret, rant, faiz ve kardır. Bunlardan birinin fiyatının yükselmesi durumunda gelir dağılımı fiyatı yükselen faktör lehine değişecektir (Ulusoy, 2018, s. 302). Gelir dağılımında adaletin sağlanması için kamu otoritelerinin faktör fiyatları arasında oluşacak dengesizlikleri gidermesi gerekir.

Tüm bu sayılan faktörlerin yanı sıra gelir dağılımı üzerinde etkili olan ekonomik faktörlere dışa açıklık, kayıt dışı ekonomi ve faiz politikası da eklenebilir. Unutulmamalı ki tüm bu faktörler gelir dağılımına doğrudan ve dolaylı yoldan etki ederken gelir dağılımında oluşan eşitsizliğin nedenleri hakkında bize bilgi verir.

1.4.2. Yapısal Faktörler

Gelir dağılımını etkileyen yapısal faktörler incelendiğinde ekonominin iç dinamiklerinde yer alan etkenler göze çarpar. Bu faktörler ekonomik yapıya göre şekillendiği için birincil gelir dağılımı üzerinde belirleyici rol oynarlar (Dündar, 2020, s. 8). Gelir dağılımına etki eden faktörleri; üretim faktörlerinin dağılımı, enflasyon, eğitim, nüfus, demokrasi, sosyal güvenlik, ekonomik krizler ve uygulanan bütçe yöntemi olarak sıralanabilmektedir.

Gelir dağılımına etki eden belki de en önemli faktör üretim faktörlerinin dağılımıdır. Sanayileşmenin ilk aşamalarında, ülkede mevcut olan toprak dağılımındaki adaletsizlik, sanayileşme ile sermaye dağılımını da etkilemiştir. Emeğe sirayet ederek gelir dağılımında adaletsizliğe neden olmaktadır (Kirmanoğlu, 2014, s. 208). Servet sahibi olan insanların gelir elde etmeleri diğer bireylere nazaran daha kolaydır. Servet ve gelir arasındaki pozitif ilişki nedeniyle, adaletsizliğin giderilmesi için servetten elde edilen gelirin daha yüksek oranlarda vergilendirilmesi ve servetin toplumun tümüne yayılması gerekir (Ulusoy, 2018, s. 302).

Toplumlarda üretim faktörlerinin dağılımı incelendiği zaman, özellikle emeğin toplumun yetişkinleri arasında eşit bir şekilde dağıldığı görülmektedir. Ama gerçekte bireylerin sahip olduğu emeğin vasfı bakımından farklılıklar görülecektir. Bu da bireyler arasında ücret farklılıklarına neden olmaktadır (Ulusoy, 2018, s. 301). Emeğin vasfını farklılaştıran nedenler ise bireylerin cinsiyetleri, yaşları ve eğitim düzeyleridir. Bu nedenle emeğin dağılımına etki eden cinsiyet, yaş ve eğitim de gelir dağılımını dolaylı yoldan etkilemektedir.

Kalkınmışlık derecesi ne olursa olsun, gelir dağılımı cinsiyet yapısına göre farklılık göstermektedir. Özellikle az gelişmiş ülkelerde durum daha belirgindir. Kadın nüfusu gelirden daha az pay almaktadır. Gelişmiş ülkelerde ise cinsiyete dayalı eşitsizlik daha azdır (Çubukçu, 2002, s. 72).

Emeğin vasfı dolayısıyla oluşan gelir adaletsizliğini azaltmada kullanılacak en etkili yöntem; eğitim ve sağlık hizmetleridir. Eğitim ve sağlık hizmetlerinden toplumun eşit şekilde yararlanması gerekir. Bunun için de eğitim ve sağlık harcamaları düşük gelirli bireylere düşük ücretler karşılığında sunulmalıdır (Ulusoy, 2018, s. 300). Eğitimde fırsat eşitliğinin de tesis edilmesi noktasında çeşitli adımlar atılmalıdır.

Düşük gelirli toplumlarda, gelir diliminin en alt %40'lık kısmındaki nüfus artış hızı, %60'lık kısımdaki ailelere göre yüksek olduğu için, alt gelir diliminde kişi başına düşen gelir azalmaktadır (Kirmanoğlu, 2014, s. 209). Bu da gelir dağılımında eşitsizliklere yol açmaktadır.

Gelir dağılımını etkileyen bir diğer faktör ise fiyatlar genel seviyesinde yaşanan artışlardır. Ekonomide insanların alım gücünü azaltan enflasyona karşı alınabilecek bir önlem olarak, insanlar tasarruflarını dövize çevirebilirler. Ancak yüksek enflasyonun gerçekleştiği durumlarda tasarruflarını dövize çevirmeyenler, gelirlerini enflasyonun neden olduğu fiyat artışlarından koruyamayarak gelir kaybına uğrayacaklardır (Günel, 2019, s. 27). Yüksek gelir seviyesine sahip insanlar kendilerini enflasyona karşı koruyabilecek çeşitli alternatiflere sahiptir. Enflasyon yüksek gelirli gruplar ile düşük gelirli gruplar arasında mevcut olan farkı daha da açacaktır.

1.4.3. Küreselleşme ve Teknolojik Değişim

Gelir dağılımına etki eden diğer faktörler, küreselleşme ve teknolojik ilerlemedir ki bu faktörlerin dağılım üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Küreselleşme ile ülkelerin mal, hizmet ve sermaye piyasaları yabancı yatırımcıların da kullanımına sunulmaktadır. Mal ve sermaye hareketlerindeki serbestleşme kamu kesiminin ekonomideki ağırlığını azaltmaktadır. Bu da devletin sosyal harcamalarını azaltıp, asli görevlerine ve küreselleşmenin gerektirdiği düzenlemeyi yapacak hizmetlere yoğunlaşmasına neden olacaktır. Harcamalarda yaşanan bu değişim düşük gelirliler aleyhine gelir dağılımına etki edecektir. Küreselleşme ile üretim tekniğinde yaşanan değişim, emek talebinin azalmasına neden olacaktır. Bu durumda da gelir dağılımı, azalan emek nedeniyle, gelir elde edemeyen işçi aleyhine değişecektir (Armutlu, 2020, s. 105).

Ayrıca küreselleşme dış ticaret hacmini arttırarak büyümeyi de arttırır. Ancak büyüme toplumun tümünü etkilemez. Çünkü düşük gelir elde eden grupların gelir elde etme olanakları azdır ve artan gelirden yeterli pay alamazlar (Günel, 2019, s. 29). Bu haliyle küreselleşme gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir. Fakat küreselleşmenin iyi yönetilmesi halinde yani; yaratılan servetin adil dağılımı ile gelir dağılımında oluşan olumsuzluklar giderilebilir.

Teknolojide yaşanan gelişmeler de nitelikli işgücüne duyulan gereksinimin artması nedeniyle gelir dağılımında eşitsizliğe neden olmaktadır. Nitelikli iş gücüne olan talep artışı bu kişilerin gelirlerinde bir artışa neden olurken, niteliksiz iş gücü işten çıkarılma veya daha az ücret seçenekleri ile karşılaşacaktır. Aynı zamanda teknolojik gelişme fiziki sermayede de bir iyileşme yaşanmasına neden olacak ve bu iyileşmeye ayak uydurabilmek için işgücünün sahip olduğu becerilerin yeniden tanımlanması gerekecektir (Dündar, 2020, s. 10).

Teknolojik gelişmenin gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkileri olduğu gibi olumlu etkileri de bulunmaktadır. Teknolojik iyileşmenin gelir dağılımı üzerindeki olumlu yanı büyüme kaynaklı olmaktadır. Teknolojik gelişmeler üretim faktörlerinin verimliliğini arttırarak reel ücretlerde bir artışa neden olacaktır.

1.5. GELİR DAĞILIMINDA ADALETİN ÖLÇÜLMESİ

Gelir dağılımında oluşan eşitsizlikler geçmişten bugüne kadar kamuda büyük bir problem oluşturmuştur. Bu sebeple araştırmacılar tarafından şekil, grafik veya matematiksel ölçümler yapılarak eşitsizliğin ölçülmesini sağlayan birçok metot geliştirilmiştir. Standart sapma, değişim aralığı, varyans, gini katsayısı, lorenz eğrisi, atkinson eşitsizlik ölçüsü, göreli ortalama sapma, pareto katsayısı ve theil endeksi gibi metotlar bulunsa da en çok kullanılanları lorenz eğrisi ve gini katsayısıdır. Bunların yanında Kuznets eğrisi de gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde kullanılan bir yöntem olup kuznets hipotezine dayanır (Kızmaz, 2019, s. 3).

Gelir eşitsizliğinin diğer bir deyişle gelir dağılımında adaletin doğru bir şekilde ölçülebilmesi amacıyla bir takım ilkelerin göz önünde bulundurulması gerekir. Bunlar (Alyu, 2018, s. 47- Tiryaki, 2013, s. 105);

1. ***Transfer İlkesi:*** Toplumun yoksul kesiminden zengin kesimine bir gelir akarımı yapılması durumunda eşitsizlikte bir artış veya azalış yaşanmamalı. Aynı şekilde zengin kesimden yoksul kesime yapılacak gelir aktarımında da eşitsizlikte bir azalma olmamalı. Bu ilke Pigou-Dalton İlkesi olarak da adlandırılır.
2. ***Nüfus İlkesi:*** Eşitsizlik ölçütleri nüfus artışı karşısında değişmemelidir. Burada önemli olan milli gelirin kaç kişi tarafından paylaşılması değil, farklı paylara sahip kişilerin nüfus içindeki oransal dağılımıdır.
3. ***Gelir Ölçeğinden Bağımsız Olma İlkesi:*** Eşitsizliği ölçmede kullanılan ölçüt aynı tarzdaki oransal değişikliklerden etkilenmemelidir. Ekonomideki bir hareket gelir dağılımını benzer şekilde etkilemelidir. Örnek vermek gerekirse devalüasyon yaşanması durumunda herkesin gelirinde aynı oranda değişim yaşanır ve eşitsizlikde bir değişim gözlenmez.
4. ***Simetri İlkesi:*** Eşitsizlik ölçütleri bireyin geliri dışında kalan beceri, yetenek gibi özelliklerine karşı kayıtsız olmalıdır.
5. ***Ayrıştırma İlkesi:*** Gelir dağılımında alt gelir gruplarını etkileyen değişkenler dağılımın genelinde aynı yönde yansımalıdır. Alt gelir gruplarında eşitsizlikte bir artış görülmesi durumunda eşitsizlik diğer gelir seviyelerinde de artmalıdır.

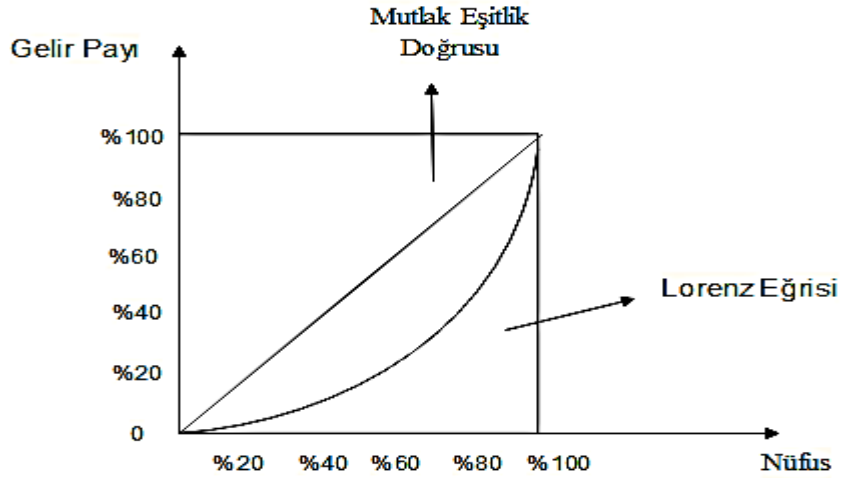
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve yüzde payları kullanarak hesaplama yapmaktadır. Tezin son bölümünde de bu metotlar kullanılıp bazı hesaplamalar yapılacaktır. Dolayısıyla bu başlık altında gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde en çok kullanılan yöntemler olan Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ve Kuznets eğrisi açıklanmaya çalışılacaktır.

1.5.1. Lorenz Eğrisi

Gelir dağılımında adaletin ölçülmesi dendiğinde ilk akla gelen yöntem olan Lorenz Eğrisi, 1905 yılında Max Otto Lorenz tarafından bulunmuş ve literatüre geçmiştir. Bu eğri bir grafik yardımıyla belli bir dönemde yaratılan reel gelirin yüzde olarak kişisel dağılımı ile gelir dağılımında adaletsizliğin gösterilmesine yardımcı olur (Günel, 2019, s. 11).

Lorenz Eğrisi kullanılarak gelir dağılımının adaletsizliği ölçülürken öncelikle nüfus %20'lik gruplar halinde 5 eşit dilime ayrılır ve her bir dilimin gelirden aldığı yüzde payları gösteren oranlar kümülatif olarak işaretlenir. Bu noktaların birleştirilmesi ile oluşan eğri Lorenz eğrisidir (Dündar, 2020, s. 15).

Şekil 1 : Lorenz Eğrisi

Kaynak: Ünsal, M. E. (2007). *Mikro iktisat.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Yukarıdaki şekilde karenin köşegeni gibi çizilen mutlak eşitlik doğrusu, gelir dağılımının en adil şekilde dağıtıldığını gösterir. Ancak gelirin bu şekilde dağıtıldığı hiçbir ülke yoktur. Lorenz Eğrisi mutlak eşitlik doğrusundan uzaklaştıkça gelir

dağılımı bozulmaya başlar (Dündar, 2020, s. 16). Lorenz eğrisi üzerinde, alt gelir grubunu oluşturan ilk %20'lik nüfus aslında alması gereken gelir payı olan %20'nin altında, milli gelirin yaklaşık %5'ini almaktadır. Kalan gelir payı nüfusun diğer dilimlerine aktarılmaktadır. Böylece gelirin dağılımında adaletsizlik oluşmaktadır.

Lorenz Eğrisinin yaygın bir şekilde kullanılması iki nedene bağlıdır. Birinci neden, bu eğri kişisel gelir dağılımını milli gelirden ve değerinde dalgalanmalar olan para biriminden bağımsız olarak hesaplamaktadır. İkinci neden ise toplumun tamamı veya bir kısmı bile ele alınsa ortaya çıkan sonuçlar anlam ifade edecek düzeydedir. Tüm bu nedenler Lorenz Eğrisini daha kolay anlaşılabilen bir gösterge haline getirir (Günel, 2019, s. 13).

1.5.2. Gini Katsayısı

Corrado Gini tarafından 1914'te bir makalede ilk kez kullanılan bu katsayı gelir dağılımında adaletsizliğin matematiksel bir katsayı ile ölçülebileceğini göstermiştir. Gelir dağılımı ölçümü bu sayede yeni bir hesap biçimi kazanmıştır (Önal, 2019, s. 22). Lorenz eğrisine bağlı olarak hesaplanan bu katsayı oldukça basit bir hesaplama biçimidir. Gini katsayısı 45 derecelik mutlak eşitlik doğrusu ile Lorenz Eğrisi arasında kalan alanın, mutlak eşitlik doğrusu altında bulunan üçgenin alanına oranıdır (Yücel, 2011, s. 13). Şekil 1 incelenerek hesaplama için kullanılacak alanlar daha iyi görülebilir.

Gini katsayısı 0 ile 1 arasında değerler alır. Bir ülkede oluşturulan gelirin tümünün tek bir kişi tarafından alınması durumunda Gini katsayısı 1'e eşit olacaktır ki bu durumda gelir dağılımında adaletten söz edilemez. Toplumda herkesin gelirden eşit pay alması durumunda ise Gini katsayısı 0'a eşit olur. Böylece gelir dağılımında tam bir adalet sağlanmış olur (Baytar, 2010, s. 146).

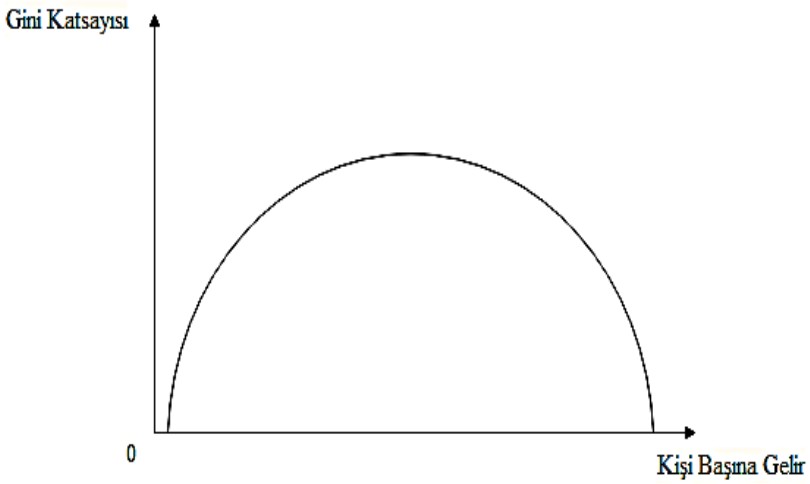
Gini katsayısının diğer gelir dağılımı ölçüm yöntemlerine göre daha fazla tercih edilmesinin nedeni, hesaplama yapılırken tüm değerlerin pozitif olması gerekmez. Diğer bir nedeni ise gelir dağılımı ölçütlerinde bulunması gereken temel ilkelerden olan ölçekten bağımsızlık ve transfer ilkelerini iyi bir şekilde sağlar. Gini katsayısı olumlu yanlarının yanı sıra eleştirilerin de odağı olmuştur. Gini katsayısının gelir transferlerinden etkilenmesi ve alt-üst gelir gruplarındaki yığılmaların dikkate alınmaması bu eleştirilerden birkaçıdır (Yardımcıoğlu, 2012, s. 92).

1.5.3. Kuznets Katsayısı

Nobel ödüllü iktisatçı Simon Kuznets tarafından 1955 yılında birkaç ülke üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırma sonucunda ülkelerin gelir düzeyi ile gelir dağılımında adalet arasında bir bağ olduğunu açıklamaya çalışan bir hipotez ortaya konmuştur (Kızmaz, 2019, s. 5). Ters U hipotezi ismi verilen hipoteze göre, büyümenin ilk aşamalarında dağıtılacak pek fazla gelir olmadığı için gelir dağılımı nispeten adildir. Ancak devam eden süreçte sanayileşme ile birlikte kentleşme olgusu artacak ve gelir dağılımı bozulmaya başlayacaktır. Ülke gelişme ve kalkınmasını tamamladığında ise gelir dağılımı tekrardan düzelecektir (Dündar, 2020, s. 16).

Ülkenin gelişmişlik seviyesi ve gelir dağılımında eşitsizlik arasındaki ilişkinin özünde, sanayileşmenin başlaması ile insanların tarımı bırakıp ücretlerin yüksek olduğu sanayi sektörüne geçişi vardır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne doğru yaşanan istihdam akışının temel nedeni sanayinin tarıma göre daha verimli olmasıdır. Sanayi üretimi artışı ile gelir dağılımında eşitsizlik artacak. Ekonomik gelişme arttıkça bu eşitsizlik azalacaktır. Çünkü sanayide istihdam artacak ve tarımda çok az insan çalışmaya devam edecektir (Günel, 2019, s. 18). Şekil 2'de Kuznets Eğrisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Şekil 2: Kuznets Eğrisi

Eğrinin önce artan daha sonra ise azalan bir seyir izlemesi gelişmişlik seviyesinin bir sonucudur. Ülkelerin gelişim aşamalarının başında gelir dağılımında büyük eşitsizlikler yoktur. Ancak ülke ekonomisi büyümeye başladıkça gelirin büyük bir bölümü nüfusun zengin kısmı arasında paylaşılır ve eğri üzerinde yukarı yönlü bir

hareket başlar. Bu Gini katsayısının büyüdüğünü ve gelir eşitsizliğinin artmaya başladığını gösterir. Devam eden süreçte ekonomik büyüme ve gelişmeyi sağlayan ülke, gelir dağılımının daha adil bir seviyede gerçekleştirir ve eğri üzerinde artık aşağı yönlü bir hareket gerçekleştirir. Böylece gelişmiş ülke ekonomilerinde gelir eşitsizliği ortadan kalkar ve Gini katsayısı sıfıra yaklaşır.

1.6. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme ve kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisindeki payı arasında kesin bir ilişkinin varlığından söz edilemese de, kamusal düzenin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için yeterli düzeyde kamu harcaması yapılması gereklidir. Devletin ekonomideki büyüklüğü ne olursa olsun, devlet harcamalarındaki her artışın mutlaka olumlu etkileri olacağı anlamına gelmez. Önemli bir makroekonomik amaç olan ekonomik büyümenin sağlanması ülkeler tarafından da büyük bir mesele olarak algılanmaktadır. Ülkeler rekabet güçlerini arttırabilmek ve dünya üzerinde önemli bir güç haline gelebilmek için politika kararları alırken ekonomik açıdan büyümeyi gerçekleştirmek isterler.

Ekonomik büyüme her ülkede aynı düzeyde gerçekleşmez. Ülkenin coğrafi, siyasi ve ekonomik durumuna göre farklılık gösterir. Bunların dışında ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Doğal kaynaklar, teknolojik gelişmeler veya kurumsal yapılar bunlardan birkaçıdır.

Ekonomik büyüme hakkında farklı tanımlamalar yapılsa da en genel ifade ile ekonomik büyümeyi, ülkede üretilen mal ve hizmetlerin dönemler itibariyle artış göstermesi olarak tanımlayabiliriz. Artışın ekonomik büyüme olarak isimlendirilebilmesi için bu artışın dönemler itibariyle sürekli olması gerekir. Süreklilik arz eden bu durum çok düşük oranlarda dahi olsa, ülkeyi diğer ülkelere göre daha üstün bir pozisyona taşıyacaktır.

Ekonomik büyüme asıl olarak Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (RGSYİH) ile açıklanmaktadır. Ülkenin belirli bir dönemde mevcut kaynakları ile ürettiği mal ve hizmetlerin, piyasa fiyatlarından arındırılmış değerindeki reel bir artış ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Büyümenin reel olarak hesaplanması sağlıklı bir ölçüm için oldukça önemlidir. Eğer nominal değerler ile bir ölçüm yapılırsa, bu gerçek bir büyümeyi yansıtmayacaktır. Çünkü nominal olarak hesaplama yapıldığında büyüme

üretim miktarındaki büyümeyi değil de fiyat artışlarından kaynaklanan nominal bir büyümeyi gösterir (Türlüoğlu, 2019, s. 3). Ekonomik büyümenin boyutu bu hesaplama biçimlerinin yanında GSMH ölçüm yöntemlerinden yaralanarak da ölçülebilir. Bu yöntemler üç tane olup; üretim, harcama ve gelir olarak isimlendirilmektedir.

1.6.1. Üretim Yöntemi

Bir ülke ekonomisinde yaratılan hasıla çok sayıda mal ve hizmetten oluşur. Bu nedenle hasılayı ölçerken akla ilk gelen yöntem, üretilen her bir mal ve hizmetin üretim miktarları ile fiyatları çarpılarak o dönemdeki üretim değerinin hesaplanmasıdır. Ama bu tanımlama yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar vardır. İlk husus, üretilen tüm mallar nihai mal ve hizmet değildir. Üretim faaliyeti sonucu diğer malların üretiminde kullanılan ara malı üretimi de gerçekleştirilir. Hesaplama yapılırken ara malı ve nihai mal ayrımı yapılmadığı takdirde gerçeği yansıtmayan rakamlar ortaya çıkacaktır (Çubukçu, 2002, s. 4). Bu nedenle hesaplama yapılırken ara malı dikkate alınmaz. Diğer bir husus ise hesaplamada üretim faaliyetinin her aşamasında meydana gelen katma değerin kullanılmasıdır. Katma değer, yapılan üretimin toplam değerinden üretim sürecinde yararlanılan tüm ara girdilerin değerinin çıkarılması sonucu bulunur (Tunay, 2007, s. 23). Üretim sürecinde ortaya çıkan katma değer asıl olarak üretim faktörlerinin üretime yaptıkları katkıdan oluşur. Yani katma değer, ücret, rant, faiz ve kar toplamından oluşur.

1.6.2. Harcama Yöntemi

Harcama yöntemine göre GSMH hesaplanırken nihai mal ve hizmetler için yapılan tüm harcama kalemleri toplanır. Bu hesaplama yöntemi ile üretilen malların türleri ve onları satın alıp kullanan sektörler hakkında bilgi edinilebilir (Tunay, 2007, s. 21). Bu yönteme göre milli gelir hesaplanması aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$$Y = C + I + G + (X - M)$$

Özel tüketim harcamaları (C), hanehalkının mal ve hizmetler için yaptığı harcamaları kapsar. Bu harcamalar dayanıklı tüketim mallarına yönelik olabileceği gibi dayanıksız tüketim malları için de yapılmış olabilir (Parasız, 2006, s. 23).

Kamu harcamaları (G), devletin ve mahalli idarelerin yaptıkları tüm mal, hizmet ve kaynak alımlarını kapsar. Ancak yapılan transfer harcamaları hesaplamaya dâhil edilmez. Transfer harcamaları herhangi bir mal veya hizmet karşılığı olmadan

yapılan harcamalar olduğu için hesaplamaya dâhil edilmezken emekli aylıkları, sosyal sigorta ödemeleri ve işsizlik sigortaları sosyal içerikli transfer harcamalar olup bunlar hesaplamaya dâhil edilir (Çubukçu, 2002, s. 7).

Özel sektör yurtiçi yatırımları (I), yerleşiklerce yurtiçinde yapılan yatırım harcamalarını kapsar. Bu yatırım harcamaları, sabit sermaye yatırımları ve stoklardaki değişimlerin toplamından oluşur. Sabit sermaye yatırımları, konut veya bina alımı ile dayanıklı üretim ekipmanlarından meydana gelir (Tunay, 2007, s. 20-21). Stoklardaki değişimde ise yıl içinde üretilen, fakat satılamayan ürünler GSMH'ye dâhi edilirken, satılan mallar stoklarda düşmeye neden olduğu için GSMH'den çıkarılır (Parasız, 2006, s. 23).

Net ihracat (X-M), yurtiçinde üretilip yurtdışına satılan malların bedelleri ile yurtdışından ithal edilen malların bedelleri arasındaki farktan meydana gelir (Tunay, 2007, s. 21). İthalatın ihracatı aşması durumunda net ihracat negatif değer alır.

Tüm bu harcama kalemlerinin sayısal değerlerinin toplanması harcama yöntemi ile milli gelirin hesaplanmasına olanak tanır. Bu yöntem ayrıca ülkedeki toplam talep hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olur.

1.6.3. Gelir Yöntemi

Üretim sürecinde oluşan toplam gelire bakarak da GSMH hesaplanabilir. Faktör gelirleri yaklaşımı olarak da isimlendirilen bu yöntemde, üretim faktörlerinin gelirleri toplanılarak GSMH hesaplanmaktadır (Parasız, 2006, s. 24). Üretim faktörlerinin gelirleri olan ücret, rant, faiz ve kar milli gelirin, gelir yaklaşımına göre belirlenmesinde tek başlarına yeterli değildirler. Bunlara sermayenin yıpranma payını belirten amortisman ve devlet tarafından toplanan dolaylı vergileri de eklemek gerekir.

Tüm bu anlatılanların yanı sıra, reel hasılanın ülke nüfusuna oranlanması sonucu oluşan değerin yıllar itibariyle artması da ekonomik büyüme anlamına gelir. Ekonomik büyüme, belli bir zamanda bir ülkede üretilen nihai mal ve hizmet miktarını göstermesi bakımından üretim olanakları eğrisinin sağa kayması olarak da açıklanabilir.

Ekonomik büyüme kavramının tarihine bakacak olursak kökenlerinin Merkantlizm'e kadar dayandığını görebiliriz. Merkantilizm ve Fizyokrasi görüşüne

göre ekonomik büyüme, ülkenin zenginleşmesi anlamına gelir. Bu iktisadi akımların sonrasında ortaya çıkan Klasik iktisat akımı, sanayileşme ile beraberinde oluşan ekonomik büyümenin politik etkilerini incelemişlerdir. Yani ekonomik büyüme bir kavram olmanın dışında ekonomik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Keynesyen akım ile birlikte ekonomik büyüme mikro ekonomik bir çerçeveye bürünmüştür. Teknolojik gelişmelerin ekonomik büyüme üzerinde dışsal etkilere sahip olduğunu savunan Neoklasik iktisadi düşünce, ekonomilerin uzun dönemde dengeli bir büyüme seyri izleyeceklerini ifade eder. 1980'li yıllara kadar ekonomiye hâkim olan Solow-Swan büyüme teorisi sonraki süreçte Romer, Lucas ve Rebelo gibi iktisatçıların öncüleri olduğu içsel büyüme teorilerine yerini bırakmıştır. İçsel teoriler ile ekonomik büyümenin hangi etmenlere bağlı olarak gerçekleştiği araştırılmıştır (Emeç, 2021, s. 8-9).

1.7. EKONOMİK BÜYÜMEYİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Uzun vadeli bir süreçte belirlenebilen ekonomik büyüme, hem dinamik bir olgu olduğu için hem de ülkelerin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal yapıları farklı olduğu için birçok farklı unsurdan etkilenir. Gerçekleştiği ortama duyarlı bir kavram olan ekonomik büyüme, iktisadın önde gelen isimleri tarafından belirtildiği gibi işgücü, sermaye, doğal kaynaklar ve teknolojik gelişmelerden önemli düzeyde etkilenmektedir. Yani işgücü, sermaye, doğal kaynak ve teknolojik gelişmeler ekonomik büyümeyi belirleyen önemli faktörler olarak tasnif edilmektedir.

1.7.1 İşgücü (Emek)

Ekonomik büyümede rol oynayan en önemli etmen olan işgücü; bedeni ve fikri bir güce dayanan çabaların bütünüdür. Emek, ülke nüfusu tarafından oluşturulmasına rağmen ülke nüfusunun tamamı emek faktörü olarak değerlendirilmez. Emek faktörünün büyüklüğü, ülke nüfusundaki aktif nüfustan (15-64 yaş arası) küçük çocukların ve askerlik, yaşlılık gibi çalışmaya engel teşkil eden durumdaki kişilerin çıkarılması ile bulunur (Kocaoğlu, 2019, s. 7).

TÜİK işgücü kavramını; referans dönemi içinde ekonomik mal ve hizmetlerin üretimi için emek arzında bulunan, çalışma çağındaki nüfus olarak tanımlamaktadır. İşgücü, istihdamda olanlar ile işsizlerin toplamı olarak ifade edilmektedir (www.tuik.gov.tr). Çalışma çağındaki nüfus ise 15-64 yaş aralığıdır.

Nüfusun artması emek arzında bir artışa yol açabilir, ancak bu emek artışı her zaman üretim artışı sağlayan bir işgücü oluşturmaz. Bu sebeple işgücünün miktarı kadar verimliliği de ekonomik büyüme açısından oldukça önemlidir (Taban, 2008, s. 17-18).

1.7.2. Sermaye

Sermaye faktörü ekonomik büyüme üzerinde belirleyici olan bir diğer faktördür. Ancak sermaye dediğimiz zaman sadece parasal bir büyüklük düşünülmemeli. Ekonomi literatüründe sermaye dediğimiz zaman aklımıza makine, araç-gereç, hammadde ve dayanıklı üretim malları gelir. Ama bu kavramlar sermaye faktörünün açıklanmasında yetersiz kalır. Literatürde sermaye; fiziki, beşeri ve sosyal sermaye olarak da karşımıza çıkar.

- **Fiziki Sermaye:** Üretimde emek verimliliğini artıran ve verimliliğin artmasını sağlayan tesis, makine, baraj ve yol gibi daha öncesinde işgücü kullanılarak üretilen üretim araçlarıdır (Kocaoğlu, 2019, s. 9). Fiziki sermaye miktarına yapılan ilaveler, yatırım olarak adlandırılır. Yatırımlar ise ekonomik büyümenin temel dayanaklarından biridir.
- **Beşeri Sermaye:** Beşeri sermaye, işgücünün bilgi ve becerileri toplamına verilen isimdir. Fiziki sermaye yanında insana yapılan ve işgücü kalitesini arttıran yatırımlar ise beşeri sermaye yatırımı olarak adlandırılır (Celeplioğlu, 2011, s. 48). İşgücünün vasfı, bilgi ve niteliği hayatı boyunca almış olduğu eğitimler sayesinde arttırılabilir. Bu da beşeri sermaye artışını destekleyecektir.
- **Sosyal Sermaye:** Kişiler, kamu kurum ve kuruluşları ile toplumun diğer tüm kesimleri arasında koordinasyonu kolaylaştıran, toplumun üretkenliğini artıran başta güven olmak üzere norm ve iletişim ağı özelliklerine verilen isimdir. Ekonomik açıdan bir tanım yapacak olursak, kişi ve kurumlar arasındaki güven ilişkisinin, ekonomik etkinliğe ve üretime olan yansımasıdır (Karagül ve Masca, 2005, s. 39). Gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki farkın kapatabilmesi için sosyal sermayenin arttırılması bu noktada önemli bir faktör olmaktadır.

Sermaye, büyümede artış sağlamanın yanı sıra emek faktörünün verimliliği üzerinde de belirleyici bir etmendir. Bu sebeple ekonomik büyümeye katkı sağlayan

önemli bir faktördür. Diğer üretim faktörleri fiziki sermaye birikimine yardımcı olurken, ekonomik büyümedeki artışın temeli bu sermaye birikiminden kaynaklanmaktadır. Sermaye birikimi devamında tasarrufu getireceği için bu da gelecekte sermaye faktörünü arttırıp ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Sermaye birikimi kendi kendini besleyen ve gittikçe artan bir faktördür (Armutlu, 2020, s. 14). Eğer ülkede ekonomik büyümeyi destekleyecek yatırım ve tasarrufu yapmaya yetecek düzeyde gelir var ise bu ülke sermaye birikimini gerçekleştirebiliyor demektir (Türlüoğlu, 2019, s. 10).

Özetlemek gerekirse; fiziki, beşeri ve sosyal sermaye hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde üretimi artırıcı ve ekonomik büyümeyi hızlandırıcı faktörler olarak karşımıza çıkar.

1.7.3. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar, doğada kendiliğinden oluşan, yenilenebilen veya yenilemeyen, yeraltı ve yeryüzü zenginliklerinin genel adıdır. Doğal kaynaklar ekonomik büyüme üzerinde etkilidir, fakat belirleyici değildir. Çünkü doğal kaynakların dağılımında ülkeler arasında eşitsizlikler bulunmaktadır. Bazı ülkeler doğal kaynak bakımından oldukça zenginken bazı ülkeler fakir olarak değerlendirilebilir. Asıl önemli nokta burada ortaya çıkmaktadır. Önemli olan ülkenin sahip olduğu doğal kaynak miktarı değil, bu doğal kaynağın mal ve hizmet üretiminde etkin ve verimli bir şekilde kullanılabilmesidir (Bal, 2011, s. 96). Sınırlı kaynakların etkin kullanımı büyümeyi olumlu bir şekilde etkiler ve sürdürülebilirlik açısından oldukça önemlidir. Doğal kaynaklar insan eli ile oluşturulmadığı ve doğada bulunan kaynak miktarı arttırılıp azaltılamadığı için büyüme üzerinde sınırlı bir etkiye sahiptir.

1.7.4. Teknoloji

Ekonomik büyümenin belirleyici faktörlerinden biri de teknolojidir. Teknoloji, mal ve hizmet üretim sürecinde gerekli olan bilgi, donanım, yenilik, icat ve tekniklere verilen genel addır. Büyümenin en önemli ve sürekli kaynağı olan teknoloji, günümüzde çok hızlı bir şekilde gelişmektedir. Aynı miktarda girdinin daha yüksek çıktı vermesi teknolojik ilerlemenin bir neticesidir (Celeplioğlu, 2011, s. 49). Gelişmiş ülkelerin yüksek beşeri sermayesi devamında teknolojik gelişmeyi getirir ve büyüme hızı artar.

İktisadın gelişim serüveninde 1980'e kadarki süreçte Neo-Klasik kuramın etkileri görülmüş ve teknolojik gelişim dışsal bir faktör olarak kabul edilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise Romer ve Lucas gibi iktisatçılar tarafından teknolojik gelişmenin dışşal değil içsel bir değişken olduğu kabul edilmiş ve büyüme modellerine dâhil edilmiştir (Taban, 2008, s. 20-21). Örneğin; ekonomik büyüme modellerinden olan Solow büyüme modelinde işçi bazında üretim miktarının artış nedeni olarak teknolojik gelişme gösterilir.

1.8. EKONOMİK BÜYÜMEYİ AÇIKLAYAN TEORİLER

Ekonomik büyümenin tarihi seyrine baktığımız zaman Klasik düşüncenin ortaya çıkması ile ekonomik büyüme kavramının üzerinde durulduğu varsayılır. Fakat Klasik ekolden önceki dönemlerde kendine yer bulan Merkantilizm ve Fizyokrasi ekolleri de ekonomik büyüme hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir.

Ekonomik büyüme kavramının iki önemli dönemi olduğu varsayılmaktadır. Birincisi; iktisadın ortaya çıkışından 1980'e kadar olan süreç, ikicisi ise 1980'den sonraki süreçtir (Emeç, 2021, s. 7). Bu iki dönemi ayıran etmen ise büyümenin kaynağının ekonomi içindeki dinamiklerden mi yoksa ekonomi dışındaki dinamiklerden mi kaynaklandığıdır. Eğer ekonomik büyüme kaynağını ekonomi dışı etmenlere borçlu ise dışsal büyüme modelleri karşımıza çıkar. Ancak büyümeyi tetikleyen etmenler ekonominin kendi içerisindeki dinamikler ise o zaman da içsel büyüme teorilerinden bahsedebiliriz. Büyüme teorilerinin tarihsel gelişimine baktığımız zaman içsel büyüme teorileri dışşal büyüme teorilerinden sonra gelir. Bu da bize içsel büyüme teorilerinin dışşal büyüme teorilerine bir tepki olarak ortaya çıktığını gösterir (Kocaoğlu, 2019, s. 13). Dolayısıyla büyüme teorilerini genel olarak; geleneksel, modern ve içsel büyüme teorileri şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1.8.1. Geleneksel Ekonomik Büyüme Teorileri

Geleneksel büyüme teorileri genel olarak Klasik iktisadi düşünce ve sonrasında ortaya çıkan ekollerin ekonomik büyümeye dair görüşlerini yansıtır. Ancak Klasik iktisat öncesi ekollerin ekonomik büyümeye dair görüşlerine de geleneksel büyüme teorileri başlığı altında yer verilebilir.

Geleneksel büyüme teorileri başlığı altında daha çok ekonomik büyümenin dışşal etmenler tarafından gerçekleştirildiği düşüncesini savunan görüşler açıklanmaya çalışılacaktır.

1.8.1.1. Klasik Ekonomik Büyüme Teorisi

Klasik iktisadi düşünce, Adam Smith'in kaleme aldığı "Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme" adlı eserle beraber iktisat tarihi sahnesinde kendini göstermiştir. Asıl olarak Fizyokrasi görüşünün iktisadi düşüncelerini temel almıştır. Devletin ekonomiye müdahale etmesine karşı çıkıp tam istihdamın kendiliğinden gerçekleşeceğini savunmuşlardır.

Adam Smith, David Ricardo, T. Robert Malthus ve J. S. Mill Klasik iktisat görüşünü savunan birçok düşünürün bu teoriye katkı yapmasına rağmen Ricardo 'nun teoriye büyük katkılarından dolayı bu teori Ricardo modeli olarak da isimlendirilebilir (Celeplioğlu, 2011, s. 57). Bu teoriye göre ekonomik büyüme, yatırım ve tasarruflar tarafından gerçekleştirilmektedir. Yatırım-tasarruf eşitliği varsayımına dayanarak tasarrufların yükselmesi devamında yatırımlarda da bir artışa yol açacaktır. Yüksek yatırım yüksek oranda üretimin gerçekleştirilmesine zemin hazırlayacak ve ekonomik büyüme hızlanacaktır. Ayrıca nüfus artış hızı ve kâr oranları da ekonomik büyümenin belirleyicilerindendir. Ayrıca bu teoriye göre toprağın sabit olması ve yüksek nüfus artışı yatırımların azalışına yol açar ki bu durumda ekonomik büyüme yavaşlar (Kızmaz, 2019, s. 14).

Adam Smith'e göre işbölümü de ekonomik büyüme üzerinde oldukça etkilidir. İşbölümünü daha verimli hale getiren teknolojik gelişme, emeğin verimliliğini de artıracaktır. Artan verimlilik işçi ücretlerine yansıyacak ve ekonomik büyüme gerçekleşecektir (Kızmaz, 2019, s. 14).

Ricardo ise Adam Smith'in büyüme konusunda bölüşüm kavramını yeterince açıklayamadığını iddia ederek ekonomik büyümeyi açıklama noktasında bölüşüm kavramı üzerinde durmuştur (Demirel, 2020, s. 10).

Ricardo büyüme teorisine göre; bölüşüm sırasında rant, ücret ve kârların dağılımı ekonomiyi durgunluğa sürükleyebilir (Demirel, 2020, s. 10). Dağıtım sırasında kârın azalması yatırımların azalmasına ve dolayısıyla ekonomik durgunluğun yaşanmasına sebep olacaktır. Ayrıca Ricardo durgunluğa sebep olan bir başka faktör

olarak nüfus artışı üzerinde de durmuştur. Nüfus artışı sonucu toplam hasıladan ücret ve ranta ayrılan pay azalacak ve kâr oranları düşecektir. Sonrasında yatırımlar azalacak ve ekonomik durgunluk kaçınılmaz olacak. Bu durum Ricardo tarafından "ücretlerin demir kuralı" olarak isimlendirilmiştir (Kocaoğlu, 2019, s. 18).

1.8.1.2. Marx Büyüme Teorisi

Sosyalizm akımının temsilcisi olan Karl Marx'ın iktisat ile ilgili yazıları, "Sefaletin Felsefesi" adlı esere karşı yazdığı "Felsefenin Sefaleti" adlı eserle başlamıştır. Daha sonra ise kapitalist sistemin er ya da geç çökeceğine dair düşüncelerinin yer aldığı "Komünist Manifestosu" ve en önemli eserlerinden biri olan "Das Kapital" yayımlanmıştır (Kocaoğlu, 2019, s. 19). Kapitalist sistemin ileriki aşamalarında toplumların burjuvazi ve proletarya olarak ikiye ayrılacağını ve işçi sınıfının sömürüldüğünü, nihayetinde de bu sitemin çökeceğini dile getirmiştir (Demirel, 2020, s. 12).

Marx, 1867 yılında yayınlanan Das Kapital adlı eserde, Ricardo'nun değer teorisinden hareket ederek "artı değer" kavramını literatüre kazandırmıştır. Kâr ve rantın toplamı ile elde edilen bu artı değer, kapitalistlere göre sermaye birikiminin ana kaynağını oluşturuyor (Emeç, 2021, s. 13). Marx Kapital adlı eserinde "artı değer" teorisinin yanı sıra, ürünün fiyatını belirleyen unsurun üretim sürecinde harcanan emeğe göre belirlenmesi gerektiğini ifade eden "emek değer teorisi" ve burjuva sınıfının elde ettiği artı değer ile sermaye birikimini arttıracağını anlatan "kâr teorisini" de açıklamıştır (Demirel, 2020, s. 13).

Marx, belli bir büyümeyi sağladıktan sonra işsiz sayısının artıp işçilerin sefalete sürükleneceğini ve kapitalist sistemin çökeceğini düşünmektedir. Eğer üretim araçlarının mülkiyeti kamuya devredilirse işçi sınıfının sömürülmesine son verilecek ve kamunun elinde bulunan artı değer hem ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek hem de işçilerin geçimini sağlamsına yardımcı olacaktır (Türlüoğlu, 2019, s. 34).

1.8.1.3. Rostow Büyüme Teorisi

Rostow büyüme teorisi 1950 ve 1960'lı yıllarda yaygın olan çizgisel bir büyüme teorisidir. Aslında bir büyüme teorisi olmanın ötesinde Rostow'un teorisi bir gelişme-kalkınma teorisi olarak değerlendirilebilir. Rostow ülkelerin gelişim sürecinin bir tarihi tekerrürden ibaret olduğunu açıklamış batı ekonomilerini de göz önünde

bulundurarak gelişmişlik sürecinin beş aşamadan oluştuğunu ifade etmiştir (Yülek, 1997, s. 3).

Teoride, ikinci dünya savaşı sonrası oluşan yıkımı telafi etmek için Marshall yardımı alan batı toplumlarının gelişim süreçlerinin takip edilmesi öneriliyor. Bu süreçte yatırımların kaynağı olan iç ve dış tasarrufların arttırılması gerekir. Çünkü Rostow modeline göre tasarruflar büyümenin olmazsa olmaz koşuludur. Yani büyümenin, sermayenin marjinal verimliliği ve tasarruf oranı artırılarak gerçekleştirileceği savunulmaktadır (Atamtürk, 2007, s. 90).

Rostow, toplumun kalkınması için belli aşamalardan geçilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu aşamalar (Demirel, 2020, s. 13-14);

1. **Geleneksel Toplum Aşaması**: Rostow teorisinin ilk aşamasıdır. Bu aşamada toplumda bilim, sanayi ve teknoloji yeterince gelişememiştir. Tek ekonomik faaliyet tarımdır. Tarım faaliyeti sonucu elde edilen gelir teknolojinin geliştirilmesi için harcanmaktadır.
2. **Kalkışa Hazırlık Aşaması**: Toplumlar bu ikinci aşamaya gelince bilimsel ve teknolojik gelişmeleri sanayiye kanalize edebilme yeterliliğine ulaşmışlardır. Aynı zamanda toplumlarda sermaye birikimi hızlanmıştır.
3. **Kalkış Aşaması**: İlk iki aşamaya göre belli bir büyümeyi gerçekleştirebilmiş olan toplumlar, bu aşamada büyüme ile birlikte ileri düzeyde bir eğitim, gelişmiş teknoloji ve gelişmiş bir sanayiye de sahip olurlar. Artık GSYİH'nin %5-10'u tasarruf edilebilmektedir.
4. **Olgunluk Aşaması**: Üçüncü aşama olan kalkınma aşamasından sonra yaklaşık 40 yıl sonra toplum artık olgunluk aşamasına gelmiş olur. Tasarruf oranı artarken ileri teknoloji sayesinde yeni endüstriler oluşturulur.
5. **Kitle Tüketim Aşaması**: Bu aşamada üçüncü sektör olan hizmet sektörü gelişir ve ekonominin büyük bir kısmını oluşturur. Artık dayanıklı mal üretim başlamıştır ve artık toplumlar için ideal sona ulaşılmıştır. Refah aşaması olarak da adlandırılan bu aşamada eğitim ve sağlık harcamaları ile kamu harcamaları çeşitlenerek artmıştır.

Rostow Marx'ın büyüme teorisini kabul etmiş ve onun aksaklıklarını gidererek yeni bir teori ortaya koyduğunu belirtmiştir. Ancak Rostow'un teorisi iktisatçılar

tarafından eleştirilmiştir. Nedeni ise toplumların hangi aşamada olduğunun kolayca anlaşılamıyor olmasıdır (Demirel, 2020, s. 14)

1.8.1.4. Schumpeter Büyüme Teorisi

Joseph A. Schumpeter, teknolojinin ekonomik büyümeye katkı sağlayacağını söyleyen ilk kişidir. Yeniliklerin, ekonomik gelişim ve refahın en önemli unsuru olduğunu belirtir. Yeniliklerin yanında ekonominin gerçek aktörleri olarak ekonomiye yenilik getiren girişimcilere işaret eder (Demir, 1995, s. 163-164). Böylece ekonomik hayatta girişimcinin üstlendiği role dikkat çekmektedir.

Schumpeter, kapitalist sistemin toplumda yaşanan sınıf çatışmaları nedeniyle çökeceğini savunan Karl Marx'ın aksine, sistemin başarısının sistemin sonunu getireceğini savunmuştur (Türlüoğlu, 2019, s. 36).

Schumpeter'e göre; konjontür dalgalanmaları, finansman yaratılması ve ülkenin sanayi yapısı gibi etmenler de ekonomik büyüme ile yakından ilgilidir. Aslında Schumpeter büyümeyi girişimci ile açıklamaktadır. Girişimci yenilik ve yeniliğin üretime kanalize edilmesini sağlayan kişi olarak ekonomik büyümenin asıl unsurudur. Schumpeter'e göre ekonomik büyümeyi sağlayan kişi mucit değil, mucidin zihin faaliyeti sonucu oluşan çıktıyı ekonomiye kazandıran yenilikçidir. Bu nedenle yenilik üretemeyen iş adamları girişimci olarak görülmez (Demir, 1995, s. 163-164).

Yeniliği "yeni bir üretim fonksiyonu meydana getirmek" olarak tanımlayan Schumpeter'e göre beş tür yenilikten bahsedilebilir. Bunlar (Demirel, 2020, s. 15);

1. Tüketici tarafından daha önce bilinmeyen bir malın ya da bilinen bir malın yeni tip ve kalitesinin piyasaya sürülmesi,
2. Yeni bir üretim tekniği kullanılması,
3. Yeni piyasaların keşfedilmesi veya yaratılması,
4. Yeni bir hammadde veya yarı mamul madde kaynağının keşfedilmesi,
5. Endüstrinin yeniden organizasyonu olarak sıralanabilir.

Bir girişimci tarafından ortaya çıkarılan bir yeniliği diğer girişimcilerin de taklit etmesi ile yatırımlar artar. Taklit sonucu farklı yenilikler ortaya çıkabilir. Bu durum Schumpeter tarafından "yeniliğin kümelenmesi" şeklinde ifade edilir. Yeniliği iktisadi hayata uygulayan kişi monopolcü kârı elde eder. Fakat bu kâr geçicidir. Çünkü

diğer girişimciler bu yeniliği taklit ederek farklı ürünler ortaya koyarlar ve monopolcü, yeniliği ilk olarak ortaya atan kişi değil taklit ile geliştiren kişidir. Schumpeter 1942 yılında yayılmadığı "Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi" adlı eserinde bu durumu "yaratıcı yıkım" olarak isimlendirmiştir (Armutlu, 2020, s. 43; Dolanay, 2009, s. 181). Kapitalist sitemde devam eden bu eski-yeni ürün değişimi sürekli olarak devam edecektir. Ancak bu süreç sistematik bir şekilde kapitalizmin çöküşüne neden olacaktır (Türlüoğlu, 2019, s. 37). Schumpeter 'in de dediği gibi sistemin sonunu yine sistemin başarısı getirecektir.

1.8.1.5. Keynesyen Büyüme Teorisi

1929 yılında meydana gelen buhrana Klasik teori cevap veremeyince; John Maynard Keynes 1936 yılında yayımladığı eserde Klasik ve Neoklasik teoriyi kökten değiştirecek fikirler sunmuştur. Ayrıca Keynes eserinde piyasanın tam istihdam dengesinde olmasının özel bir rastlantı olduğunu, genel olarak eksik istihdamın yaşandığını ve devlet müdahalesinin piyasa işleyişi için gerekli olduğunu savunmaktadır. Keynes'e göre konjonktürde istihdam ve milli gelir gibi göstergeler arza göre değil, talebe göre belirlenmektedir. Durgunluktan çıkmanın çaresi talep genişlemesidir. Artan talep yatırımları hızlandırmakta ve böylece eksik istihdam dengesi tam istihdam denge noktasına yaklaşmaktadır (Bayraktar, 2012, s. 249-250).

Ekonomik büyüme konusunda belirgin bir model oluşturmayan Keynes, ekonomideki dalgalanmaları gidermek ve ekonomiyi durgunluktan çıkarmak için teoriler geliştirmiştir. Keynes'e göre sorunların çıkış noktası talep yetersizliği olduğu için çözüm, talep yönlü politikalar ile sağlanacaktır. Talep artışı, gelirde artış yaşanmasına neden olacak ve dolayısıyla ekonomik sorunlar çözülecektir (Türlüoğlu, 2019, s. 38).

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı üzere Keynes'in asıl amacı ekonomik büyümeye çözüm üretmek değil, durgunluktan çıkmak ve işsizliği azaltmaktır. Keynes'in düşüncelerinden yola çıkan Harrod ve Domar dinamik bir ekonomik büyüme teorisi geliştirmişlerdir.

1.8.2. Modern Ekonomik Büyüme Teorileri

Klasik büyüme teorilerinde Keynes'in yanı sıra Klasik iktisadın temsilcileri ön plana çıkmaktadır. Genel olarak işbölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimi üzerine

duran geleneksel teorilerin aksine, çağdaş büyüme teorileri dinamik bir süreci ele alıp beşeri sermaye ve teknolojik gelişmeler üzerine yoğunlaşmışlardır (Armutlu, 2020, s. 45). Modern büyüme teorileri, Keynesyen büyüme teorisini dinamik bir süreçte ele alan Harrod-Domar ve Neoklasik iktisatçıların görüşlerini yansıtan Solow büyüme teorilerinden oluşmaktadır.

1.8.2.1. Harrod-Domar Büyüme Teorisi

Harrod-Domar modeli Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar isimli iki iktisatçı tarafından aynı konu üzerinde yapılan benzer çalışmalara dayanır. Bu iki çalışmanın ortak yönleri fazla olduğu için model Harrod-Domar modeli ismini almıştır. Modeli kısaca özetlemek gerekirse; model tek mal ve iki faktör içeren bir piyasa içerisinde oluşturulmuştur. Üretim ve tüketimde kullanılabilecek tek mal bulunmaktadır. Model oluşturulurken, devlet ekonomik faaliyetlerin dışında tutulmakta ve kararlar özel karar alıcı birimler tarafından alınmaktadır (Özel, 2012- s. 65). Harrod ve Domar Keynes'in talep yönlü, kısa dönemli statik modeline arzı dâhil ederek sermaye birikimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi uzun dönemde açıklamaya çalışmışlardır (Emeç, 2021, s. 14).

Keynes, ülkelerin büyüme ve gelişmesini incelerken ekonominin durgunluktan çıkması için yapılması gerekenleri incelemiş. Durgunluktan çıkmak için nasıl ve ne zaman hangi politikaların uygulanması gerektiği üzerinde durmuştur. Fakat büyümenin ilerleyen safhalarında ekonominin büyümesi ile alakalı sorunlara cevap verememiştir. Bu nedenle Keynes'in büyüme teorisi statik öneriler içermiştir (Celeplioğlu, 2011, s. 64-65). Keynesyen ekol içerisinde yer alan ve modern büyüme teorilerinin bilinen isimlerinden olan Roy F. Harrod ve Evsey D. Domar, Keynes'in yatırımların sermaye birikimi üzerinde yarattığı çarpan etkisini ihmal eden statik ve kısa dönemli analizini, büyümenin ileriki aşamalarında olan ekonomiler için uzun vadeli olarak analiz etmişlerdir. Keynes'in "Genel Teori" (1936) adlı eserine göre; yatırımlar efektif talebin bir unsurudur ve yatırımlar kapasite arttırıcı etkiye sahip değillerdir. Harrod "Dinamik Teori Üzerine Bir İnceleme" adlı eseri ile hem Keynes'in düşüncelerini eleştirmiş hem de çoğaltan mekanizmasının işlemesi sonucu yatırımların toplam talebi artırmasının yanı sıra kapasite arttırıcı etkisinin bulunduğunu söylemiştir (Armutlu, 2020, s. 46). Domar'ın "Sermaye Genişlemesi, Büyüme Oranı ve İstihdam"

isimli eserinde ise yatırım harcamalarının talep yönü ile gelir arttırıcı etkiye, arz yönü ile üretim kapasitesini arttırıcı etkiye sahip olduğunu söyleyerek büyümenin yatırım harcamalarının arttırılmasına bağlı olduğunu savunmuştur (Emeç, 2021, s. 14).

Harrod-Domar modelinin temel noktası yatırımların ikili etkisidir. Net yatırımların, üretim sonucu oluşan çıktıya talep oluşturması ve bu çıktının üretilebilmesi için ekonominin kapasite miktarının arttırılması modelin temel varsayımlarıdır. Dengeli büyüme, yatırımların talep arttırıcı ve kapasite arttırıcı etkileri arasındaki uyum sonucu meydana gelir (Kaynak, 2009, s. 69).

1.8.2.2. Solow- Swan Büyüme Teorisi

1950'li yıllardan sonra, çağdaş büyüme teorilerinin ikinci dalgası olan Solow-Swan büyüme modeli ekonomide kabul gören teorilerden biri haline gelmiştir. Solow büyüme modeli aslında Neoklasik iktisat çerçevesinde şekillenen bir modeldir ve literatürde "Neoklasik Büyüme Modeli" olarak da karşımıza çıkar.

1956 yılında Amerikan iktisatçı Robert Solow ve Avustralyalı iktisatçı Joseph Wilson Swan tarafından geliştirilen teori, bazı temel varsayımlar üzerine kurulmuştur. Bu temel varsayımları açıklayacak olursak; tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir piyasada ölçeğe göre sabit bir getiri söz konusudur, tek sektörlü piyasada tek mal vardır, dışsallıklar yoktur ve ekonomi dışa kapalıdır. Ayrıca emek ve sermayenin birbirine ikamesi yoktur ve azalan verimler kanunu geçerlidir, yatırımlar tasarruflara eşittir, tasarrufta bulunan kişiler aynı zamanda yatırım yapan kişilerdir (Armutlu, 2020, s. 51).

Teoride büyüme; dışşal olarak kabul edilen nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler ile açıklanmaktadır. Nüfus artışı ve teknolojik gelişme ekonomik büyümeye etki ederken ekonomik büyüme bu dışşal faktörlerin değişimi konusunda etkili değildir. Emek ve sermaye faktörlerinin büyümenin kaynağı olarak görüldüğü Klasik iktisadın aksine, Neoklasikler teknolojik gelişme ve sermaye faktörlerini de büyüme sürecine dâhil etmişlerdir. Tüm temel varsayımları ile teoride, başlangıçta GSYİH'nin düşük olduğu ülkeler, azalan verimler sayesinde daha yüksek oranlı büyüme hızı yakalayacaklardır (Kocaoğlu, 2019, s. 32).

1.8.3. İçsel Büyüme Teorileri

Neoklasik model büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklayamamıştır. Solow modelinde ise; teknolojik gelişme, büyümenin belirleyicisi olarak ele alınmakla birlikte teknolojik gelişmenin nasıl sağlanacağı üzerinde durulmamıştır. Ayrıca Solow-Swan modelinde büyümenin tasarruftan bağımsız olarak gerçekleştiği varsayılmış. Tüm bu eksiklikler yeni teorilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu noktada ortaya çıkan içsel büyüme teorileri ile birlikte 1980'lere kadar geçerliliğini koruyan Solow-Swan modelinin eksiklikleri giderilmeye çalışılmış (Taban, 2008, s. 90).

Solow-Swan modeline getirilen eleştiriler içsel büyüme teorilerinin ortaya çıkışına sebep olmuştur. Öncüleri arasında Paul Romer, Robert Lucas, Robert J. Barro, Gene M. Grossman ve Elhanan Heplman gibi iktisatçıların yer aldığı teorilerde teknolojik gelişmeler içselleştirilmiş ve beşeri sermaye, Ar-Ge harcamaları, dış ticaret ve kamu harcamaları gibi unsurlar büyümenin kaynağı olarak ele alınmışlardır (Emeç, 2021, s. 26-27).

1.8.3.1. Arrow-Romer Modeli

Kenneth Joseph Arrow tarafından 1962 yılında yayımlanan "Yaparak Öğrenmenin Ekonomik Çıkarımları" adlı makalede yaparak öğrenme kavramına değinilmiştir ve yaparak öğrenme kavramı ile ekonomik büyüme kavramı ilişkilendirilmiştir. Arrow bazı sektörlerde zaman içinde maliyetlerin azaldığını, çıktı kalitesinin artığını ve üretim sürecinin hızlandığını fark etmiş ve bu kavramı "yaparak öğrenme" olarak tanımlamıştır. Üretim arttıkça, işçiler yapmakta oldukları işi daha iyi öğrenmektedir. Bu da başta maliyet avantajı ve ürün kalitesinde artış gibi birçok avantaj sağlamaktadır. Firma verimliliğinin artması ile ekonomideki toplam çıktı miktarı da artacaktır (Armutlu, 2020. S. 58).

Arrow'a göre öğrenme işgücü deneyiminin bir ürünüdür. Ancak yaparak öğrenme kavramı uzun bir dönem gerektirir. Bu sebeple bu sürece geç başlayanların dezavantajlı oldukları varsayılır (Taban, 2008, s. 98).

Paul M. Romer ise Arrow'un "yaparak öğrenme" kavramından etkilenip "Artan Getiriler ve Uzun Dönem Büyüme" başlıklı bir makale yayımlamıştır. Bu makale ile Romer bilgi birikiminin üretim sonundaki çıktı üzerindeki etkisini

açıklamıştır. Romer'e göre üretim ve yatırım süreçlerinde ortaya çıkan bilgi daha sonraki üretim aşamalarında bedava girdi olarak kullanılmakta ve üretim maliyetinin düşmesine yardımcı olmaktadır. Hatta ortaya çıkan bilgi patentlenemeyeceği ve saklanamayacağı için olumlu bir dışsallık haline gelecek ve diğer üreticiler içinde de artan getiri sağlayan bir ürün olacaktır (Kocaoğlu, 2019, s. 37). Ayrıca Romer sermaye stokunu bilginin göstergesi olarak kabul eder. Sermayenin artan verimi ile yatırımlar ne kadar çok olursa teknolojik bilgi de o denli artar (Taban, 2008, s. 97).

Neo-Klasik teorinin aksine bu teoride teknolojik gelişmeler dışşal bir değişken olarak düşünülmez ve büyümenin temel dinamiği kabul edilen teknolojik gelişme iktisadi sisteme dâhil edilir. Aynı zamanda bu teori Neo-Klasik teorinin aksine yakınsama hipotezini de reddeder (Çiftçi ve Aykaç, 2011, s. 164).

1.8.3.2. Robert E. Lucas Modeli

Robert E. Lucas 1988 yılında "İktisadi Kalkınmanın Mekanikleri Üzerine" adlı bir çalışma yayımlamıştır. Çalışmada beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Lucas'a göre beşeri sermaye; işgücünün bilgi, birikim ve becerilerinin toplamından oluşur ve üretime dahil olan diğer faktörlerin verimini arttırır. Beşeri sermayenin etkin bir şekilde kullanılması sonucu aynı iş daha az işgücü kullanılarak yapılacak ve üretim artışı sağlanacaktır. Bu üretim artışı da ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır (Erdoğan ve Canbay, 2016, s. 36). Lucas ayrıca modelinde beşeri sermayeyi bir üretim faktörü olarak ele almıştır. Lucas'a göre; uzun dönemde beşeri sermayenin sınırsız bir şekilde arttırılması durumunda sürdürülebilir bir büyüme mümkün olabilir (Taban, 2008, s. 98).

Lucas modeline göre beşeri sermaye artışı yalnızca bireyin verimliliğini arttırmakla kalmayacak diğer üretim faktörlerine de etki ederek üretimde artışa katkıda bulunacaktır. Bu sebeple hükümetler beşeri sermayenin geliştirilmesi konusunda eğitim ve teknolojik altyapı alanlarındaki yatırımlarını artırmalılar. Bu yatırımlar beşeri sermaye üzerinde olumlu etkiler yaratacak ve büyümeyi fiziki sermaye yatırımlarından daha çok artıracaktır (Celeplioğlu, 2011, s. 70).

1.8.3.3. Robert J. Barro Modeli

İçsel büyüme modellerinden Barro modeli, kamu harcamalarının da ekonomik büyüme üzerinde etkili olabileceği düşüncesinden hareketle ortaya çıkmış bir modeldir

(Taban, 2008, s. 104). 1990 yılında Barro tarafından geliştirilen modelde kamu kesimi tarafından sağlanan mal ve hizmetler birer üretim faktörü olarak düşünülür. Hükümetler iktisadi büyümeyi sağlamak için bir yandan kamusal yatırım yaparken diğer yandan da özel kesim yatırımlarını arttırmak için vergi avantajları ve sübvansiyonlar ile destekleme politikaları uygular. Genişletici maliye politikaları sonucunda özel kesim yatırımları artar ve kamu için vergi geliri ortaya çıkar. Vergi gelirleri kamu için yeni bir finansman kaynağı yaratır. Artık kamu kesimi daha fazla kamu hizmeti sunma imkânına sahiptir. Barro bu finansman kaynağının verimli harcamalara yönlendirilmesi gerektiğini söyler. Kamu harcamalarının, tamamlayıcı mal ve hizmet üretimi, altyapı yatırımı, mülkiyet haklarının korunması ve yasal çerçevenin oluşturulması için yapılması kaynak israfının önüne geçecektir. Yapılan altyapı yatırımları özel sektör verimliliğini arttıracak ve firmalar için dışşal bir fayda sağlayacaktır (Taban, 2008, s. 105).

Üretim ve yatırım harcamalarının yaydığı pozitif dışsallık, beşeri sermayenin, alt yapı ve istikrarın üretim üzerindeki olumlu etkisi ve bu yöndeki kamu politikalarının doğrudan sonuçları, kamu politikalarına ekonomik büyüme konusunda önemli bir görev yüklemektedir (Celeplioğlu, 2011, s. 74).

1.8.3.4. Grassman-Helpman Modeli

Romer; 1986 yılında içsel büyüme modellerinin temelini attığı zaman Arrow'un yaparak öğrenme fikrini geliştirip Ar-Ge'ye dayalı büyüme modellerinin de temelini oluşturmuştur. Bu modeller literatürde yenilik temelli modeller olarak da isimlendirilirler. Ar-Ge'ye dayalı içsel büyüme modellerinin ortak özelliği, teknolojik gelişmenin tesadüfi bir üretim faaliyeti sonucu değil de farklı bir sektör tarafından ortaya çıkarılmasıdır. Ar-Ge'ye dayalı bu büyüme modelleri dışsallık yaratarak artan getiri yoluyla iktisadi büyümeye büyük katkı sağlar (Taban, 2008, s. 100).

Ar-Ge'yi büyüme modellerinin merkezine alan Paul Michael Romer, David Grossman ve Elhanan Helpman, Philippe Aghion ve Peter Howitt gibi pek çok iktisatçı vardır. Fakat bu bölümde Grossman ve Helpman tarafından geliştirilen büyüme modeli üzerinde durulmuştur.

Grossman ve Helpman yaptıkları çalışmalar sonucunda teknolojik gelişme ve yenilik gibi içsel faktörlerin üretimde verimlilik artışı sağlayacağı sonucuna

varmışlardır. (Türlüoğlu, 2019, s. 59). Bu faktörlerin yarattığı etkiyi Grossman ve Heplman teorilerinde modelleştirmişlerdir. Buna göre ekonomik büyüme iki şekilde gerçekleşir. Birincisi; malların niteliğinin iyileştirilmesi yoluyla sağlanan büyüme, ikincisi ise Ar-Ge sektörünün sürekli yeni teknolojiler üretmesi sonucu ürün çeşitliliği ile sağlanan büyümedir (Taban, 2008, s. 158). Tüm bunlar ekonomik büyüme hızını da artıracaktır.

Ar-Ge sektörü gelişmiş ülkeler, dış ticaretin avantajlarından yararlanarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilirler. Ar-Ge için yeterli kaynağı bulunmayan ülkeler ise doğru dış ticaret politikaları sayesinde Ar-Ge'nin geliştirilmesi için gerekli teknolojiyi ithal edebilirler. Teknolojik yenilikler, üretim hacmini arttıracak ve böylece verimlilik artışı sağlanacaktır (Türlüoğlu, 2019, s. 58). Firmaların Ar-Ge sektörüne yaptıkları yatırımların teşvik edilmesi, ara malı üretiminde karşılaştırmalı üstünlük elde edilmesine imkan sağlayacak ve ülkenin rekabet gücünü arttıracaktır (Emeç, 2021, s. 30). Tüm bu sayılan etmenler büyümenin gerçekleşmesine zemin hazırlayacaktır.

1.8.3.5. AK Tipi Büyüme Modeli

Sergilo Rebelo tarafından 1991 yılında yayımlanan "Uzun Dönem Politika Analizi ve Uzun Dönem Büyüme" isimli çalışmada AK tipi büyüme modeli ele alınmıştır. İşgücü, sermaye ve üretimin azalan verimler kanununa bağlı olduğunu ileri süren Neo-Klasik büyüme modelinin aksine, bu modelde azalan verimler kanunu geçerli değildir. Ayrıca bu modelde teknolojik gelişmeler içsel bir değişken olarak ele alınır (Armutlu, 2020, s. 57). Ak modelini en basit şekli ile özetlersek;

$$Y = AK$$

Bu eşitlikteki Y çıktı düzeyini, A teknoloji seviyesini ve K fiziki ve beşeri sermayenin toplamından oluşan sermaye stokunu vermektedir. Neoklasik büyüme teorisinin, teknolojik ilerleme ve ölçeğe göre getirinin sabit olduğu varsayımı geçerli olsa da sermayenin azalan verime sahip olmaması nedeniyle yüksek sermaye stokunun olması ekonomik büyümeyi hızlandıracaktır. Ülkelerin farklı büyüme hızlarına sahip olmaları ise ülkede uygulanan farklı politikalardan kaynaklanmaktadır. Örneğin; yüksek gelir vergisinin uygulandığı ülkelerde bu uygulama özel sektör kârlılığını

azaltır. Bu durumda sermaye birikimi yavaşlar ve ekonomik büyüme hızı düşer (Emeç, 2021, s. 29).

AK modelinde, hükümetin tasarrufu teşvik etmesi marjinal tasarruf eğilimini arttırıp büyümenin hızlanmasına yardımcı olabilir. Bu modelde de gördüğümüz üzere kamu politikaları büyüme üzerinde belirleyici rol oynar.

İçsel büyüme modellerini kısaca değerlendirmek gerekirse; bu modeller genellikle büyümenin sistemin kendi içinde olduğunu varsayarlar. 1980 öncesi teorilerde görülmeyen bilgi birikimi, beşeri sermaye, Ar-Ge ve kamu politikaları bu modellerin temel dayanaklarıdır. Özellikle az gelişmiş ülkeleri ilgilendiren yakınsama hipotezi reddedilmiştir. Gerçekten de günümüz dünyasını incelediğimizde son 50-60 yıllık dönemde az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülke ekonomilerini yakalamaları bir yana aradaki fark az gelişmiş ülkeler aleyhine daha da çok açılmıştır. Beşeri sermaye birikiminin yüksek olduğu ülkeler verimlilik artışı ile birlikte yüksek çıktı elde etmişlerdir. Yüksek çıktı düzeyi çalışanların gelirlerinde artışa sebep olduğu için az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru bir göç hareketi gözlemlenmiştir. Ülkeler arası entegrasyonun artması neticesinde ülkeler arasında mal ve bilgi akışı gerçekleşmiş ve her iki taraf bu durumdan kazançlı çıkarak büyüme hızını arttırmıştır (Taban, 2008, s. 106-107).

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU KESİMİ KAVRAMI VE KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜNÜ ÖLÇMEDE KULLANILAN YÖNTEMLER

İlk çağlardan günümüze kadar bütün insan topluluklarında siyasi bir otoritenin varlığı bilinmektedir. Bazı topluluklar bugün devlet olarak adlandırdığımız bu siyasal yapıya karşı çıkarken, bazı topluklar da hayatın idame ettirilebilmesi için bu yapıya ihtiyaç duyulduğunu söylemişlerdir. Bu siyasal yapının temel görevi, insanların topluluk halinde yaşamaları dolayısıyla can ve mal güvenliklerinin sağlanması ve ortak ihtiyaçlarının giderilmesidir.

Çalışmanın bu bölümünde genel anlamıyla kamu kesimi ele alınacak, fakat kamu kesiminin sıradan tanımlamaların aksine optimal kamu kesimi kavramı üzerinde durulacaktır. Ekonomik büyümeyi maksimum kılacak ve gelir dağılımında adaleti iyileştirici kamu kesiminin optimal boyutunun ne olması gerektiği açıklanmaya çalışılacaktır. Diğer taraftan optimal kamu kesimi büyüklüğünü açıklayan görüşlere ve kamu kesimi büyüklüğünün ölçülmesinde kullanılan yöntemlere değinilecektir.

2.1. OPTİMAL KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ

Devlet esasen bugünkü anlamı ile XV. ve XVI. yüzyıllarda göçebe toplumların, bir araya gelip, bir toprak parçası üzerinde yerleşik hayata geçmesi ile ortaya çıkmıştır. İnsanların bir araya gelip şehirler kurmak istemelerinin temel amacı güvenliktir. En önemli Yunan filozoflardan biri olan Aristo'ya göre bir şehir devleti; halk, vatandaş ve ülke olmak üzere üç unsur üzerine kurulmuştur. Günümüzdeki anlamıyla devletin taşıması gereken özellikler sıralandığında ise şu hususlar göze çarpar (Aktan, 1995, s. 26);

- Devlet yetkilerinin kullanıldığı ve sınırlarının belli olduğu bir toprak parçası,
- Bir ülke içerisinde yerleşmiş insan topluluğu,
- Siyasi otoriteyi ve zorlama gücünü elinde bulunduran bir siyasi ve hukuki teşkilatlanma.

Devlet adını verdiğimiz siyasi otorite farklı dönemler itibariyle farklı şekillerde tanımlanmış olsa da hemen her toplumda kendine yer bulabilmiştir. Dolayısıyla devlet toplumların ekonomik hayatlarında da sürekli var olmuştur (Çam, 2007, s. 4). Devletin ortaya çıkışından bu zamana kadar gerekliliği yanında hangi tür hizmetleri yükleneceği ve sınırlarının ne olması konularında da sık sık tartışmalar yaşanmıştır. Nitekim devletin görev alanının daraltıldığı, özel mülkiyetin var olduğu liberal dönemlerin yanı sıra, devletin korumacı politikalar izleyip görev ve sorumluluk alanını genişlettiği sosyalist dönemler de yaşanmıştır.

Hukukun üstünlüğü ve özel mülkiyet haklarının korunması konuları göz önüne alındığında, devlet tüzel kişiliğinin ekonomik sistem içerisinde olmaması imkânsızdır. Aynı şekilde Eski Sovyetler Birliği ve Kuzey Kore gibi ülkeler göz önüne alındığında devletin ekonomik sistemin tümüne hâkim olması da kabul edilemeyecek bir durumdur (Ekinci, 2011, s. 45). Tamamen liberal veya tamamen sosyalist devlet sistemleri hiçbir zaman ekonomik hayata egemen olmamışlardır. Kamu kesimi milli ekonomi içinde az veya çok her zaman kendine yer bulabilmiştir. Bu da Tinbergen'in karma ekonomik sistemin kaçınılmaz olacağı düşüncesi ile örtüşmektedir.

Bir ülke içerisinde tüm iktisadi faaliyetlerin gerçekleştirildiği yapı milli ekonomi olarak isimlendirilmektedir. Bu milli ekonominin bir tarafında piyasa ekonomisi diğer tarafında kamu ekonomisi adı verilen yapı bulunmaktadır. Piyasa ekonomisinde üretici ve tüketicilerden oluşan bir yapı vardır ve bu yapı piyasa tarafından belirlenen kurallara göre işler. Kamu ekonomisinde ise ekonomik faaliyetler devlet birimleri tarafından gerçekleştirilir. Optimal kamu kesimi ise esasen ideal olan kamu kesimi büyüklüğünü ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Optimal kamu büyüklüğü, her ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi yapısı incelenerek o ülke için ideal ekonomik büyümeyi sağlamak ve gelir dağılımında adalet gibi makroekonomik amaçlara ulaşmak için gerekli olan kamu müdahalesinin boyutunun ne olması gerektiğini bizlere gösterir. Optimal nokta belirlenirken dikkat edilecek bazı hususlar vardır. Bunlar; kaynakların israf edilmemesi, verimli alanlarda harcanması, gereksiz harcama yapılmamasıdır (Ersoy, 2020, s. 36). Bu unsurlar aynı zamanda devletin kalitesini de belirlerler.

Kamu harcamalarının artışı başlangıçta ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecek ve daha sonra kamu harcamalarının artışının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yönü değişmeye başlayacaktır. İşte tam bu nokta, yani kamu harcama artışının ekonomik büyümeyi maksimize ettiği nokta bizlere kamu kesiminin optimal büyüklüğünü gösterir. Buradan ülkede mevcut olan kamu kesimi büyüklüğünün optimal büyüklük olup olmadığı ekonomik büyüme verilerine bakılarak saptanabileceği sonucuna varırız. Optimal nokta ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyen unsurların (kamu harcamalarının) saptanması ve bunlara karşı uygulanacak politikalar için önemlidir. Çünkü, optimal noktanın üzerinde yapılan kamu harcamaları, ekonomik büyümeye hiçbir katkı sağlamayacak, müsrifçe yapılan harcamalar olacaktır. Kamu kaynaklarının israfı vergilerde artışa yol açarak özel ekonomiden kamu kesimine yapılan kaynak aktarımının hacmini büyüterek çeşitli finansal sorunlara neden olacak ve ekonominin genel dengesini olumsuz yönde etkileyecektir.

2.1.1. Kamu Kesiminin Tanımı ve Kapsamı

Devlet; yüklenmiş olduğu ekonomik, sosyal ve mali görevleri bünyesinde oluşturulan kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Bu kurum ve kuruluşların bütünü kamu kesimini ifade etmektedir. Bir bütün olarak ele alınan kamu kesimi dar ve geniş anlamda da tanımlanabilir. Dar anlamda kamu kesimi, merkezi devlet teşkilatını, geniş anlamda kamu kesimi ise merkezi devlet teşkilatı yanında yerel yönetim birimleri, parafiskal kurumlar ve kamu girişimlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Kamu kesimi, kamu mülkiyeti altında bulunan kamu kurum ve kuruluşlarından oluşan kesimdir. Kamu kesimini ayrıca, sosyal malların sağlanmasını, finansmanını ve kaynak tahsisi mekanizmasını inceleyen iktisat biliminin alt dalı olarak da tanımlayabiliriz (Çam, 2007, s. 6).

Kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisinde hangi gerekçelerle var olacağı Neoklasik iktisatçılar tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Neoklasik iktisatçılara göre ekonomide pareto optimumu sağlanmalıdır. Fakat piyasa tek başına pareto optimumu sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Devlet bu noktada piyasaya müdahalede bulunarak üretim ve tüketimde etkinliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Piyasa ekonomisinin tek başına yetersiz kaldığı bu durum piyasa başarısızlığı olarak da

adlandırılabilmektedir (Yazar, 2020, s. 9-10). Piyasa başarısızlığı olarak adlandırılan ve kamu kesiminin müdahalesine gerekçe oluşturan faktörler şunlardır: (Aktan, 2011, s. 40):

- Tam kamusal mal ve hizmet üretimi
- Dışsallıklar
- Doğal tekeller
- Eksik rekabet
- Asimetrik bilgi
- Erdemli mallar

Sayılan durumlardan dolayı kamu kesimi ulusal ekonomi içerisinde bulunmalı ve üretim faaliyeti gerçekleştirmelidir. Aksi takdirde piyasa içerisinde çeşitli sorunlar görülecek ve ekonomi optimumdan uzaklaşacaktır.

Kamu kesimi aslında toplumsal ihtiyaçları gerçekleştirmek için faaliyette bulunmaktadır. Klasik iktisadi düşünce kamu kesimine bu şekilde dar bir alanda mal ve hizmet üretimi için izin verirken Keynesyen iktisat ile devletin faaliyet alanı genişlemiş ve kamu harcamalarında artış görülmüştür (Yazar, 2020, s. 6-7). Keynesyen düşünce doğrultusunda kamunun faaliyette bulunma amaçları da çeşitlenmiştir. Bu amaçları Musgrave şöyle sıralamıştır. :

- Optimal kaynak dağılımını gerçekleştirmek
- Ekonomik istikrarı sağlamak
- Ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlamak
- Gelir dağılımında adaleti sağlamak

Hemen hemen dünya üzerindeki tüm ülkelerde ekonomik faaliyetler kamu kesimi yanında, mülkiyetinin tüm topluma değil de özel kişilere ait olduğu kaynaklar ile üretim faaliyeti yapan özel kesim tarafından da gerçekleştirilmektedir. Ancak birçok ülkede özel ekonominin ağırlığı milli ekonomi içerisinde artarken kamu kesiminin faaliyetlerinin kapsamı daraltılmaya çalışılmaktadır. Bu durum gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı düzeylerde olsa da genel eğilim bu şekildedir. Ama bu durum kamu kesiminin milli ekonomi içerisindeki varlığını korumasına engel değildir. Minimal devlet sisteminde bile devlet ekonomik sistem içerisindeki bazı

görevleri yerine getirmektedir. Aslında, özel ekonominin iç ve dış güvenlik gibi toplumsal hizmetleri yerine getirememesi kamu kesimin ortaya çıkmasına neden olan en önemli etkenlerden birisidir diyebiliriz.

Kamu kesimini özel kesimden ayıracak olan temel unsur mülkiyet ilişkisidir. Aynı zamanda kamu kesiminde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının örgütlenmesi, yönetim biçimi, personel istihdamı ve sermaye kullanımları konularında bağlı oldukları yasalar kamu ve özel kesim arasında farklılıklar meydana getirmektedir. Kamu kesimi sadece saf kamusal mal ve hizmet üretiminde bulunmaz, bunun yanında özel tüketime konu olan mallar da üretebilir. Ya da piyasa işleyişini düzenleyici ve eşgüdüm sağlayıcı işlevleri de yerine getirir (Kirmanoğlu, 2013, s. 35-36). Netice olarak kamu kesimi, mahiyeti, işleyişi ve finansmanı itibariyle piyasa ekonomisindeki faaliyetlere benzemeyen ve kamu idaresindeki kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen faaliyetleri yerine getirir (Çam, 2007, s. 6). Kamu kesiminde gerçekleştirilen bu faaliyeteler topluma ücretsiz ya da düşük bedellerle sunulmaktadır. Hizmetlerin maliyetleri vergi ve benzeri kamu kaynakları ile karşılanır. Böylece kamu kesimi ekonomide kaynakların optimum dağılımı konusunda oldukça büyük bir paya sahip olur.

Kamu kesimi tarafından sunulan hizmetler 20. yüzyılla beraber savaş ve ekonomik krizler gibi olaylar nedeniyle daha da çeşitlenmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kamu kesimi tarafından güvenlik ve adalet gibi mallar üretilirken sonrasında piyasa tarafından üretilen malların üretimi de gerçekleştirilmiştir. Devlet müdahalesinin başladığı 1930'lu yıllardan günümüze doğru ise sosyal nitelikli harcamaların artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu harcama artışı aynı zamanda kamu kesiminin büyümesine ve kapsamının genişlemesine de neden olmuştur. Sosyal refahın arttırılması için son dönemde artan sosyal harcamalar ulusal ekonomide kamu kesiminin payını arttırırken özel kesimin payını azaltmıştır. Bu noktada kamu kesiminin optimum büyüklüğe ulaşıp ulaşmadığı ülkenin ekonomik verileri kullanılarak analiz edilebilir. Avrupa ülkeleri başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde kamu kesiminin payının oldukça yüksek olması sosyal devlet/sosyal refah devleti anlayışından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu ekonomilerde kamu harcamalarının artışı daha çok transfer harcamalarından kaynaklandığından özel kesimi de dışlamadan toplum refahının artışı gerçekleştirilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise sosyal

refahı artırıcı transfer harcamaları ile birlikte kamu kesiminin ekonomideki payı gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşüktür (Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ., 2016, s. 418).

2.1.2. Kamu Kesimi Büyüklüğünün Düşünsel Gelişimi

Dünyanın ekonomik geçmişine baktığımız zaman devlet, iktisadi açıdan kıt olan kaynakları kamusal ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanmıştır. Böylece kamu değişen ölçülerde de olsa iktisadi hayatın içerisinde var olmuştur. Kamusal ihtiyaç dinamik bir kavram olduğu için kamu kesiminin boyutu sürekli bir değişim içerisinde olmuş ve genel eğilim büyüme yönünde olmuştur (Çam, 2007, s. 79).

Geçmişten günümüze kadar yaşanan süreçler incelendiğinde sanayileşme ile başlayan dönem ve sonrasında yaşanan olaylar kamu harcamalarında artışa neden olmuş ve devletin ekonomideki payı artmıştır. Bunun yanında 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran da kamu kesiminin boyutunun artmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur. 1980'li yıllara kadar hâkim olan Keynesyen düşünce ekonomideki sorunların çözümünde kamu müdahalesini gerekli görmüş bu da kamu harcamalarında artışa neden olmuştur. Son dönemlerde çok önemli hale gelen sosyal refah devleti kavramı ise kamu harcamalarındaki artışı tetikleyen bir diğer etken olmuştur.

Klasik iktisadın ortaya çıktığı 1700'lü yıllarda iktisatçılar devlete minimal görevler yükleyerek ulusal ekonomi içerisindeki faaliyetlerini sınırlamışlardı. Bu dönemde kamu kesiminin payı %10 civarında seyretmiştir (Karaman, 2007, s. 46). Devletin faaliyetleri ulusal savunma, güvenlik ve adalet hizmetleri ile sınırlandırılmıştır. Piyasa ekonomisinin kamu müdahalesine gerek kalmadan sosyal optimumu sağlayacağı düşüncesi hâkim olmuştur (Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ., 2016, s. 415). Bu dönemde kamu harcamaları sınırlı olduğu için kamu kesiminin ulusal ekonomi içindeki payı da sınırlı kalmıştır.

1929 ekonomik buhranına kadar Klasik iktisat geçerliliğini korumuş olsa da iktisat tarihinde bir devrim olarak nitelendirilebilecek olan buhran iktisadi hayatta değişiklikler yaşanmasına neden olmuştur. Buhranla beraber minimal devlet anlayışı sorgulanmaya başlanmıştır. O dönemde yaşanan yüksek işsizlik ve ekonomik istikrarsızlık, ekonominin kendi kendine işleyemeyeceğini göstermiştir. Keynes ekonomik dengenin sağlanabilmesi için devlet müdahalesinin gerekli olduğunu söylemiştir (Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ., 2016, s. 415). Devlet müdahalesi kamu

harcamaları yolu ile gerçekleştirilmiş ve bu dönem kamu kesiminin genişlemeye başladığı bir dönem olmuştur.

1970'li yıllarda dünya ekonomisi petrol krizi ve sonrasında yaşanan stagflasyon ile sarsılmıştır. Yüksek enflasyon ve ekonomik durgunluğun beraber yaşandığı bu dönemde Keynesyen politikalar sorunları çözmede yetersiz kalınca devletin ekonomideki rolü tekrar sorgulanmaya başlamıştır. Friedman gibi Monetarist görüş etrafında birleşen iktisatçılar, sorunların nedeni olarak ekonomiye müdahalede maliye politikasının kullanılmasını ve para otoritelerinin firmalar ve kişiler arasında farklılıklara yol açan uygulamalarını göstermişlerdir (Karaman, 2020, s. 157). Aynı zamanda ekonomik sorunların çözümü için devletin faaliyet alanının daraltılması ve para politikası uygulamaları ile ekonominin yönlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Çünkü monetaristlere göre talebin, istihdamın, ekonomik faktörlerin ve fiyatlar genel düzeyinin belirleyicisi para arzıdır.

1970'lerde yaşanan tartışmalar arz yönlü iktisadi düşüncenin gelişmesine neden olmuştur. Arz yönlü iktisatçılar, optimum nokta üzerindeki verginin kişiler üzerinde yaratacağı olumsuz etki nedeniyle, kamu kesiminin ekonomideki payının küçültülesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun yanında yavaş ve verimsiz çalışan kamunun kaynak israfına neden olduğu ve bu nedenle de kamunun ekonomideki payının azaltılması gerektiğini vurgulamışlardır (Karaman, 2020, s. 158).

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde kamu harcamalarının artışına neden olan piyasa başarısızlığı teorisine karşı kamu tercihi teorisyenleri tarafından kamu başarısızlığı teorisi gündeme getirilmiştir. Kamu başarısızlığının nedeni olarak siyasal sürecin önemli aktörleri olan seçmenler, siyasal partiler, bürokratlar ve çıkar gruplarının faaliyetleri gösterilmiştir (Sandalcı ve Sandalcı, 2016, s. 415-416). Kamu başarısızlığı teorisi, siyasal aktörlerin kamu harcamalarını artırdığını ifade eder. Bu noktada yapılması gereken kamunun ekonomideki faaliyetlerini sınırlandıracak anayasal bir çerçeve çizmektir. Böylece kamu kaynaklarında yaşanan israfın ve yolsuzlukların önüne geçilecek ve kamu kesiminin ekonomi içindeki payı küçültülecektir.

İktisadi serüvende hâkim anlayış olan ekollerin kamu kesiminin payına ilişkin düşüncelerini açıkladıktan sonra ünlü iktisatçıların ekonomi literatüründe önemli yer

tutan kamu harcamalarının artışını açıkladıkları teorilere de değinmekte yarar vardır. Çünkü kamu harcamalarındaki artışı anlamak, kamu kesiminin büyümesini anlamamıza yardımcı olacaktır. Kamu harcamalarındaki artış yoluyla kamu kesiminin ulusal ekonomi içindeki payının genişlediğini savunan ünlü ekonomistlerden bazılarının düşüncelerine aşağıda yer verilmiştir.

Adolph Wagner 1833'te birtakım çalışmalar yapmıştır. Çalışmanın neticesinde kamu kesiminin ekonomik gelişme ve gelir artışı gibi nedenlerle büyüme eğiliminde olduğunu ifade etmiştir (Yazar, 2020, s. 18). Wagner'e göre sanayileşme ile birlikte artan milli gelir kamu harcamalarında artışa neden olmuş. Wagner Yasası olarak bilinen çalışmada asıl dikkat çeken nokta; kamu harcamalarındaki artışın milli gelirdeki artıştan daha yüksek olmasıdır (Karaman, 2020, s. 158). Wagner'e göre kamu harcamalarındaki artış milli gelirdeki artışın doğal bir sonucudur. İyi örgütlenmiş merkezi ve yerel yönetim her halükarda daha fazla kamu kaynağına ihtiyaç duyacaktır. Ayrıca sosyal açıdan değişen koşullar da kamu kesiminin büyümesine sebep olmaktadır. Çünkü özel kesim bu nitelikteki harcamaları karşılayamaz (Yazar, 2020, s. 18-19). Kamu harcamalarının milli geliri aşan bir hızda artışı ekonomileri sosyalist ekonomik sisteme doğru itmektedir.

William J. Baumol, 1967 yılında yaptığı çalışmada kamu harcamalarındaki artışı dengesiz büyüme hipotezi ile açıklamaya çalışmıştır. Kamu kesiminde emek yoğun üretim faaliyetinde bulunulması kamu harcamalarını arttıracaktır. Emek yoğun üretim, sermaye yoğun üretim faaliyetine göre daha verimsiz bir süreçtir. Kamu kesiminin emek yoğun üretim faaliyetinde bulunması hem çıktı verimliliğini düşürmekte hem de birim maliyetlerdeki artış nedeniyle kamu harcamalarını arttıracaktır. İşçi ücretlerindeki artış da kamu harcamalarını arttıran bir diğer nedendir (Yazar, 2020, s. 20).

Kamu kesimini büyüklüğünü kamu harcamaları yoluyla açıklayan bir diğer teori; düşük verimlilik hipotezidir. Tıpkı Baumol gibi Orzechowski de kamu kesiminin verimsiz çalışmasının kamu harcamalarında artışa neden olacağı düşüncesindedir. Verimli olan sektörler sermaye yoğun üretim yaparken, verimsiz çalışan kamu sektörü emek yoğun üretim yapmaktadır. Verimsiz üretim birim başına maliyetlerin yükselmesine neden olarak bütçe yoluyla kamu harcamalarında artışa neden

olmaktadır (Yazar, 2020, s. 21). Kamu sektöründeki düşük verimlilik dolayısıyla kamu harcamalarının artması bu teorinin literatüre düşük verimlilik hipotezi olarak geçmesini sağlamıştır.

Wagner yasasını İngiltere için test eden Peacock ve Wiseman, kamu harcamalarının artışı ile ilgili farklı bir hipotez geliştirmişlerdir. Kamu harcamalarının bazı dönemlerde zirve noktasına ulaştığını fark eden Peacock ve Wiseman bu artışın nedeni üzerine yoğunlaşmışlardır. Sonuç olarak kamu harcamalarının düzenli olarak artmadığını, özellikle savaş ve ekonomik buhran dönemlerinde bu harcama artışının zirve noktaya ulaştığı sonucuna varmışlardır. Sıçrama tezi adını verdikleri bu çalışma sadece kamu harcamalarının ani artışına dikkat çekmekle kalmamış, bu harcama artışının olağanüstü dönemler geçtikten sonra eski düzeyine geri dönmediğini de gözler önüne sermiştir. Olağanüstü dönemde artan kamu harcamaları eski seviyesine inmediği gibi kamu harcamalarını karşılamak için alınan vergiler de eski düzeyine inmez. Çünkü insanlar harcamaların finansmanı için katlandıkları fedakârlığa alışmışlardır (Yazar, 2020, s. 21-22). Vatandaşlar olağanüstü dönemdeki vergi artışına alıştıkları için, hükümetlerin herhangi bir vergi artışı yapması durumunda vergiye direnmeyeceklerdir.

Kamu harcamalarını ve dolayısıyla artan kamu kesimi büyüklüğünü açıklayan bir diğer teori, Meltzer ve Richard tarafından geliştirilen teoridir. Teori Amerika'daki kamu harcamaları gözlemlenerek oluşturulmuştur. Teoriye göre, kamu harcamaları Peacock ve Wiseman'ın dediği gibi sadece savaş gibi olağanüstü dönemlerde değil, savaşın olmadığı soğuk savaş dönemi gibi politik çatışmaların yaşandığı dönemlerde de artabilir (Yazar, 2020, s. 23). Ülkelerin savunma amaçlı birbirine üstünlük sağlamak için savunma harcamalarını arttırmaları da kamu harcamalarının artmasına neden olabilir. Harcama artışı kamu kesiminin boyutunu genişletir.

Gordon Tullock ve William A. Niskanen tarafından geliştirilen bürokrasinin ekonomi teorisi kamu harcama artışı yoluyla kamu kesimin büyüdüğünü açıklayan bir diğer teoridir. Her iki araştırmacı da bürokratik davranışlar neticesinde kamu harcamalarının arttığı görüşündedirler. Niskanen ve Tullock eserlerinde bürokratların verimsiz ve kendi etki alanlarını genişletmek için yaptıkları harcamaların kamu kesiminin boyutunu büyüttüğü görüşündedirler. Daha uzun bir süre makamda kalmak

isteyen siyasal iktidarlar verimsiz harcamalar yoluyla bütçe hacmini genişletirler (Aktan, 1995, s. 46). Bürokratlar yapılacak hizmetlerin gerekliliğine yasama organını ikna ettikleri sürece kamu kesiminin boyutu genişleyecektir.

Peltzman, kamu kesiminin büyüdüğünü fark etmiş ve araştırmalara gelişmiş ekonomileri inceleyerek başlamış. Yüz yıllık bir zaman dilimini incelediğinde kamu harcamaları dolayısıyla kamu kesiminin genişlediği düşüncesini doğrulamıştır. Kamu harcamalarındaki artışın nedeni olarak gelir dağılımındaki adaletsizliğe işaret etmiştir. Gelir eşitsizliğinin azaltılması, yani orta sınıfı büyütülmesi kamu kesiminin büyümesine neden olmuştur (Yazar, 2020, s. 25). Ülkede yaşanan gelir dağılımında adaletsizlik, gelirin yeniden dağıtılması yoluyla azaltılmaya çalışılır. Bu da daha fazla kamu harcaması ve kamu kesiminin büyümesi demektir.

Kamu harcamalarının artması, kamu kesiminde büyümenin ana etkenlerinden birisidir. İktisadi ekollerin temel varsayımları ve ünlü iktisatçıların hipotezleri bu kanıyı destekler niteliktedirler. Kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisinde büyük bir yer edinmesinin temel nedenlerine değindikten sonra kamu kesiminin hangi kurum ve kuruluşları kapsadığına değinelim.

2.1.3. Kamu Kesiminin Kapsamı

Devletin en temel görevi yurttaşların savunma, diplomasi ve adalet ihtiyaçlarını karşılamaktır. Ancak zamanla kamu kesimi tarafından sağlanan hizmetler çeşitlenmiş ve kamu kesiminin boyutu genişlemiştir. Öyle ki kamu kesimi merkezi yönetim yanında mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumları gibi bazı kurum ve kuruluşları da bünyesine katarak hizmet alanını genişletmiştir. Bunların yanında kamu kaynakları ile ekonomik alanda üretim yapan kamu işletmeleri de kamu kesiminin kapsamına dâhil edilebilir.

Kamu kesiminin kapsamı belirlenirken birkaç faktör göz önünde bulundurularak genel bir çerçeve çizilmelidir. Bu faktörler; kaynak kullanımı, harcama yapma, üretim yapma, mülkiyet ve özel kesim üzerinde kontrol olarak sayılabilir. Kamu kesiminin hangi kurum ve kuruluşları kapsayacağı üzerinde tam bir uzlaşı sağlanamamış konulardan biri olsa da genel olarak kamu kesimi idari olarak üçe ayrılmıştır (Kirmanoğlu, 2013, s. 36).

- Merkez yönetim

- Yerel yönetimler
- Kamu işletmeleri

Ülkemizde kamu mali yönetiminin yapısını, işleyişini, kamu bütçesinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm mali işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve mali kontrolü düzenleyen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile kamu kesimini oluşturan idareler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

1. Merkezi yönetim
   (a) Genel Bütçeli Kuruluşlar
   (b) Özel Bütçeli Kuruluşlar
   (c) Düzenleyici ve Denetleyici Kurumlar
2. Sosyal güvenlik Kuruluşları
3. Yerel Yönetimler

Kamu kesiminin üstlenmiş olduğu fonksiyonlar açısından kamu kesiminin mutlak hacmine bakacak olursak da aşağıdaki kurum ve kuruluşlar göze çarpar (Çam, 2007, s. 13);

- Konsolide bütçe
- Kamu İktisadi teşebbüsleri
- Mahalli İdareler
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları
- Döner Sermayeli Kuruluşlar
- Mahalli İdarelere Ait İşletmeler
- Kamu Vakıfları ve Kamu Vakıflarına Ait İşletmeler
- Özerk Bütçeli Kuruluşlar

Yukarıda sayılan kurum ve kuruluşlar ile kamu kesiminin geniş açıdan kapsamını incelemiş olsak da bunlar kamu kesiminin büyüklüğünü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı ekonominin varlığı kamu kesimi ve özel ekonominin büyüklüğünü belirlemede yanıltıcı oranlara neden olmaktadır. Tüm bu açıklamalara ek olarak genel bir tanım yapmak gerekirse, kamu kesimi, üretim biriminin kamuya ait olup olmamasına

bakılmaksızın kamu yetkililerinin otorite ve vesayetine tabi kurum, kuruluş ve örgütlerden oluşmaktadır (Çam, 2007, s. 12)

2.1.4. Kamu Kesimi Büyüklüğünün Önemi Ve Optimal Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kamu kesiminin ulusal ekonomi içindeki payının ne olması gerektiğini gösteren kamu kesimi büyüklüğü ne kadar önemli ise, ekonomideki birçok göstergeyi etkileyecek olan optimal kamu kesimi kavramı da o kadar önemlidir. Özellikle ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından ulusal ekonomi içerisinde kamu kesiminin büyüklüğü belirleyici olmaktadır.

İktisadi literatürde yer alan bazı görüşler kamu harcamalarında yaşanan artışların ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adaleti olumlu yönde etkileyeceği düşüncesine sahipken, bazı görüşler kamu harcamalarında yaşanan artışın ekonomide olumsuz sonuçlara yol açacağı düşüncesine sahiptirler. Bu çatışma, kamu harcamaları yapılırken en iyiyi sağlayan optimal bir noktanın olması gerektiği düşüncesini meydana getirmektedir (Alexiou, 2009, s. 2).

Bir ekonominin etkin çalışmasını sağlayan temel kurallardan biri o ekonomide piyasa mekanizmasının bulunması olsa da piyasa başarısızlıkları, devlet müdahalesini ve kamu kesiminin var olmasını gerekli kılmıştır. Devletin piyasa üzerindeki müdahalesi gelir dağılımı ve ekonomik büyüme gibi iktisadi amaçların sonuçları üzerinde etkili olmaktadır. Çünkü devlet para ve maliye politikaları ile müdahalede bulunduğu zaman ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerinde büyük değişiklikler yaratabilir (Oktayer ve Susam, 2008, s. 146). Bu değişiklikler olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Optimal kamu kesimi kavramı bu noktada ortaya çıkar ve ekonomik göstergelerin olumlu gidişatının değiştiği noktayı belirler. Bu nokta kamu kesiminin optimal boyutunu gösteren sınırdır.

Adil gelir dağılımının sağlanması, toplumda yaşayan insanlar için sosyal refah artışı, sosyal barışın sağlanması ve nihayetinde ekonominin genel dengesinin sağlanması için önemli bir kavramdır. Ekonomik büyüme ise ekonominin tümünde iyileşme sağlayarak vatandaşların yaşam koşullarının iyileştirilmesi için önemli bir amaçtır. Piyasa adil gelir dağılımının sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesinde tek başına başarılı olamaz, bunun için kamu kesimine ihtiyaç

duyulur. Ama kamu ekonomisi, yüksek ekonomik büyüme ve adil bir gelir dağılımını sağlayacak bir seviyede olmalıdır. Bu seviyenin ulaştığı nokta bize optimal kamu boyutunun ne olması gerektiğini gösterir.

Tüm bunların yanında optimal kamu büyüklüğü kaliteli bir hükümetten bahsedebilmek için de gereklidir. Bunun için ılımlı ve çalışma hayatını etkilemeyecek yansız bir vergi politikası, etkin çalışan örgüt yapısı, politik özgürlük ve yolsuzluğa ve israfa yol açmayacak bir bürokrasiye ihtiyaç vardır (Topal, Ünver ve Türedi, 2017, s. 114).

Kamu harcamaları ve ekonomik büyümenin incelendiği çalışmalardan çıkan genel sonuç, gelişmemiş ülkelerde kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği yönündedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi gelişmemiş olan ülkeler kadar olumlu olmayabilir. Bunun nedeni ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamaları genellikle cari ve yatırım harcamaları şeklinde iken gelişmiş ülkelerde transfer harcamaları niteliğindedir (Ersoy, 2019, s. 62). Bu durumda kamu harcamalarının yönü ülkeler açısından ekonomik büyümenin boyutlarının farklılaşmasına yola açacaktır. Optimal kamu kesimi her ülke için yapılan kamu harcamalarının olumlu ve olumsuz sonuçlarını görmeye olanak sağlayacak ve uygun politikaların seçiminde siyasilere yol gösterecektir. Kamu kesimi optimal noktaya ulaştıktan sonra kamunun asli görevlerinin yanında altyapı, sağlık, eğitim gibi hizmetler devam etse de azalan verimler yasası gereği devletin diğer faaliyetlerinde olumsuz etkiler meydana gelecektir.

Kamusal büyüklüğün ekonomik büyüme üzerinde olumlu sonuçları yanında olumsuz bir takım sonuçları da bulunmaktadır. Kamu kesimi büyüklüğünde yaşanan artışın dışlama etkisine neden olması özel sektörün faaliyetlerini etkiler ve ekonomik büyümenin düşük oranlarda gerçekleşmesine neden olur. Ayrıca kamu kesiminde yaşanan artış bürokratik bazı engellerle özel kesimin işlem maliyetleri artacaktır. Bunun yanında kamusal hizmet fiyatı olan vergilerdeki artış ekonomik dengeleri etkilerken kamusal hizmetlerin gerçek fiyatının piyasa tarafından bilinmesini de engelleyecektir (Facchini ve Melki, 2011, s. 11-12).

Tüm bunlara ilave olarak geçmiş dönemler incelendiğinde 1980'lerden sonra ekonomi politikalarında değişikliğe gidilerek kamu kesiminin boyutlarının küçültülmesi için bazı politikalar devreye sokulmuştur. Bu politikalarla sınıflar arasındaki toplumsal ve ekonomik ilişkiler yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Üretim ve tüketim süreçlerinde ortaya çıkan bu işlevler farklı etkiler yaratmaktadır. Üretim sürecinde üretim faktörleri, hammadde ve aramalı sahiplerine gelir yaratır. Tüketim sürecinde ise kamusal mal ve hizmetlerin tüketilmesi sonucu bu hizmetlerden yararlananların refahı artacaktır. Ancak artan kamu harcamalarının borçlanma veya vergilerde bir artışla karşılanması gelir dağılımı üzerinde olumsuz etkilere neden olabilecek finansman yöntemleridir. Özellikle borçlanma karşılığı tasarruf sahiplerine sağlanacak faiz getirisi transfer harcamalarını arttıracak ve yüksek mevduat sahipleri ciddi bir gelir elde edecektir. Bu da gelir dağılımında adaletsizliği arttıracaktır (Ersezer ve Ulutürk, 2004, s. 165-166). Tüm bu anlatılanlar gelir dağılımında adaletin sağlanabilmesi için kamu kesimindeki büyümenin durması gereken bir noktanın olması gerektiğine işaret eder.

Ayrıca kıt kaynakların, ihtiyaçların giderilmesi noktasında verimli bir şekilde kullanılması ve israf edilmemesi için de kamu kesiminin optimal bir büyüklükte olması gerekir. Kamu kesimi kâr güdüsüyle hareket etmediğinden verimsiz alanlarda ekonomiklikten çok uzak olan harcamalar yapabilmektedir. Ama özel kesim kârını maksimize etmek için en az kaynakla en yüksek çıktıyı amaçladığından kaynakları en verimli şekilde kullanmaya gayret eder.

Netice olarak kamu kesiminin optimal bir büyüklüğe sahip olması gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için çok önemlidir. Aksi takdirde azalan verimler yasası gereği ekonomik büyümede yaşanan iyileşme maksimum nokta aşıldığı için yerini daha düşük rakamlara bırakacaktır. Ekonomik büyümenin maksimum olduğu noktadan sapma olmaması için devletler en iyiyi sağladıkları optimal noktanın neresi olduğunu saptamak zorundadırlar. Artan kamu harcamaları israfa neden olacak noktaya gelmeden azaltılmalı ve kamu büyüklüğü en iyi seviyede tutulmalıdır.

2.2. OPTİMAL KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜ AÇIKLAYAN GÖRÜŞLER

Optimal kamu büyüklüğü, asıl olarak sürdürülebilir bir büyüme için kamu kesiminin müdahalesinin boyutlarını ifade eden bir kavramdır. Ancak sadece ekonomik büyüme ile sınırlı kalmayıp gelir dağılımında adalet gibi birçok iktisadi amaca da hizmet eder. Devletin olmadığı ve anarşinin baş gösterdiği toplumlarda ekonomik büyüme oranı çok düşük gerçekleşmektedir. Aynı şekilde mülkiyet haklarının devlete ait olduğu ve kamu kesiminin oldukça büyük bir oranda ekonomi üzerinde hâkim olduğu toplumlarda da ekonomik büyüme oranları çok düşük düzeyde kalmaktadır. Bu sebeple kamu ve özel kesim arasında ekonomik büyümeyi maksimum yapacak bir denge kurulması gerekir. Bu denge noktası bir yandan ekonomik büyümeyi maksimum yaparken diğer taraftan gelir dağılımında adaletin iyileştirilmesine de olanak tanımalıdır. Bu noktada yapılacak olan kamu harcamaları özel sektörü dışlamayacak bir büyüklükte olmalıdır.

Büyüme ve refahın maksimum olduğu noktaların tespiti için birkaç yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlar kamu kesiminin ideal boyutu hakkında bilgiler sunmaktadırlar. Diğer bir ifade ile optimal kamu kesimi büyüklüğünü açıklayan yaklaşımlar genellikle bu büyüklüğü ekonomik büyümeye katkısı açısından değerlendirmektedirler. Barro (1990), Armey (1995), Rahn & Fox (1996) ve Scully (2003) tarafından yapılan çalışmalar kamu kesimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ışık tutan teorik ve ampirik çalışmalar yapmışlardır. Bu çalışmalardan yola çıkarak ekonomik büyüme ve kamu kesimi büyüklüğü arasındaki ilişkiyi analiz eden bir eğri oluşturulmuştur. Eğri ismini katkılarından dolayı bu iktisatçılardan almıştır. İktisatçıların isimlerinin baş harflerinden oluşan "BARS eğrisi", yatayda kamu kesimi büyüklüğünü ölçmeye yarayan Kamu Harcamaları/GSYİH oranını, dikeyde ise Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGSYİH)'nin yer aldığı bir eğridir. Eğri, Armey, Barro ve Scully yanında Rahn ve Fox'un 1996 yılında yaptıkları "What is the Optimum Size of Government" adlı çalışmada grafiksel olarak şekillendirilen ve optimal bir hükümet büyüklüğünün olması gerektiğini ifade eden çalışmadan da esinlenerek oluşturulmuştur. Rahn ve Fox'un çalışmaları neticesinde ortaya çıkan ters U şeklindeki eğri, BARS veya Armey eğrisi olarak isimlendirdiğimiz eğrinin tıpa tıp aynısıdır. Bu sebeple literatürde karşımıza çıkan Armey Eğrisi, Rahn Eğrisi olarak da isimlendirilmektedir.

Eğriye göre, kamu kesimi büyüklüğü artışı karşısında ekonomik büyüme de belli bir noktaya kadar artar, fakat belli bir noktadan sonra kamu kesimi büyüklüğü karşısında ekonomik büyüme yavaşlar ve azalmaya başlar. BARS eğrisi yada daha popüler ismi ile Armey eğrisi ekonomik büyümeyi maksimum yapan optimal kamu kesimi büyüklüğünü göstermesi açısından ekonomi literatürü için önemli bir çalışmadır (Şen ve Kaya, 2019, s. 55).

2.2.1. Armey Yaklaşımı

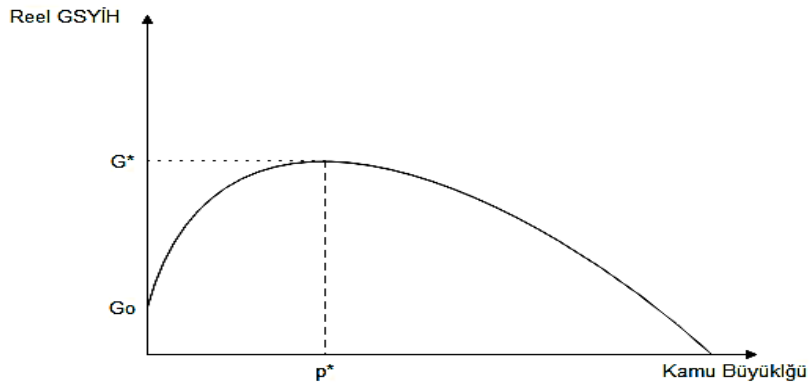
Armey eğrisi temelde Friedman'ın görüşlerine dayanır. Friedman'a göre devletin ekonomiye katkısı pozitiftir. Ancak devletin ulusal ekonomi içerisindeki payı %15 ile %50 arasında olmalıdır. Armey de varsayımlarını bu doğrultuda oluşturup kamu kesiminin boyutlarının bu eşik değerler arasında kalması gerektiğini ifade etmiştir (Altunç ve Aydın, 2012, s. 79-83).

Richard Armey ideal kamu kesiminin ne olması gerektiğini ortaya koymak için, Laffer ve Kuznets eğrilerine benzer bir eğri oluşturarak kamu kesimi ve büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin var olduğunu ileri sürmüştür. Armey' in ortaya koyduğu eğri, kamu kesiminin optimal büyüklüğü hakkında, ülkeler açısından anlamlı sonuçlar verse de tüm ülkeler için geçerli bir kamu büyüklüğü belirtmez.

Armey 1995 yılında yazdığı "The Freedom Revoulution" adlı eserinde Amerika'daki kamu harcamalarının hızlı artışını işaret ederek, kamu harcamalarının bu hızda artmasının ekonomiyi olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiştir. Kamu harcama artışının yıllar içindeki büyümesi bir yandan özel sektör faaliyetleri için dışlama etkisi yaratacak, diğer yandan ise vergi gelirlerinde artışa ve bütçe açıklarına neden olacaktır. Armey bu gibi ekonomik sorunların önüne geçmek için optimal bir kamu kesimi büyüklüğü olması gerektiğini savunmuştur. Devletin ulusal ekonomide hiç payının olmaması anarşiye ve dolayısıyla çıktı miktarının azalmasına yol açarken, mülkiyet hakkı olmaması da yatırımların azalmasına yol açar. Thomas Hobbes "Leviathan" da devletin olmadığı anarşi durumunu iğrenç ve kaba olarak tanımlamış, otorite tarafından sağlanacak bir hukuk düzeninin gerekliliğini savunmuştur. Ayrıca mülkiyet haklarını koruyan bir devletin varlığı, yatırımların artmasının ve ekonomik büyümenin hızlanmasının yegâne koşuludur (Ersoy, 2019, s. 45).

Tüm bu açıklamalar neticesinde Armey ekonomide devlet müdahalesini gerekli görmektedir. Armey'e göre kamu harcamaları ekonomik büyümenin maksimum olacağı noktaya kadar arttırılabilir. Bu büyüme oranı, kamu kesimi tarafından büyümeyi teşvik edici harcamalar yapılmasının bir sonucudur. Devlet genel refahın sağlaması için gerekli harcamaları yapmalıdır (Facchini ve Melki, 2011, s. 12). Ekonomik büyümenin maksimum noktaya ulaştığı yerde kamu harcamalarının marjinal verimliliği, özel kesim tarafından yapılan harcamaların marjinal verimliliğine eşit olacaktır. Bu noktadan sonra yapılan kamu harcamalarının ekonomi üzerinde etkisi, azalan verimler kanunu gereği, ekonomik büyümeyi azaltıcı yönde olacaktır. Kamu harcamalarındaki ilave bir artış sadece ekonomik daralma yaşanmasına neden olacaktır. Bunun için ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen kamu kesimi büyüklüğü düşürülmelidir (Şen ve Kaya, 2019, s. 54-55).

Şekil 3: Armey Eğrisi

Kaynak: Yamak, R. ve Erdem, H. F. (2016). Türkiye ekonomisi açısından Armey eğrisi geçerli midir?, Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 335-346.

Şekil 3'te gösterilen Armey eğrisi, kamu harcamaları ile RGSYİH arasındaki ilişkiyi gösteren ters U biçimindeki bir eğridir. Bu eğriye göre; kamu kesiminin olmadığı durumda ekonomik çıktı çok düşük bir seviyede gerçekleşir ve RGSYİH G_0 noktası gibi düşük bir seviyede kalır. Kamu harcamalarının artışı P* noktasına kadar RGSYİH da artışa neden olur. Fakat P* noktasından sonraki kamu harcama artışı RGSYİH da ki artış trendini tersine çevirir. Bunun nedeni ise artan kamu harcamalarının özel kesimi dışlaması, kamu harcama artışını finanse eden vergilerin artışı ve yatırımların azalışıdır. G* noktası RGSYİH' nin maksimum olduğu noktayı gösterirken, P* noktası optimal kamu kesimi büyüklüğünü gösterir.

İktisadi büyüme, devletin uygulamakta olduğu iktisat politikasını gösteren en önemli göstergelerden birisidir. Uygulanan politikanın başarılı olup olmadığını Armey eğrisi yardımıyla test edilebilir. Armey eğrisi teorik olarak önemli bir çalışma olsa da tüm ülkeler için geçerli optimal kamu kesimi büyüklüğünü gösteremez. Çünkü ülkelerin mevcut bütçe yapıları, ülkedeki politik faktörler, sosyal maliyet ve sosyal faydalar tüm ülkeler için farklı olabilir (Witte ve Moesen, 2010, s. 44). Yani her ülkeyi kapsayan optimal bir nokta yoktur. Kamu kesiminin optimal büyüklüğü her ülke için ayrı ayrı olarak belirlenmelidir.

2.2.2. Barro Yaklaşımı

Kamu kesimi büyüklüğünün ekonomi üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan bir diğer çalışma Robert J. Barro tarafından yapılmıştır. 1990 yılında yapılan çalışmada kamu kesiminin büyüklüğü, kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranı olarak gösterilir ve kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişkinin varlığı açıklanmaya çalışılır. Barro çalışmasında sadece vergiler ile finanse edilen kamu harcamalarını ele almıştır. Bu kamu harcamaları, büyümenin belirleyici unsurlarından biri olarak üretim faktörlerine dâhil edilir (Şen ve Kaya, 2019, s. 51-52).

Barro tarafından geliştirilen bu içsel model, devletin büyüme üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak etkili olabileceğini ifade eder. Devletin vergi, harcama ve bütçe gibi mali araçları, teknolojide yaşanan olumlu gelişmeler ve kaynak kullanımında etkinlik devletin büyümeye etki etmesine olanak tanır. İçsel bir model olan Barro modelinde azalan verimler yasası geçerli değildir (Pevcin, 2004, s. 1).

"Barro kuralı" olarak bilinen kurala göre, kamu harcamalarının optimal düzeyi, kamu harcamalarının marjinal verimliliğinin bire eşit olduğu noktada gerçekleşir (Çam, 2007, s. 36).

Ekonomide üretim özel sektör harcamaları ve kamu harcamaları yoluyla gerçekleşir. Özel kesim harcamaları piyasa tarafından finanse edilirken kamu harcamaları vergiler yoluyla finanse edilir. Ekonomik hayatın başlarında yapılan kamu harcamaları ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratır. Fakat ilerleyen zamanlarda kamu kesimi tarafından yapılan harcamalardaki bu artışı ekonomik bazı

sorunlara neden olur ve ekonomik büyüme oranı düşmeye başlar (Barro, 1996, s. 23). Bu sebeple Barro kamu kesiminin belli bir noktaya kadar harcama yapmasını söyler.

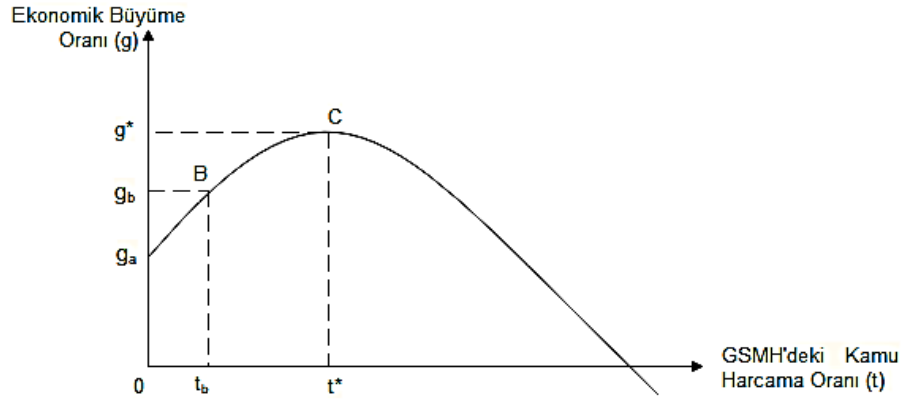
Ayrıca Barro 1996 yılında yaptığı "Demokrasi ve Büyüme" adlı çalışması ile de kamu harcamalarının büyüme üzerinde yarattığı etkiyi gözler önüne sermiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre; demokratik kurumların varlığı ekonomide bir güven ortamı oluşturur. Bu ortamda iç ve dış yatırım faaliyetleri artar ve ekonomik büyümede bir iyileşme gözlemlenir (Barro, 1996, s. 23-24).

Barro'nun, kamu harcamalarını üretim faktörü olarak gördüğü ve harcamaları finanse etmek amacıyla kullanılan vergi gelirlerinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyeceği düşüncesi, Tanninen, Fatas & Mihow ve Dar & Amir Khalkhali gibi isimler tarafından yapılan çalışmalarca da desteklenmiştir (Şen ve Kaya, 2019, s. 52).

2.2.3. Scully Yaklaşımı

Gerald W. Scully kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz ederken 1995 yılında Armey tarafından çizilen eğriden faydalanarak bir eğri oluşturmuştur. Scully, kamu harcamalarının vergiler ile finanse edildiğini ileri sürmüş ve Armey' in modelini genişleterek bir çalışma ortaya koymuştur. Kamu harcamaları vergiler ile finanse edildiği için kamu harcamalarını gösteren eğri aynı zamanda vergilere eşit varsayılmaktadır (Ersoy, 2019, s. 53).

Şekil 4: Scully Eğrisi

Kaynak: Chao, J. C. P ve Grubel, H. (1998). Optimal levels of spending and taxation in Canada. *The Fraser Institute,* 53-68.

Yukarıdaki gösterilen Scully eğrisi kamu harcamalarının ulusal gelire oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Modelin temelini oluşturan

kamu harcamalarının vergilere eşit olduğu varsayımından hareketle, kamu harcamalarının ulusal gelire olan oranını gösteren eğri aynı zamanda ortalama vergi oranı ile de temsil edilebilir.

Eğri incelendiği zaman kamu harcamaları ve büyüme arsındaki ilişki ters U şeklinde bir eğri ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Kamu harcamalarının sıfır olduğu, tüm üretim faaliyetlerinin piyasa yani özel ekonomi tarafından gerçekleştirildiği noktada büyüme oranı oldukça düşüktür. Özel ekonominin harcamalarında bir artış olmaksızın kamu harcamalarının artmaya başlaması ile ekonomik verimlilik artacak ve ekonomik büyüme oranında bir iyileşme gözlemlenecektir. Verimlilik artışı, kamu harcamaları vasıtasıyla özel ekonomi lehine oluşan pozitif dışsallıklardan oluşmaktadır. Ekonomik büyümenin maksimum olduğu C noktasında kamu harcamaları optimum seviyeye ulaşmış ve kamu harcamalarının marjinal verimliliği ile özel sektör harcamalarının marjinal verimliliği birbirine eşitlenmiştir. C noktasını aşacak şekilde kamu harcaması yapılmaya devam ettiği takdirde ekonomik büyüme oranı azalmaya başlayacaktır. Bu noktada artan kamu harcamalarının karşılanması için borçlanmaya başvurulacak ve vergi oranlarında artış olacaktır. Bu vergi artışı vatandaşları daha az tüketime yönlendirirken, borçlanma dolayısıyla artan faiz oranları ise yatırım harcamalarının azalmasına yol açacaktır. Tüm bunlar ekonomik büyüme üzerindeki aşağı yönlü hareketlenmeyi daha da hızlandıracaktır. Bu noktada ekonomik büyümeyi artırmak için yapılması gereken şey kamu kesiminin boyutunun küçültülmesidir. Fakat burada çok dikkatli davranılmalıdır. Çünkü hem kamu kesiminin küçültülmesi için harcamaların kısılması hem de optimal noktanın yakalanması oldukça zordur (Çam, 2007, s. 42-43).

Armey tarafından çizilen eğriden yola çıkarak oluşturulan Scully eğrisi temelde Armey ile aynı görüşleri açıklasa da eğrinin toplam vergileri kullanarak ölçüme imkân vermesi bakımından ondan ayrışır (Ersoy, 2019, s. 54).

Scully 1994 yılında ABD özelinde yaptığı çalışmada 1929-1989 yılları arasında ABD ekonomisi için ekonomik büyümeyi maksimize eden ortalama vergi oranının (kamu harcamalarının ulusal gelir içindeki payının) GSMH içindeki payının %21,5-22,9 arasında olması gerektiğini söylemiştir (Altunç ve Aydın, 2012, s. 84).

2.3. KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜNÜN ÖLÇÜLMESİNDE KULLANILAN YÖNTEMLER

Ulusal bir ekonomide mevcut kaynaklar kamu kesimi ve özel kesim tarafından paylaşılarak toplumsal ve özel ihtiyaçlar giderilmeye çalışılır. İktisat tarihine bakıldığında kıt kaynakların büyük bir bölümü özel kesim tarafından kullanılmaktadır. Ancak 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde yaşanan gelişmeler kamu kesiminin ekonomik düzen içindeki payının artmasına yol açmıştır. 1929 yaşanan buhran, sonrasında meydana gelen savaşlar, ekonomik istikrar ve büyüme için devletin müdahalesini gerekli kılmıştır. Piyasa başarısızlıkları kamu müdahalesini meşru hale getiren diğer etkenlerdir. Kamu müdahalesindeki artışın dozu 1980'li yıllarda yaşanan krizle beraber düşmüş olsa da, sonraki yıllarda gelişmiş ülkelerde yaşam standartlarının iyileştirilmesini amaç edinen sosyal refah anlayışı, devletin ulusal ekonomi içindeki payının tekrardan yükselmesine sebep olmuştur.

Kamu kesiminin büyüklüğündeki artış, kıt kaynakları kullanan kamunun büyüklüğünün ne olması gerektiği sorusunu gündeme getirmiş ve bu kesimin boyutlarının ölçülmesini gerekli kılmıştır. Çünkü ulusal ekonomi içerisindeki kamu kesiminin payı bazı dönemlerde düşmüş olsa da genel kanı kamu kesiminin büyüme eğiliminde olduğudur. Özellikle merkezi planlamaya dayalı ülkelerde, kaynakların büyük bir kısmı kamu kesimi tarafından kullanıldığı için kamu kesiminin büyük boyutlara ulaştığını görmek daha kolaydır. Piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ekonomilerde ise kamu kesiminin payı, merkezi planlamaya dayalı ülkelere göre daha düşük orandadır (Şen ve Kaya, 2019, s. 56). Tüm bu sebepler kamu kesimi büyüklüğünün ekonomistlerin araştırma alanına girmesine neden olmuştur.

Kamu kesiminin büyüklüğünü ölçmek için farklı göstergelerden yararlanarak farklı hesaplamalar yapmak mümkündür. Fakat baz alınan göstergeler hem ulusal ekonomi için kullanışlı bilgiler sunar özellikte olmalı hem de uluslararası karşılaştırmalarda kullanılabilmelidir. Kullanılan yöntemler her ülkede anlamlı sonuçlar vermeyebilir. Ülkelerin farklı ekonomik sistem içerisinde bulunmaları, sosyal ve siyasi yapıları ölçüm yöntemleri sonucunda elde edilebilecek bilgilerin işlevselliğini etkiler. Ayrıca ölçüm yöntemlerinin hangisinin seçileceği, seçilen yöntemin hangi amaç için kullanılacağına bağlıdır. Kamu harcamalarına göre yapılan

hesaplamanın ilk bakışta kamu gelirleri ile yapılan hesaplama ile aynı sonucu vereceği düşünülür, çünkü kamu harcamaları kamu gelirleri ile finanse edilir. Ancak kamu kesiminde harcama yapılırken elde edilen gelirin üzerinde bir harcama yapılır. Dolayısıyla kullanılan hesaplama yöntemleri amaçlarına göre farklı sonuçlar verir (Yazar, 2020, s. 59). Kamu kesimi büyüklüğünün hesaplanması bir yandan kaynakların hangi alanda ve nasıl kullanıldığı hakkında bilgi edinmemizi sağlarken diğer yandan ekonomideki ilerleyişi takip ve analiz edebilmemizi sağlamaktadır.

Teoride kamu kesiminin büyüklüğünü ölçmek için kullanılabilecek birçok yöntem varken bu çalışmada en çok kullanılan yöntemlerden bahsedilmiştir. Bunlar kamu harcamaları, kamu gelirleri ve kamu istihdamıdır. Bunların yanında sıkça karşımıza çıkan bir diğer hesaplama yöntemi de kamu üretimi açısından kamu kesiminin boyutunun hesaplanmasıdır. Bu yöntemde hesaplama yapılırken, kamu kesimi tarafından üretilen mal ve hizmetlerin çıktı değerleri ile girdi değerleri arasındaki pozitif fark GSYİH'ye oranlanmaktadır. Ancak ekonomide kamu tarafından yaratılan katma değer cinsinden ölçüm yapılmak isteniyorsa, ekonomide yaratılan tüm katma değerden piyasanın payı çıkarılarak kalan tutar GSYİH'ye oranlanmalıdır (Yazar, 2020, s. 61). OECD Ulusal Hesap Sistemi'ne (SNA: The System of National Account) göre kamu pazar ve pazar dışı faaliyetlerde bulunur. Pazar dışı faaliyetler sonucu üretilen mallar ya ücretsiz bir şekilde halka sunulur ya da kamu kesimi içerisinde tüketilir (Karaman, 2007, s. 56). Ayrıca kamu kesimi tarafından sunulan mal ve hizmetlerin tümü kamu kesimi tarafından üretilmez. Piyasadan sağlanan girdiler ile sunulan hizmetlerde kamunun payı çok küçük bir oranda kalmaktadır. Tüm bu nedenler kamu üretimi değerinin tam olarak ölçülmesini güçleştirmektedir. Dolayısıyla bu hesaplama yönteminin hem ulusal hem de uluslararası karşılaştırmalarda kullanılması uygun olmaz.

2.3.1. Kamu Harcamaları Açısından Ölçme

Devlet tüzel kişiliği kendi bünyesinde oluşturduğu karar mekanizmaları vasıtasıyla hangi mal ve hizmetleri üreteceğine ve bunların ne kadar üretileceğine karar verir. Bu kararı verirken yükleneceği maliyete ise kamu harcaması denilmektedir (Savaşan, 2019, s. 32).

Ekonomilerde kamu kesiminin büyüklüğü ölçmek için birden fazla ölçüt kullanılarak hesaplamalar yapılabilir. Ancak kamu kesimi büyüklüğü ölçülürken en çok kullanılan ölçüt kamu harcamalarıdır. Kamu harcamalarının ya da kamu harcamalarını oluşturan alt bileşenlerin GSYİH'ye veya GSMH'ye oranlanması, uygulamada en çok kullanılan yöntemlerdir. Kamu harcamaları/GSYİH oranı kamu kesimi büyüklüğünün harcamalar yönünden hesaplanmasında temel yöntem olmakla birlikte, kamu harcamalarının içeriği kamu büyüklüğünü değiştirebilmektedir. Kamu harcamalarını oluşturan alt bileşenler kamu büyüklüğü hakkında bilgi verir, fakat kamu boyutunun olduğundan daha küçük görünmesine neden olabilir. Bu nedenle kullanılacak harcama türü dikkatle seçilmelidir (Şen ve Kaya, 2019, s. 56). Amaç milli gelirin ne kadarının kamu kesimi tarafından kullanıldığını belirlemekse oldukça kullanışlı olan bu yöntemde tüm kamu harcamaları hesaplama kapsamına alınırsa bu durumda da kamu kesimi büyüklüğü olduğundan büyük görünecektir. Bu sebeple objektif bir hesaplama için bazı bileşenler hesaplamaya dâhil edilirken bazı bileşenler dâhil edilmemesi gerekir. Örneğin, hesaplama yapılırken transfer harcamalara dikkat etmek gerekir. Transfer harcamaları mal ve hizmet üretimi için yapılmaz bu nedenle de GSMH içerisinde yer almaz. Ancak hesaplamalara dâhil edildiği zaman kamu büyüklüğünün olduğundan daha yüksek görünmesine neden olur. Transfer harcamalarının toplam harcamalar içerisinden çıkarılması ile gerçek (reel) harcamalara ulaşılır. Cari ve yatırım harcamalarının etkileri ise transfer harcamaları gibi yanıltıcı olmaz. Bu sebeple hesaplama sonucunda, hesaplamaya dâhil edilen harcama kalemleri göz önünde bulundurularak buna göre yorumlama yapılmalıdır.

Kamu kesimi büyüklüğü (KKB);

KKB= G/Y şeklinde formüle edildiği zaman (G) toplam kamu harcamalarını ve (Y) de GSYİH'yi belirtir (Karaman, 2007. S. 49).

Bu aşamada kamu harcamalarının neleri kapsadığı da önemli bir konudur. Ekonominin mali kurallarının yer aldığı 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu kamu giderlerini şu şekilde tanımlamıştır. Kamu gideri; kanunlara dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, mali ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer

giderleri kapsar (KMYKK, 4 Ocak 2022). Bu tanım kamu harcamalarının geniş anlamda neleri kapsadığını gösterir. Kamu harcama bileşimlerinin ekonomi üzerindeki etkileri farklı olmakla birlikte tam ve doğru bir hesaplama yapabilmek için devleti oluşturan tüm kurum ve kuruluşların harcamalarının göz önünde bulundurulması gereklidir. Ancak merkezi ve yerel yönetimler dışındaki organlar tarafından yapılan harcamaları hesaplamadaki zorluklar, çalışmalarda genellikle dar anlamda kamu harcamalarının ele alınmasına neden olmuştur (Çam, 2007, s. 21). Bu sebeple dar anlamda kamu harcamalarının hangi harcama kalemlerini kapsadığını incelemekte yarar vardır. Dar anlamda kamu harcaması, merkezi yönetim ve yerel yönetimlerin yaptıkları harcamalardır. Yani kamu harcamaları genel ve katma bütçeli idareler ile mahalli idarelerin yaptıkları harcamalardan meydana gelir.

Kamu kesiminin büyüklüğüne ilişkin fikir edinebileceğimiz bu hesaplama yöntemi, hesaplandığı döneme göre de farklılıklar oluşturabilir. Cari fiyatlarlar hesaplama yapılırken yüksek enflasyonun olduğu bir ekonomide sonuçlar yanıltıcı olabilir. Bu sebeple cari fiyatlar deflatör yardımıyla enflasyondan arındırılarak hesaplamalara dahil edilmelidir (Karaman, 2007, s. 63-64). Harcamalara ilişkin reel rakamların kullanılması gerçeğe daha yakın sonuçlar elde etmemizi sağlar.

Çalışmamızda da kamu kesimi büyüklüğü saptanamaya çalışılırken öncelikle toplam kamu harcamaları GSYİH'ye oranlanacaktır. Bu hesaplama yöntemi kamu kesiminin boyutunun belirlenmesinde gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Bu sebeple toplam kamu harcamalarının yanında merkezi yönetim bütçe harcamalarının da GSYİH'ye oranlanması yapılarak kamu harcamaların ait gerçek miktar ortaya konmaya çalışılacaktır. Toplam kamu harcamaları baz alınırken merkezi yönetim kuruluşlarının harcamaları ve bunların dışında kalan yerel yönetim ve sosyal güvenlik kurumlarının harcamaları toplanır. Hesaplamalarımızda kullanacağımız bir diğer bileşen olan merkezi yönetim bütçe giderleri ise aşağıdaki gibi sıralanabilir;

Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri;

A. Faiz Hariç Bütçe Giderleri
    a. Personel Giderleri
    b. Sosyal Güvenlik Kurumlarına Devlet Primi Giderleri
    c. Mal ve Hizmet Alım Giderleri

d. Cari Transferler
e. Sermaye Giderleri
f. Sermaye Transferleri
g. Borç Verme
h. Yedek Ödenekler

B. Faiz Giderleri

Kamu harcamalarına göre hesaplama yapmak çalışmamız için oldukça önemlidir. Kamu harcamalarının artışı ekonomik büyümeye katkı sağladığı gibi gelir dağılımını iyileştirmede etkili bir maliye politikası aracı olarak kullanılabilmektedir. Gelirin yeniden dağıtılması yoluyla gelir ve kaynak dağılımında adaletsizliği azaltmak için de kullanılmaktadır.

2.3.2. Kamu Gelirleri Açısından Ölçme

Kamu harcamalarının GSYİH'ye oranlanması ile hesaplanan kamu kesimi büyüklüğünün uluslararası karşılaştırmalarda sıkça kullanılmasına rağmen, bu hesaplama yöntemi özellikle gelişmekte olan ülkeler de ve tabiki Türkiye'de transfer harcamaların etkisi ile yanıltıcı sonuçlara neden olabilir. 1990 sonrası ülkemizde yaşanan gelişmeler faiz harcamalarının artışına neden olmuştur. Bu sebeple kamu harcamaları yanında kamu gelirleri de kullanılarak hesaplama yapmak daha anlamlı sonuçlar elde etmemize olanak tanıyacaktır.

Devlet kaynak tahsisini sadece kamu harcamaları yoluyla değil kamu gelirleri kanalıyla da etkileyebilmektedir (Yazar, 2020, s. 60). Ancak bu yöntemde, diğer yöntemlerde de olduğu gibi, nelerin hesaplamalara dâhil edileceği büyük bir sorundur. Hangi gelir kalemlerinin hesaplamalara dâhil edileceği çıkacak sonuçlar üzerinde oldukça önemlidir. Kamu gelirleri açısından kamu kesiminin büyüklüğünün ölçülmesinde, hesaplamaya dâhil edilecek gelir kalemlerine göre birkaç hesaplama yöntemi kullanılabilir. Toplam kamu gelirleri, merkezi yönetim bütçe gelirleri ve toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranlanması ile hesaplamalar yapılabilmektedir (Karaman, 2007, s. 58).

Toplam kamu gelirlerin GSYİH'ye oranlanması yönteminde hesaplama yapılırken, kamu kurum ve kuruluşları tarafından, kamu hizmetlerini yerine getirebilmek için özel kesimden kamu kesimine aktarılan tüm kaynaklar hesaplamaya

dâhil edilmektedir. Hesaplamaya dâhil edilecek gelir kalemlerini dar ve geniş anlamda inceleyecek olursak; dar anlamda kamu gelirleri, devletin yani merkezi yönetimin elde ettiği gelirleri kapsar. Ama bu tanım eksik kalmaktadır. Kamu gelirlerini en kapsamlı şekilde inceleyecek olursak; kamu geliri, kanunlara dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay ve benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen her türlü gelirler ve hizmet karşılığı elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alınan bağış ve yardımlar ile diğer gelirlerden oluşur (KMYKK, 5 Ocak 2022). Bu tanım kamu gelirlerinin geniş anlamda neleri içerdiğini göstermektedir. Sayılan kamu gelirlerinin çoğu devletin egemenlik gücünü kullanarak elde ettiği gelirlerdir. Ama bu gelirlerin hepsi merkezi yönetim bütçe gelirleri içerisinde yer almazlar. Yerel yönetimler, kamu iktisadi kuruluşları ve parafiskal kuruluşların elde ettiği gelirler merkezi yönetim bütçesinde yer almaz (Karaman, 2007, s. 58-59). Bu kuruluşlar gelirlerini kendi bütçelerinde gösterirler.

Toplam kamu gelirlerinin yanında vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranlanması da kamu kesimi büyüklüğü hesaplamada sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu oran ülkede yaratılan kaynağın ne kadarlık kısmının kamu kesimi tarafından kullanıldığını ve yükün hangi kesimler üzerine kaldığını da göstermektedir.

Bu hesaplama yönteminde kamu büyüklüğü, bütçe açıklarının olduğu bir ekonomide, olduğundan daha küçük görünecektir. Bu hesaplama yöntemi bütçenin denk olduğu zamanlarda kullanılırsa daha anlamlı sonuçlar elde etmemize olanak sağlayacaktır (Şen ve Kaya, 2019, s. 57). Vergi harcamalarının yüksek düzeyde olduğu ekonomilerde de bu hesaplama yöntemi kamu büyüklüğü olduğundan daha düşük gösterecektir. Bu sebeple uluslararası hesaplamalarda toplam vergi gelirlerine merkezi yönetim bütçe vergi gelirleri, yerel yönetimlerin vergi gelirleri, bütçe dışı fon gelirleri, parafiskal gelirler, sosyal güvenlik gelirleri ve diğer vergi gelirleri dâhil edilerek geniş anlamda kamu gelirlerine göre hesaplama yapılmalıdır (Karaman, 2007, s. 60-61).

Konsolide bütçe vergi gelirlerinin GSYİH'ye oranlanması suretiyle yapılan hesaplama, kamu gelirleri açışından kamu kesimi büyüklüğünü hesaplamanın bir diğer yoludur. Konsolide bütçe gelirleri, genel ve katma bütçeli idarelerin gelirlerinin toplamından oluşmaktadır.

Bu yöntemlerin hepsi kamunun büyüklüğünü hesaplarken farklı amaçlar için kullanılırlar. Hesaplama sonucu ortaya çıkacak olan rasyo yorumlanırken kamu gelirleri olarak nelerin hesaplamaya dahil edildiğine göre bir analiz yapılması daha doğru olacaktır. Biz bu çalışmada hesaplama yaparken KMYKK'yi baz alınacaktır. Kanuna göre kamu gelirleri aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

Merkezi Yönetim Gelirleri;

A. Genel Bütçe Gelirleri
    a) Vergi gelirleri
    b) Teşebbüs ve Mülkiyet Gelirleri
    c) Alınan Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler
    d) Faizler, Paylar ve Cezalar
    e) Sermaye Gelirleri
    f) Alacaklardan Tahsilat
B. Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri
C. Düzenleyici ve Denetleyici Kurumları Gelirleri

2.3.3. İstihdam Açısından Ölçme

Merkezi devlet teşkilatı ve kamuyu oluşturan diğer tüzel kişilikler, Anayasa ve yasalardan kaynaklanan görevlerini istihdam ettikleri personeller aracılığıyla yerine getirmektedirler. İstihdam edilen bu personel kamu personeli olarak isimlendirilir (Karaman, 2007, s. 134). Türkiye'de kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilenler; memur, sözleşmeli personel ve işçi olarak çalışmaktadır. Ülke içerisindeki kamu istihdamının büyüklüğü, ekonomik sistem ve ülkenin sosyal ve siyasi yapısı tarafından şekillendirilir.

Kamu kesimi büyüklüğü hesaplanırken kullanılacak bir diğer yöntem ise istihdam esas alınarak yapılan hesaplamadır. Bu yöntem sayesinde kamu kesiminde çalışan kişilerin toplam nüfusa veya toplam istihdama oranlanması ile kamu kesiminin ulusal ekonomi içerisindeki büyüklüğü hesaplanabilir. Hesaplama yapılırken kamu kesiminde istihdam edilen nüfusun (kamu istihdamının) toplam nüfusa veya toplam istihdama oranlanması farklı sonuçlar ortaya çıkaracağı için bu iki yönteminde incelenmesi yararlı olacaktır.

Kamu istihdamının toplam nüfusa oranlanması ile aktif nüfusun ne kadarlık kısmının kamu sektöründe istihdam edildiğine ulaşılabilmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) kamu büyüklüğünün hesaplanmasında kamu istihdamının toplam nüfusa oranlanması ile hesaplamalar yapmaktadır. Çünkü istihdamın çoğunluğunun kamu dışında bulunduğu ülkeler için toplam istihdama oranlama anlamsız sonuçlara neden olabilmektedir (Karaman, 2007, s. 69).

Kamu istihdamının toplam istihdama oranlanması ile ülkede istihdam edilen nüfusun ne kadarının kamu kesiminde istihdam edildiği ortaya çıkarılabilir. Ancak nüfusun farklı büyüklüklerde olması ülkelerarası karşılaştırmalarda yanıltıcı sonuçlar ortaya çıkabilmektedir.

Bu yöntemlerin kullanılması ekonominin temel göstergelerinden olan istihdam ve gelir dağılımı hakkında oldukça yararlı bilgiler edinmemize olanak tanır. Ama kaynak dağılımı hakkında aynı şeyleri söyleyemeyiz. Çünkü kaynakların kamu kesimi tarafından kullanılması verimli ve etkili bir kaynak kullanımı anlamına gelmez (Şen ve Kaya, 2019, s. 57). Bu sebeplerle hesaplama yapılırken kullanılan yöntemin yorumlaması çok dikkatli bir şekilde yapılmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ VE KAMU BÜYÜKLÜĞÜNÜN GELİR DAĞILIMI İLE EKONOMİK BÜYÜME AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ekonomi; üretim, değişim, bölüşüm ve tüketimi ele alan bir bilim dalı olmanın yanı sıra, tüm bunlar arasındaki ilişkiler bütünü ve bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği bir sistemdir. Ekonomi içerisinde faaliyet gösteren başlıca aktörler devlet eli ile yürütülen kamu kesimi ve piyasa tarafından yürütülen özel kesimdir. Aslında genel olarak savunma, adalet ve diplomasi hizmetleri haricindeki tüm hizmetler özel kesim tarafından yerine getirilebilir. Fakat piyasa başarısızlıkları kamu kesiminin özel kesime müdahalesini gerekli kılmıştır. Böylece kamu kesiminin ekonomi içerisindeki payı artmaya başlamıştır. Bu artış karşısında kamu kesiminin boyutu ve optimal sınırı da önem arz etmeye başlamıştır. Çalışmamızın bu bölümünde kamu kesiminin büyüklüğü, farklı bileşenlerin GSYİH'ye oranlanması ile hesaplanmaya çalışılacak ve sonrasında ise gelir dağılımındaki değişim ve nedenleri açıklanmaya çalışılacaktır. Son olarak ise kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümenin sağlanması ve gelir dağılımında adaletin tesisi noktasında ne oranda belirleyici olduğu ampirik olarak incelenecektir.

3.1. TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİNİN BÜYÜKLÜĞÜ

Kamu kesiminin büyümesi genel olarak piyasa başarısızlıkları ile ilişkilendirilse de; AB ülkelerinde sosyal harcamaların artması ve teknolojik ilerlemeler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde alt yapı hizmetlerinin ve özel girişimin yetersiz olması da kamu kesiminin genişlemesinde etkili olmaktadır. (Karaman, 2007, s. 1). Aynı zamanda ekonomide iç ve dış dengelerin sağlanması amacıyla uygulanan iktisadi ve mali politikalar da kamu kesiminin büyümesine neden olan diğer faktörlerdir. Siyasilerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesi, bürokratların etki alanlarını genişletmek istemesi, çıkar gruplarının ise rant kollama faaliyetleri kamu kesiminin genişlemesine neden olan faktörlerdir. Bunların yanında nüfus artışı, terör ve sosyal nitelikli olaylar ve bölgesel kalkınmışlık farkları da kamu kesiminin büyümesini destekleyen diğer nedenlerdir (Şen ve Kaya, 2019, s. 56). Tüm

bu etkenler ulusal ekonomi içerisinde kamu kesiminin payını artırırken bu payın büyüklüğünün nasıl ölçüleceğine ve bu büyüklüğün boyutlarının hangi sınırlar içerisinde kalmasının gerektiğinin de sorgulanmasına neden olmuştur. Bu büyüklük, toplum ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla gerekli olan kaynakların nerelerde ve ne şekilde kullanıldığının belirlenmesi ve ülkeler arası karşılaştırmalarda güvenilir sonuçlar elde edilebilmesi için oldukça önemli bir göstergedir.

Kamu kesiminin büyümeye başlaması 1929'lara dayanan bir olgudur. 1929 yılında başlayan bu süreç 1970'li yıllara gelindiğinde artık sınırlandırılmaya başlanmıştır. Çünkü 1910'da dünya ortalaması %10 olan kamu kesimi büyüklüğü 1970 yılına gelindiğinde %45-50 civarına ulaşmıştır. 1970'li yıllarda işsizlik, durgunluk ve enflasyonun bir arada görüldüğü stagflasyon olgusu Keynesyen politikaların ekonomiyi yönetmede başarısız olduğunu göstermiştir. Devlet müdahalesi harcamaları arttırdığı gibi ödemeler dengesinde açıklara ve yüksek enflasyona neden olmuştur. Bu durum karşısında Neo-liberal görüş piyasanın düzenlemesi ve kamu ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Neo-liberal görüş, devlet müdahalesinin en aza indirilerek devletin ekonomideki payının küçültülmesi esasına dayanır. ABD ve İngiltere'de başlayan Neo-liberal politikaların uygulanması, Türkiye'de 1980 yılında 24 Ocak kararları ile birlikte olmuştur. Bu kararların özünde, özel sektör öncülüğünde ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve kamu kesiminin ekonomi içindeki payının küçültülmesi düşüncesi vardır. 1980 yılından sonra her ne kadar liberalleşme hareketleri başlamış olsa da bu döneme kadar yaşanan ekonomik krizler ekonomik hayatta devlet müdahalesinin artmasına neden olmuştur (Ersoy, 2019, s. 71).

Kamu kesimi her ne kadar küçültülmeye çalışılsa da ekonomi içerisinde hep var olmuştur. Büyümesini devam ettiren kamu kesiminin bu büyüklüğü farklı yöntemlerle hesaplanmaya çalışılmıştır. Bu yöntemlerin teorik altyapıları bir önceki bölümde açıklanmış olup, bu bölümde Türkiye'de kamu kesiminin boyutu farklı göstergeler bazında, yıllar itibariyle hesaplanıp analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Kamu Harcamaları Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kamu harcaması bütçe vasıtasıyla kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılmaktadır. Bütçe içerisinde yer alan farklı harcama kalemleri ekonomi üzerindeki

etkileri baz alınarak hesaplama yapılırken kullanılmaktadır. Toplam kamu harcamalarının GSYİH'ye oranlanması temel hesaplama yöntemi olmakla birlikte, merkezi yönetim bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranlanması ile de ölçüm yapılabilmektedir.

Araştırmanın amacına göre hesaplama yöntemi dikkatle seçilmelidir. Kamu harcamasının hangi harcama kalemlerinden oluşacağına karar verilmesinin yanı sıra önemli olan bir diğer hususta harcamaların hangi kamu birimi tarafından yapıldığıdır. Kamu kesimi denildiği zaman tüm kamu kurum ve kuruluşları anlaşılsa da bu kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan tüm harcamaları kamu harcaması olarak değerlendiremeyiz. Özellikle KİT'ler ve döner sermayeli kuruluşlar tarafından yapılan harcamalar kamu harcaması olarak değerlendirilemez. Çünkü bu kuruluşlar kendi gelirleri ile harcama yapmaktadırlar. Ancak bütçeden bu kuruluşlara yapılan harcamalar kamu harcaması olarak nitelendirilebilir (Karaman, 2007, s. 122). Bunların dışında merkezi yönetim, yerel yönetim ve sosyal güvenlik kurumu harcamalarının toplam kamu harcamalarına eşit olduğu kabul edilebilir.

Ayrıca kamu kesiminin asıl büyüklüğü hesaplanmak isteniyorsa toplam kamu harcamalarından transfer harcamalarının çıkarılması gerekir. Çünkü transfer harcamaları kamu harcamalarının büyük bir kısmını oluşturmasına rağmen mal ve hizmet üretimi sağlamamaktadır. Transfer harcamalarının hesaplamalara dâhil edilmesi durumunda kamu harcamaları olduğundan daha fazla görünecektir. Ancak çalışmamızda amaç, saf kamu harcamalarının büyüklüğünü hesaplamak değil kamu kesiminin büyüklüğünü hesaplamak olduğundan transfer harcamaları hesaplamalara dâhil edilecek ve hem toplam kamu harcamaları hem de merkezi yönetim kamu harcamaları GSYİH'ye oranlanacaktır.

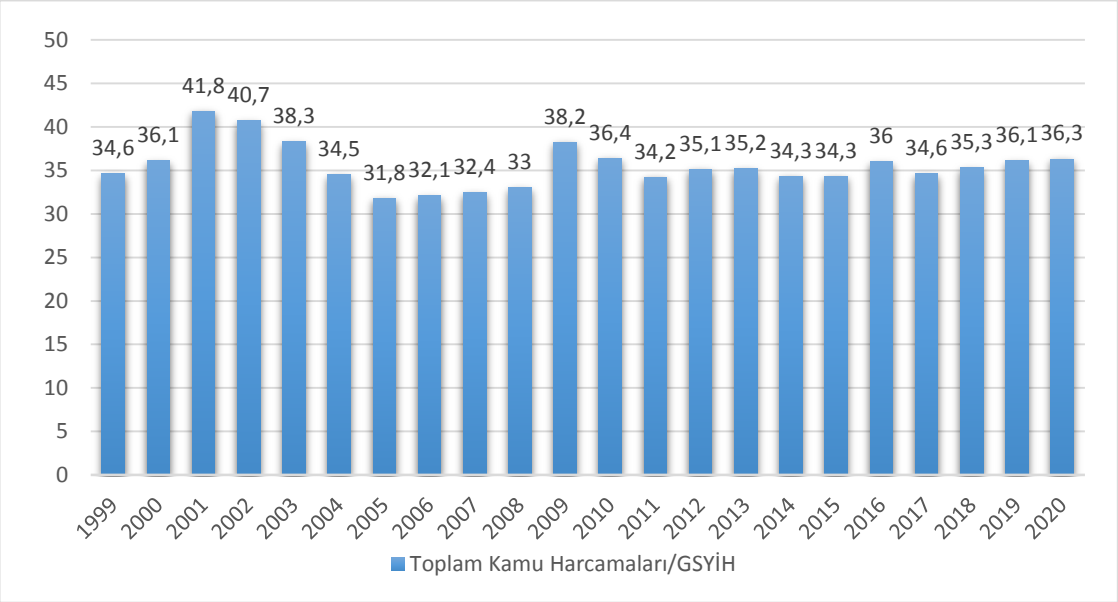
Kamu sektörü harcamalarının GSYİH'ye oranlanmasıyla, ekonomide mali yıl içerisinde hükümet sorumluluğunda gerçekleşen toplam harcamaların yüzdesi ortaya konmaktadır (Kule ve Wenzel, 2003, s. 9). Ayrıca kamu harcamaları, sermaye stokundaki artış ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanmasıyla milli gelir üzerinde değişim meydana getirmektedir. Bu nedenle de kamu büyüklüğünü etkileme gücüne sahiptir.

3.1.1.1. Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH'ye Oranı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü

Toplam kamu harcamaları, merkezi yönetim yanında merkezi yönetim kuruluşları dışındaki kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları harcamaların tamamından oluşur. Geniş bir perspektifte inceleme yapabilmek ve Türkiye'nin siyasal anlamda istikrarı sağladığı dönemlerde kamu harcama seyrine ışık tutabilmek için 1999-2020 dönemi ele alınarak hesaplama yapılmıştır. Farklı kuruluşlarca hesaplanan rakamlar birbiri ile tam olarak örtüşmese de değişim trendin de bir farklılık bulunmamaktadır.

Özellikle 1930'lardan itibaren kamu harcamalarında bir artış görülmektedir. Keynes büyük buhranın nedeni olarak gördüğü efektif talep yetersizliğine karşı kamu harcamalarının arttırılmasını çözüm olarak görmüştür. Sonrasında yaşanan 2. Dünya savaşı da devlet tarafından uygulanacak olan para ve maliye politikalarının gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Bu dönemde devlet ekonomik hayatta etkinliğin sağlanması için özel sektöre yönelik düzenleyici faaliyetlerini giderek artırmıştır. 1970'li yıllara geldiğimizde karşımıza çıkan stagflasyon olgusu ise kamu harcamalarındaki büyüme trendinin sorgulanmasına neden olmuştur. Sonrasında batıda başlayan liberalleşme harekeleri de artık kamu kesimindeki büyümenin sınırlandırılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Ancak kamu kesiminin büyümesi devam etmiş ve artan bir seyir izlemiştir. Hem yaşanan sosyal ve ekonomik krizler hem de liberalleşme ve beraberinde getirdiği sosyal refah devleti anlayışı kamu kesiminin büyümesini hızlandırmıştır. 1980 yılından sonra her ne kadar liberalleşme hareketleri başlamış olsa da, bu döneme kadar yaşanan ekonomik krizler ekonomik hayatta devlet müdahalesinin artmasına neden olmuştur (Kanca, 2011, s. 81). Bu anlamda Türkiye'de 1999-2020 yılları arasında toplam kamu harcamalarının seyrini gösteren Grafik 1 düzenlenmiştir.

Grafik 1: Toplam Kamu Harcamalarının GSYİH İçerisindeki Payı (1999-2020)

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1623658138156-495ade6f-614d adresinden yararlanarak hazırlanmıştır.

Grafik 1 incelendiği zaman toplam kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı yıllar itibariyle artış ve azalış gösterse de genel eğilim artış yönündedir. 1999 yılı Marmara depremi ile başlayan kamu harcama artışı, bütçeye kazandırılan yeni vergilere ve GSYİH'de yaşanan büyümeye rağmen artışını sürdürmüştür. 2001 krizi sonrası artan kamu harcamalarının etkisiyle kamu kesimi büyüklüğü en üst düzeye ulaşmıştır. Bu dönemde kamu harcama artışının en önemli nedeni artan faizler olmuştur. Bu krizin olumsuz etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla faiz dışı fazla verilmesi kararlaştırılmış, ancak o dönemde meydana gelen 11 Eylül saldırılarının olumsuz yönde beklentiler oluşturması, hedeften sapmaya yol açmıştır. 2002 seçimleri ile siyasi bir istikrar ortamı oluşturulmuş ve mali disiplinin uygulanmasına yönelik, gelir arttırıcı birtakım önlemler alınmıştır. Gelir arttırıcı politikalar yanında, tarımsal destekleme harcamaları ve personel harcamalarının azaltılması suretiyle kamu harcamalarının azaltılmasını sağlayacak bir dizi önlem de alınmıştır. Bu önlemler neticesinde kamu harcamalarında bir düşüş gözlemlenmiş ve 2001 yılında %41,8 olan kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı 2002 yılında %40,7 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2010, s. 35). 2003 yılında IMF destekli mali disiplini sağlamaya yönelik politikalar neticesinde kamu gelirlerinin artış hızı kamu harcamalarının artış oranı üzerinde gerçekleşmiştir. 2004 yılında da bu durum devam etmiş ve kamu harcamaları

kısıtlanmaya çalışılmıştır. Hatta kamu harcamalarının sınırlandırılması amacıyla, harcamalar içerisinde büyük bir yer tutan borç servisleri alanında bir kısıtlamanın yapılamaması kamu yatırım harcamalarının kısılmasına sebep olmuştur (TÜRMOB, 2004, s. 175). Sonrasında krizin de etkilerinin ortadan kalkmasıyla bir düşüş yaşansa da bu çok uzun sürmemiştir. 2008 yılında tüm dünyayı etkileyen krizden Türkiye de etkilenmiş ve kamu kesimi ekonomik faaliyetlerinde 2001 yılındaki kadar bir büyüme olmasa da 2009 yılında %38,2 seviyesine çıkmıştır. Kriz sonrası sosyal güvenlik sistemine yapılan transferler, cari transfer harcamalarını o dönemde en çok artan harcama kalemi haline getirmiştir (SBB, 2009, s. 14). Türkiye krizin etkilerini en aza indirmek için kamu harcama artışına yol açan vergisel destekler sağlamıştır. Sonraki dönemlerde ise çok az da olsa kamu harcamalarında bir düşüş gözlemlenmiştir. 2011 yılında personel giderleri ve cari transfer artışı ile faiz harcamalarındaki artış bütçe harcamalarının artışını desteklemiştir. 2013 yılı gezi parkı olayları GSYİH'nin azalması dolayısıyla, harcamaların GSYİH içerisindeki payının azalmasına yol açmıştır. ABD kaynaklı küresel durgunluk 2016 yılına kadar devam etmiş ve 2008 Krizinin yaraları sarılmaya çalışılmış. 2016 yılı başta ekonomik anlamda çok iyi bir tablo ile başlamış olsa da üçüncü çeyrekte yaşanan FETÖ darbe girişiminin ekonomide oluşturduğu risk ve güvensizlik ortamı ekonomik aktiviteleri yavaşlatmıştır. Bu sebeple kamu gelirlerinde ciddi bir azalma meydana gelmiştir (TOBB, 2016, s. 25).

2020 yılında salgının olumsuz etkilerinin hafifletilmesi için maliye politikası aktif olarak kullanılmıştır. Genişletici maliye politikası tedbirleri kapsamında, reel sektör, hanehalkı ve sağlık sisteminin desteklenmesi amacıyla vergisel ve nakdi destekler sağlanmıştır (TOBB, 2020, s. 36). Bütçe harcamalarında artışa neden olan bu politikalar neticesinde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı %36,3 olarak gerçekleşmiştir. Belirli dönemlerde kısmı artış ve azalışlar olmuş ama genel itibariyle % 34-36 arasında kalmıştır.

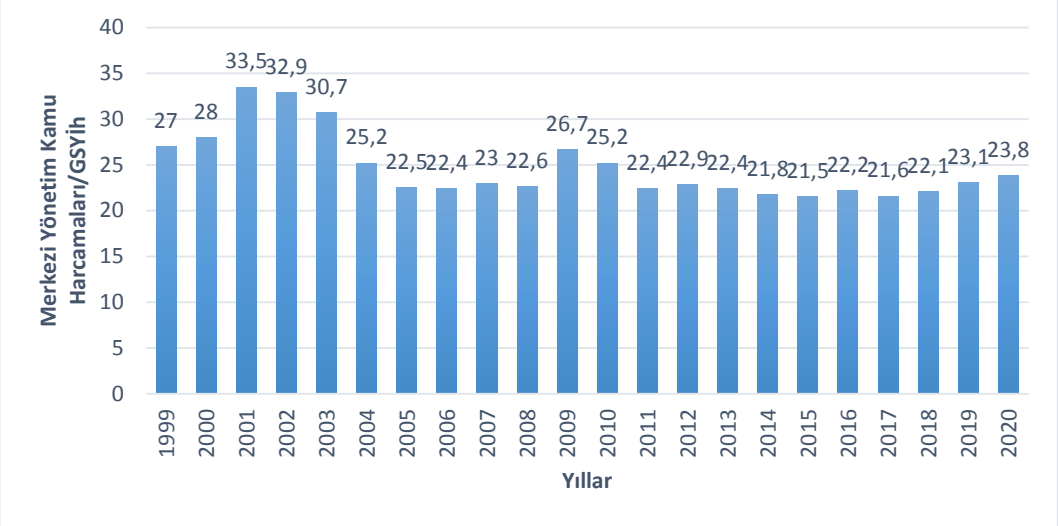
3.1.1.2. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının GSYİH'ye Oranı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kule ve Wenzel "geleneksel bütçe harcamalarının" yani merkezi yönetim bütçe harcamalarının bir toplumun kaynaklarının ne ölçüde hükümet kontrolü altında olduğu konusunda yanıltıcı bir izlenim vereceğini belirtmişlerdir. Bunun temel nedeni olarak

da bütçe dışı kalemlerin varlığına ve devletin gizli maliyetlerine işaret etmişlerdir (Kule ve Wenzel, 2003, s 9). Bu sebeple başta toplam kamu harcamaları üzerinden bir hesaplama yapılmakla birlikte merkezi yönetim bütçe harcamalarının GSYİH içerisindeki payının da hesaplanması hem bütçe dışı harcamaların boyutunun kavranması hem de bütçe aracılığıyla yapılan işlemlerin görülebilmesi açısından önem arz etmektedir.

Merkezi yönetim bütçe harcamaları toplam kamu harcamalarının büyük bir bölümünü oluşturur (Karaman, 2007, s. 126). Türkiye için 1999-2022 yılları arasındaki veriler kullanılarak Grafik 2 düzenlenmiştir. Merkezi yönetim bütçe harcamalarının payı %33,5 gibi bir büyüklüğe ulaşmışsa da son yıllarda %25'in altında seyretmektedir. Merkezi yönetim harcamaları ile toplam kamu kesimi harcamalarının GSYİH içerisindeki paylarının incelenen dönem boyunca bir paralellik içerisinde olduğu saptanmıştır.

Grafik 2: Türkiye'de Merkezi Yönetim Bütçe Harcamalarının GSYİH İçerisindeki % Payı (1999-2020)

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/#1542268521132-a9825b93-fa4c adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Grafik 2 incelendiğinde 1999 yılında %27 olarak gerçekleşen oran yönetimsel manada istikrarın sağlandığı yıllara kadar artış trendini sürdürmüştür. Ancak 2003 yılında ekonomi politikalarında uygulanan sıkı maliye politikaları neticesinde oran gözle görülür bir şeklide azalmış ve 2004 yılında %25,2 olarak gerçekleşmiştir.

Başarılı maliye politikası uygulamaları neticesinde kamu harcamalarında ve buna bağlı olarak kamu büyüklüğünde gözle görülür bir azalma sağlanmıştır. Sonrasında 2008 yılında ABD'de başlayan ve küresel bir hal alan ekonomik kriz, kamu harcamalarının artışına neden olmuş ve kamu büyüklüğü 2009 yılında %26,7 olarak ölçülmüştür. Kamu harcamalarının bileşenleri incelendiğinde, savunma ve askeri alanda yapılan harcamaların artışı göze çarpmaktadır. Türkiye'nin stratejik konumu da savunma harcamalarının artışını desteklemektedir. Özellikle Suriye iç savaşının başladığı 2010 yılından itibaren savunma harcamalarında dikkate değer artışlar gözlemlenmiştir.

Ekonomide hızlı bir toparlanma ve krizin ekonomik izlerinin silinmeye başlaması ile birlikte 2011 yılında kamu büyüklüğü kriz öncesi duruma geri dönmüş ve 2011 yılında %22,4 olarak hesaplanmıştır. Azalış trendine giren harcamalar 2016 yılına kadar devam etmiş. Ancak 2016 yılında meydana gelen darbe girişimi ile ekonomide artan belirsizlikler, kamu harcamalarının artırılması ile ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 2018 yılında ABD ile yaşanan ekonomik anlaşmazlıklar, ekonomimizde bir durgunluğun meydana gelmesine sebep olmuştur. Buna ilaveten Çin kaynaklı gelişmeler de yine ekonomilerde yavaşlamaya neden olan bir diğer faktör olarak ön plana çıkmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler, küresel çapta bir durgunluk yaratmıştır. Bunun üzerine 2019 yılında başlayan Covid-19 pandemisi bu durgunluğun şiddetlenmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisi bu durgunluk sürecinden olabildiğince hızlı ve en az zararla çıkabilmek adına, ekonomik aktiviteyi hızlandıracak tüm adımları atmıştır. Çeşitli kamu politikaları neticesinde kamu harcama artışı ile beraber merkezi yönetim bütçe harcamalarının GSYİH'ye oranı 2020 yılı itibariyle %23,8 olarak gerçekleşmiştir.

Tüm bu açıklamalardan görüleceği üzere Türkiye'de kamu harcamaları ekonomi politikalarının gerektirdiği şartlara paralel olarak farklı zamanlarda farklı amaçlara göre ayarlanmıştır. Bu sebeple kamu kesimi, sadece olağanüstü siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar nedeniyle değil, kamu kesiminin ekonomi politikaları nedeniyle de büyümektedir (Eroğlu, 1999, s. 39). Özellikle savuma harcamaları ve ekonomik büyümeyi desteklemek ve gelir eşitsizliğini azaltmak için yapılan maliye politikası kapsamındaki yatırım harcamaları kamu harcamalarının artışını destekleyen en önemli nedenler olmuştur (Kamacı ve Kılıç, 2019, s. 125). Ayrıca siyasal iktidarların

ekonomik alandaki yetkilerinin genişlemesi ekonominin politize olmasına neden olmaktadır. Yani kamu harcamaları toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamanın yanında hükümetlerin politika aracı olarak kullanılmaktadır. Özellikle seçim ekonomisi gibi politik etkenler ile harcama artışı gerçekleştirilmiştir (Dileyici ve Özkıvrak, 2010, s. 54). Kalkınma çabaları ve bu yönde gerçekleştirilen faaliyetler de kamu kesiminin harcamalar kanalıyla büyümesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

3.1.2. Kamu Gelirleri Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kamu kesimi büyüklüğünün bir diğer ölçütü ise kamu gelirlerinin GSYH içerisindeki payıdır. Böylece özel kesimden merkezi yönetim ve merkezi yönetim dışındaki kuruluşlara aktarılan kaynak büyüklüğü de saptanabilir.

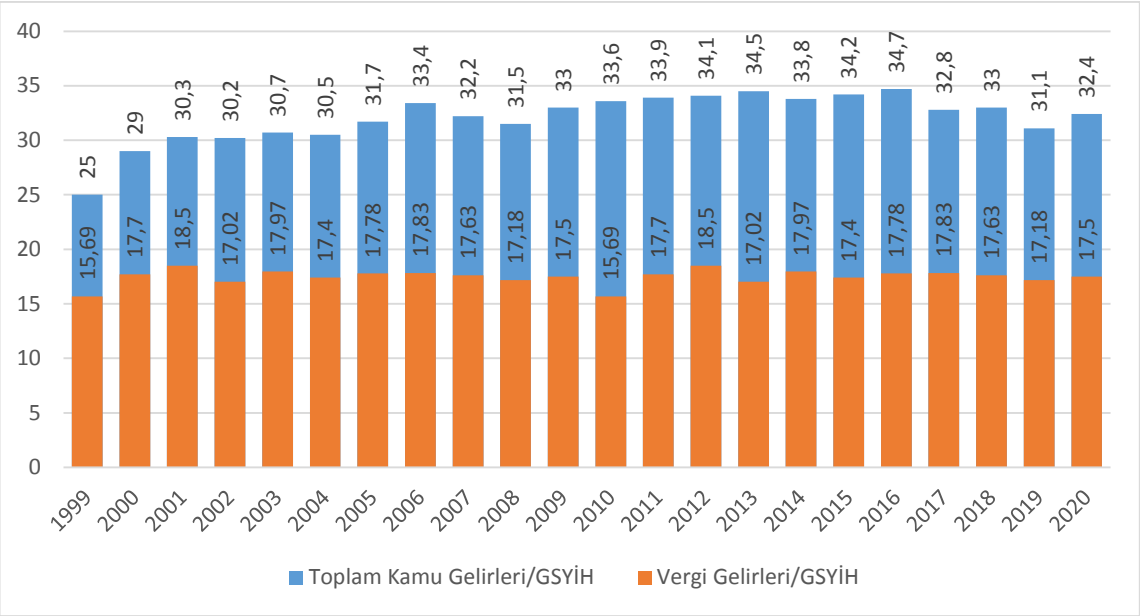
Kamu harcamalarının kamu gelirleri ile karşılanması, hesaplamada kamu gelirlerine göre kamu kesimi büyüklüğünün hesaplanması ile kamu harcamaları açısından yapılacak hesaplamanın aynı sonucu vereceği izlenimin yaratabilir. Fakat kamu kesimi elde ettiği gelirin üzerinde ve altında harcama yapabilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ayrı ayrı GSYİH'ye oranlanması ve etkilerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir.

Kamu gelirleri incelendiği zaman, büyük bir pay vergi gelirlerine ait olmakla birlikte vergi dışı normal gelirlerin payı da yadsınamaz. Bunlar; kurum hasılatı ve devlet payı, devlet mal varlığı gelirleri, faizler, ikraz ve tavizlerden geri alınanlar, cezalar ve diğer çeşitli gelirlerden sağlanan gelir ve fonlardan oluşmaktadır (Karaman, 2007, s. 61). Bu hesaplama yöntemi kamu harcamalarının hangi araçlarla finanse edildiği hakkında bilgi verir. Kamu gelirlerinin %80-85'i vergi gelirlerinden oluştuğu için, vergiler kamu kesimi büyüklüğünün hesaplanmasında belirleyici rol oynar. Bu sebeple de toplumun vergi yükü hakkında bilgi edinmemize yardımcı olur (Karaman, 2007, s. 112). Grafik 3 toplam kamu gelirleri yanında vergi gelirlerinin de GSYİH içerisindeki payını ele alarak hazırlanmıştır. Bunun amacı, hem toplam kamu gelirleri içerisinde vergi gelirlerinin payını saptamak hem de diğer kamu gelirleri hakkında fikir yürütebilmektir.

Kamu gelirleri açısından kamu büyüklüğünü incelediğimizde dalgalanmalar yaşansa da bariz bir şekilde azalma gözlemlenmemiştir. Bu durumun temel nedeni; kamu gelirleri içerisinde yer alan dolaylı vergilerin payının sürekli artış göstermiş

olmasıdır (Kargı, 2013, s. 879). Hesaplanan rakamlar farklı kurum ve kuruluşlar tarafından farklılıklar göstermektedir.

Grafik 3: Trükiye'de Kamu Gelirlerin GSYİH İçerisindeki % Payı (1999-2020)

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/temel-ekonomik-gostergeler/ adresinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Yakın bir geçmiş sayılabilecek 1985 yılı kamu gelirleri açısından önemli bir yere sahiptir. Katma değer vergisinin uygulanmaya başlandığı bu yılda vergi gelirleri ve dolayısıyla kamu gelirlerinde önemli bir artış sağlanmıştır. Hatta katma değer vergisinin uygulanmaya başlanması ile vergi sisteminde ağırlıklı olan dolaysız vergiler yerini dolaylı vergilere bırakmıştır. Bu dönemde düşük vergi gayretine rağmen kamu gelirlerinde artış sağlanabilmiştir (Karaman, 2007, 113). Türkiye 2000'li yılların başlarında küresel bir krizle karşılaşmış olsa da kamu gelirlerinde önemli bir azalış kaydedilmemiştir. 2000 yılında %29 olan oran 2001 yılında %30,3 ve 2002 yılında %30,2 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise özelleştirme gelirlerinde ve sosyal güvenlik primlerinde yaşanan artışlardır. Ayrıca sermaye gelir ve kârlar üzerinden alınan vergilerdeki artışlar da gelir artışını desteklemiştir. 2003 yılından sonra bütçe açıklarının azaltılması amacıyla uygulamaya konulan istikrar programları neticesinde, özellikle 2004-2007 yılları arasında, kamu maliyesinde daraltıcı politikalar uygulamaya konulmuştur. Daraltıcı politikalara karşı vergi barışı uygulaması, vergi mevzuatının basitleştirilmesi ve verginin tabana yayılması ile mükellef sayısı artırılmaya çalışılmış ve kamu gelirlerinde artış yaşanmıştır (Karagöl, 2013, s. 42).

2008 yılına gelindiğinde yaşanan kriz, kamu gelirlerinde azalmaya yol açmıştır. Özellikle vergi oranlarının düşürülmesi bu azalışın en önemli nedenidir. Tüm dünyadaki ekonomik aktiviteleri olumsuz bir şekilde etkileyen 2008 krizi, Türkiye'de ekonomik faaliyetleri daraltmıştır. Bunun sonucunda vergi gelirlerinde azalış meydana gelmiştir. Düşen sermaye gelirleri de kamu gelirlerinde bariz bir azalmanın meydana geldiğini göstermektedir (SBB, 2009, s. 14). 2011 yılında ekonomik aktivitelerin güçlü seyri ve kamu alacaklarında sağlanan ödeme kolaylıkları kamu gelirlerinde artış meydana getirmiştir. Ayrıca iç talepteki canlanma ve ithalat artışı da gelir artışını desteklemiştir. Böylece krizin izleri tamamen silinmeye başlamış ve Türkiye küresel krizden uzaklaşmıştır. 2012 yılında ekonomik aktiviteler yavaşlamış olsa da vergi ve harçlara yönelik düzenlemeler sayesinde bütçe gelirlerinde artış sağlanabilmiştir. 2013 yılına da kamu gelirlerindeki artış devam etmiş ve kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranı %34,5 olarak gerçekleşmiştir. Bunun nedeni olarak bazı kamu kurumlarının (TEDAŞ ve BOTAŞ) geçmiş yıl vergi yükümlülüklerini yerine getirmesi ve ekonomik aktivitelerdeki artış gösterilebilir. 2014 yılında %33,8 olarak gerçekleşen oran, 2013 yılı haziran ayında başlayan gezi parkı olayları nedeniyle Türkiye piyasalarının olumsuz etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. 2015 ve 2016 yıllarında bir toparlanma yaşansa da 2016 yılı temmuz ayında yaşanan hain darbe girişimi, yurtiçinde yaşanan terör saldırıları ve Suriyeli göçmen akımlarının başlaması GSYİH'nin azalmasına yol açtığı gibi kamu gelirlerinde de bir azalışa yol açmıştır. 2018 yılında kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranının %33 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İmar barışı ve bedelli askerlik uygulamaları bu gelir artışını destekleyen vergi dışı gelirlerdendir. 2019 yılı aslında ekonomik anlamda güçlü başlanan bir mali yıl olsa da tekrarlanan İstanbul seçimleri ve yılsonunda tüm dünyadaki ekonomik aktiviteleri derinden etkileyen Covid-19 pandemisinin başlaması ekonomik aktivitelerde yavaşlamaya yol açmıştır. Pandemi kamu harcamalarında önemli bir artışa yol açtığı gibi kamu gelirlerinden özelikle vergi gelirlerinde bir azalmaya neden olmuştur. Buna karşın Covid-19'un ekonomide yaratığı finansman ihtiyacı bazı vergi kalemlerinde düzenleme yapılmasını gerekli kılmıştır. Pandeminin yarattığı koşullar altında talebin arttığı mallar üzerine konan vergiler ve mevcut vergi oranlarının arttırılması kamu gelirlerinde bir artışa neden olmuştur. Ek gümrük vergisi uygulanması, özel tüketim vergisi oranlarında artışa gidilmesi ve dijital hizmet vergisi gibi yeni vergilerin konulması önceki

açıklamamıza örnek gösterilebilir (Geyik, 2021, s. 3774). Bu gelişmelere rağmen kamu gelirlerinin GSYİH'ye oranının yaklaşık iki puan azalmış ve bu oran %31,1 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılında vergi oranlarında sektörel bazlı indirimler, daha yeni uygulamaya konması planlanan konaklama vergisinin ertelenmiş olması ve bazı vergisel ödevlerin ertelenmiş olması kamu gelirlerini etkilemiştir. Ancak kurumlar vergisi ve dolaylı vergi tahsilatındaki artış toplam gelirlerde bir artışın olduğunu gösterir.

Avrupa ülkeleri açısından kamu gelirleri vasıtasıyla kamu kesimi büyüklüğü incelendiğinde Türkiye'de olduğu gibi kamu gelirlerinin GSYİH içerisindeki payı birkaç yıl dışında genel olarak artış eğilimindedir. Vergi ve sosyal güvenlik katkıları en önemli gelir kaynaklarını oluşturmaktadır. 1900'lü yıllarda %10 olarak gerçekleşen bu oran günümüzde ortalama %50 seviyelerindedir (Karaman, 2007, s. 157). Bu büyük artışın nedeni olarak kalkınma odaklı politikalar sonucu üretimde artış ve dolayısıyla yüksek vergi gelirleri ve GSYİH'de ki artış gösterilebilir.

3.1.3. Kamu İstihdamı Açısından Kamu Kesimi Büyüklüğü

Kamu istihdamı, topluma hizmet etmek amacıyla, kamu kurum veya kuruluşunda belirli kadrolarda, ücret mukabilinde çalıştırılan kişilere denir. Kamu sektörü istihdamı tanımlaması ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; bazı ülkelerde sağlık ve eğitim kurumlarında çalışanlar kamu istihdamına dâhil edilemezler. Bu sebeple uluslararası karşılaştırmalarda bu durum göz önünde bulundurulmalıdır (Akdede ve Keyifli, 2021, 205-206).

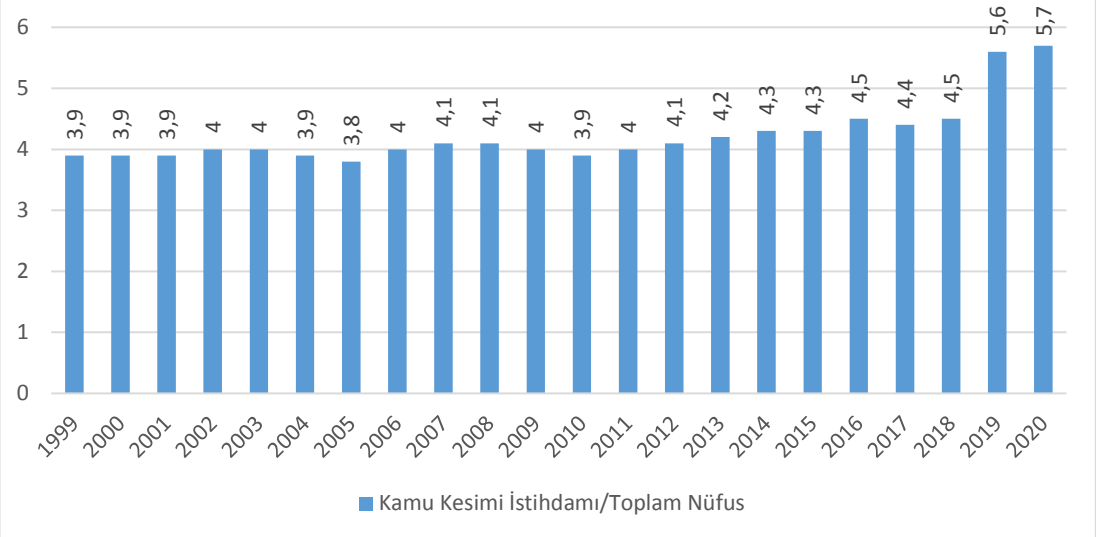
Kamu istihdamı açısından kamu kesimi büyüklüğü hesaplanırken; kamu istihdamının hem toplam nüfusa hem de toplam istihdama oranlanması ile hesaplama yapılabilmektedir. İlk yöntem sayesinde ülke nüfusunun ne kadarlık kısmının kamuda istihdam edildiği ölçülebilirken, ikinci yöntem sayesinde; ülkedeki toplam çalışanların ne kadarının kamuda çalıştığı ölçülebilir. Bu hesaplama yöntemi sayesinde kamu kesiminin üretimdeki payını görmenin yanı sıra bu üretim için gerekli istihdamın ne kadarlık kısmının kamu da istihdam edildiğini rahatlıkla görülebilir. Her iki hesaplama yönteminin ortaya koyacağı sonuçlar farklı olacağından sonuçların değerlendirilmesi de farklı olacaktır.

3.1.3.1. Toplam Kamu İstihdamının Toplam Nüfusa Oranı

Keynesyen politikaların uygulandığı yıllarda, toplam talebi arttırmak amacıyla GSYİH'yi ve dolayısıyla istihdamı artırmak kamu kesiminin her yönden büyüme trendine girmesine sebep olmuştur. Ayrıca devlet, temel amaçlarından biri olan tam istihdamı sağlamak amacıyla hareket ettiğinden kamu kesimi, istihdam edilen personelle beraber artmıştır. Ancak 1980'li yıllardaki liberalleşme ile beraber başta KİT'lerin özelleştirilmesi ile beraber kamu kesiminde istihdam oranlarının azaltılması amaçlanmıştır.

Kamu da istihdam edilenlerin toplam nüfusa oranın azalması kamu kesiminin küçülmesi anlamına gelirken, oranın büyümesi ise milli ekonomi içerisinde kamu kesiminin büyüdüğü anlamına gelmektedir. Kamu istihdamının artması sadece kamunun ekonomi içerisindeki payını arttırmakla kalmamakta aynı zamanda personel harcamaları kanalıyla da kamu harcamalarını artırmaktadır. Grafik 4 toplam nüfus içerisinde kamu da istihdam edilen kişileri göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Ortalama (4.2) etrafında dalgalanma yaşansa da genel eğilim artış yönündedir.

Grafik 4: Türkiye'de Kamu Kesimi İstihdamının Toplam Nüfus İçerisindeki % Payı (1999-2020)

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/ adresinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Grafik 4 incelendiğinde kamu istihdamının toplam nüfus içerisindeki oranının, yıllar itibariyle artış trendinde olduğu kolaylıkla gözlemlenebilir. Grafiğe ilk bakışta

Türkiye ekonomisini her anlamda derinden etkileyen ekonomik krizlerin, oranın artışında belirleyici olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca seçim yılları olan 1999 (%3,9), 2002 (%4,0), 2011 (%4,0) ve 2018 (%4,5) de oranların yükselmesinin de mevcut hükümetlerin tekrar iktidar olabilmek adına uyguladıkları seçim politikasının bir sonucu olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir (Aytaç, 2018, s. 143).

Türkiye'de kamu istihdam oranı 2014 yılından sonra hızlı bir yükseliş trendine girmiştir. Bu yükseliş trendinin ana nedeni olarak ekonomik büyüme ve istihdam teşvik politikalarında yaşanan gelişmeler etkili olmuştur (Akdede ve Keyifli, 2021, 207). 2019 yılına geldiğimizde kamu istihdamının toplam nüfusa oranında keskin bir yükseliş yaşandığını görüyoruz. 2019 yılında %5,6 olarak gerçekleşen oranın nedeni; 2017 yılında uygulamaya konan Kanun Hükmünde Kararname ile taşeron işçilerin 2019 yılında kadroya alınmasıdır.

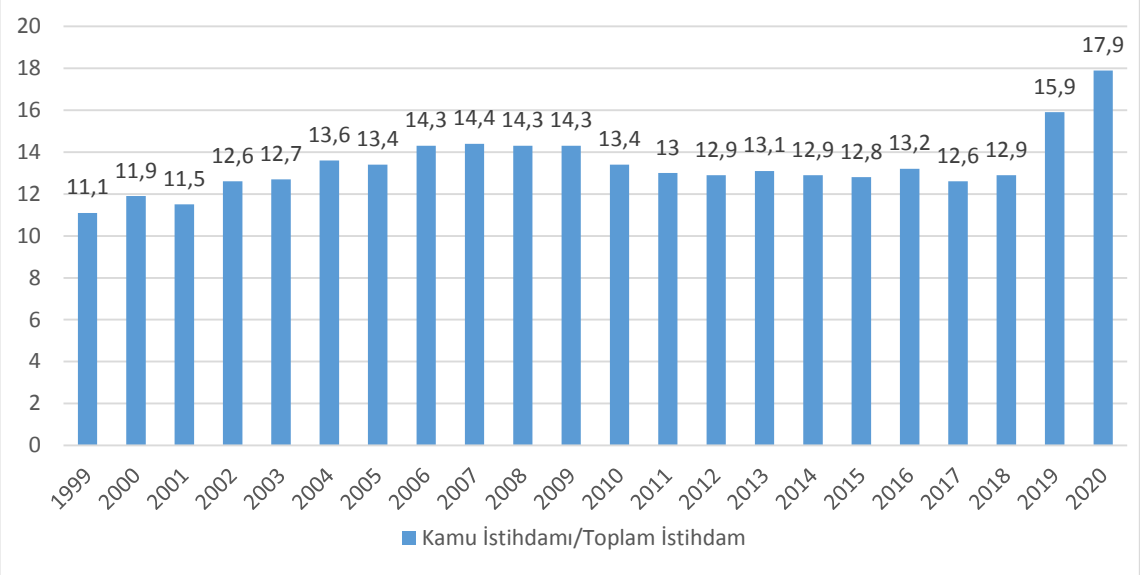
3.1.3.2. Toplam Kamu İstihdamının Toplam İstihdama Oranı

Devletin temel görevleri arasında olan kamusal mal ve hizmet üretimi, ekonomide devletin varlığını gerekli kılmaktadır. Bu mal ve hizmetlerin zaman içerisinde çeşitlenerek artması ise kamu kesiminin büyümesine neden olmaktadır. Kamu kesimi büyüdükçe bu kesim içerisinde istihdam edilen personel sayısı da artmaktadır. Devlet temel hizmetleri yerine getirmenin ötesinde piyasada oluşan aksaklıkların düzeltilmesi ve işsizliğin azaltılması amacıyla da ekonomiye müdahalede bulunur ve bu müdahaleleri istihdam ettiği personel aracılığıyla gerçekleştirir. Sonuç olarak kamu sektörünün büyüklüğünü ölçmek istiyorsak kamu kesiminde istihdam edilen personel sayısına bakmak yol gösterici olacaktır (Akdede ve Keyifli, 2021, s. 204).

Gelişme aşamasının başında bulunan ülkeler için aşırı sayıda kişinin istihdam edildiği kamu işletmelerinin varlığı büyük bir sorun teşkil etmektedir. Çünkü yoğun istihdam çok sayıda kurum ve kuruluşun varlığına işaret eder. Bu durumda personelin yaptığı işte tekrara düşülmesi, bürokrasi ve hatta hayali işçilerin varlığı kaçınılmaz olur. Sonuç olarak verimsiz harcamalar ile kamu kaynaklarında israf meydana gelir. Bu ülkelerde kamu istihdamının azaltılması, ekonomik reformlar açısından öncelikli bir konu haline gelmektedir (Vazquez ve Yao, 2009, s. 2).

Kamu kesimi büyüklüğünün istihdam verileri aracılığıyla ölçülmesinde kullanılan bir diğer yöntem de toplam kamu istihdamının toplam istihdama olan oranıdır. Bu oran; bir ülke içerisinde istihdam edilen bireylerin ne kadarlık bir kısmının kamu kesiminde istihdam edildiğini gösterir. Bu amaçla hazırlanan Grafik 5 kamu kesimi istihdamından yola çıkarak özel kesim istihdamı hakkında da bilgi verir niteliktedir.

Grafik 5: Türkiye'de Kamu Kesimi İstihdamının Toplam İsithdam İçerisindeki % Payı (1999-2020)

Kaynak: https://www.sbb.gov.tr/kamu-istihdami/ adresinden yaralanılarak elde edilmiştir.

Grafik 5 incelendiği zaman; kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki payının sürekli arttığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Yaşanan ekonomik krizler ve sonrasındaki yıllarda kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki payının azalmış olması; ekonomideki toparlanma ile beraber işsizlerin özel kesimde istihdam edilmesi ile açıklanmaktadır (Akdede ve Keyifli 2021, s. 207). 2016 sonrası yaşanan ekonomik durgunluk özellikle tarım sektöründe yaşanan azalışla kamu istihdamının payı artmış ancak sonrasında ekonomik toparlanma ile beraber toplam istihdamın artması kamu istihdamının payının azalmasına neden olmuştur. 2019 yılında %15,9 olarak gerçekleşen oran; kamuda işçilerin kadroya geçirilmesi ile yaşanan artıştan kaynaklanmaktadır. Ayrıca 2019 yılında işsizliğin artması, kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki payının artışında önemli olan bir diğer etkendir. Bu dönemde

işsizlik oranı 2018 yılında %11 iken 2019 yılında %2,7 puan artışla %13,7 olarak gerçekleşmiştir. 2020 yılına geldiğimizde oran keskin bir artışla %17,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu artışta Covid-19 pandemisine bağlı olarak kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor, konaklama ve yiyecek hizmetleri ile tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörlerinde yaşanan belirgin küçülme etkili olmuştur. Özel sektör istihdam oranında yaklaşık 1 milyon 286 bin kişilik azalma kamu istihdamının toplam istihdam içerisindeki payının artış nedenini açıklamaktadır (TOBB, 2021, s. 192). Tüm bu nedenlere ek olarak mali anlamda yerelleşme ve küreselleşme de kamu istihdamını arttıran nedenler arasında sayılabilir. Yerelleşme hareketi ile merkezi hükümet personel sayısında bir azalış gözlemlense bile, yerelleşme ile oluşan yerel yönetim kurumlarında personel sayısında bir artış gözlemleniyor ve bu artış merkezi yönetim personel sayısındaki azalışı telefi ediyor (Vazquez ve Yao, 2009, s. 1). Küreselleşme de kamu istihdamının artışında belirleyici bir faktör olarak değerlendirilebilir. Nitekim küreselleşmenin son dönemlerde hız kazanması ile dışa açık hale gelen ülke ekonomileri dışsal risklere karşı açık hale gelmektedir. Bu dışsal risklerden en çokta istihdam ve işsizlik değişkenleri etkilenmektedir. Devlet temel amacı olan fiyat istikrarını sağlama amacına yönelik olarak tam istihdamı da sağlamakla yükümlüdür. Bu sebeple devlet, dışsal risklerin istihdam üzerindeki negatif etkilerini telafi etmek ve gelir riskini azaltmak adına kamu istihdamını bir araç olarak kullanabilmektedir (Aytaç, 2018, s. 149). Dışsal risklerin işsizlik üzerindeki etkisini gidermek amacıyla devlet, kamuda istihdam alanları yaratarak işsizlik oranını düşürmeye çalışmaktadır.

Türkiye ve Avrupa birliği ülkelerinde kamu istihdamının oranı inceleyecek olursak ülkelerde uygulanan farklı politikaların neticesinde oluşan farklı durumlar göze çarpmaktadır. Bir tarafta yüksek işsizliğe kamu istihdamı aracılığıyla çözüm bulmaya çalışan ülkeler varken diğer tarafta kamu harcamalarını kısmak amacıyla kamu yönetiminde sağlanan reformlar ile kamu kesimini küçültmeye çalışan ülkeler vardır. 2000 sonrası dönemde kamu istihdamının toplam istihdama oranı AB üyesi ülkelerde ortalama %18 olarak gerçekleşmiştir. İki farklı strateji ile hareket eden bu ülkelerde kamu istihdamını bir maliye politikası aracı olarak kullanan Danimarka, İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerde bu oran ortalama olarak %28 civarındadır. Kamu kesiminde küçülme sağlamaya çalışan Yunanistan, Almanya, Portekiz ve İtayla gibi

ülkelerde ise kamu istihdamının toplam istihdama oranı ortalama %12 civarındadır (Karaman, 2007, s. 169-172)

3.2. TÜRKİYE'DE GELİR DAĞILIMININ GELİŞİMİ VE OECD ÜLKELERİ KARŞILAŞTIRMASI

Devletin iktisadi alanda gerçekleştirdiği faaliyetlerin artmasıyla birlikte gündeme gelen gelir dağılımında adaletin tesisi, devletin temel amacı halini almıştır. Gelir dağılımında adaletin sağlanması amacıyla, devlet başta maliye politikası araçları olmak üzere tüm politika araçlarını kullanmaya başlamıştır. Maliye politikası araçlarının gelir dağılımını iyileştirmede kullanılması Keynesyen iktisat teorisi ile başlamış olmakla birlikte günümüzde de devletin başvurduğu bir yoldur.

Kamu kesiminin büyüklüğünü ve kamu kesiminin bu büyüklüğü karşısında gelir dağılımında adalet ve ekonomik büyümenin hangi yönde değiştiğini belirlemek adına yaptığımız bu çalışmada gelir dağılımının yıllar itibariyle nasıl değiştiğini gözlemlemek adına gini katsayılarına bakmak gerekir. Gini katsayısının değişimine neden olan etmenleri ekonomik, sosyal veya siyasal nedenler olarak sıralayabiliriz.

Gelir dağılımı; kişilerin veya ekonomik sınıfların milli gelirden aldıkları paydır. Gelir dağılımı üretim faktörlerinin üretim süreci içindeki yerleri, üretimde üstlendikleri roller, üretim araçlarının mülkiyetine sahip olup olmama gibi etmenlerce belirlenmektedir (Ulusoy, 2018, s. 297-298). Ancak gelir dağılımına ilişkin 1959 yılında yapılan çalışmada, sıraladığımız etmenlerin tam olarak belirlenememesi doğru bir ölçüm yapabilmeyi zorlaştırmıştır. Türkiye'de kişisel gelir dağılımına ilişkin yapılan ilk çalışma 1963 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılmıştır. 1963 yılında Türkiye'de gelir vergisinin genel bir vergi olmaması, beyanname veren mükellef sayısının çok az olması, vergi kaçakçılığının çok fazla olması gibi nedenlerle gelir vergisi beyanlarına dayanan ancak bu hali ile şiddetli bir adaletsizliğin olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır (Yücel, 2011, s. 118). Bu dönemden sonra yapılan çalışmalarda gini katsayısının hesaplanmasının yanında hanehalkı en düşük gelirliden en yüksek gelirliye %20'lik beş dilime ayrılmış ve bu dilimlerin milli gelirden aldıkları paylar gösterilmeye çalışılmıştır.

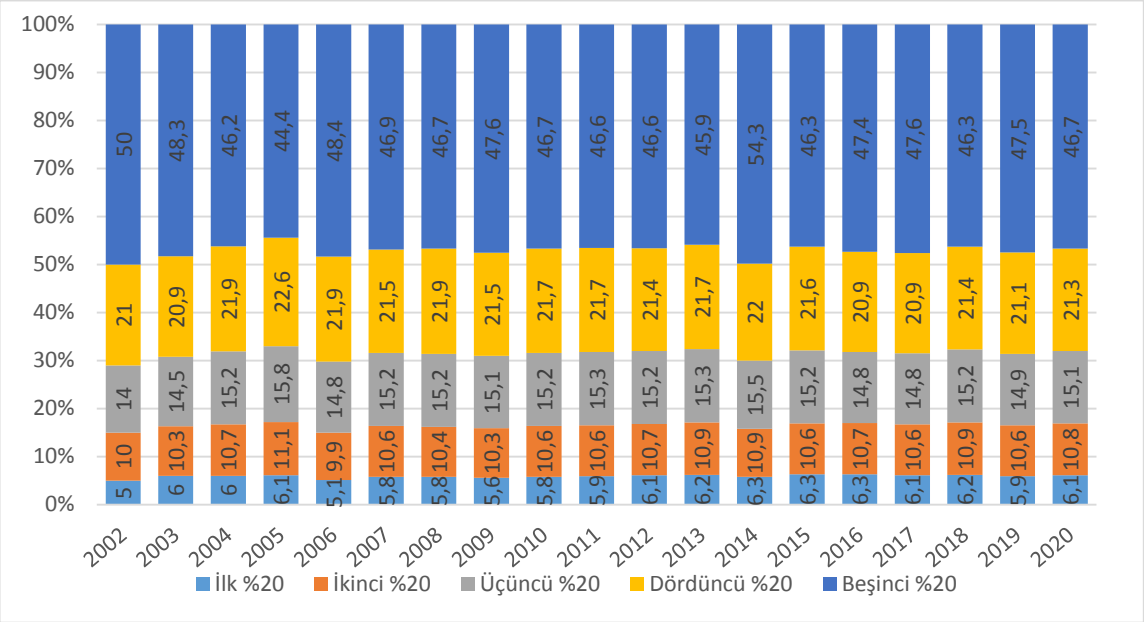
DİE'nin 1987 ve 1994 yıllarında yaptığı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçları Türkiye'de gelir dağılımının zaman içerisindeki değişimini görmemiz

açısından önemlidir. Ancak Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri bu iki yıl dışında yapılmamıştır. 2002 yılında tekrar TÜİK tarafından Hanehalkı Bütçe Anketleri uygulanmaya başlamıştır. 2006 yılından sonra ise yine TÜİK tarafından Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması yapılmaya başlanmış ve gelir dağılımına ilişkin veriler bu araştırma sonucunda elde edilmiştir. Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması ülkenin gelir dağılımına, yoksulluk düzeyine ve yaşam koşullarına ilişkin veriler sunmaktadır (Aykaç, Dağdemir ve Gündoğan, 2019, s. 104).

Aşağıda Grafik 6'da gelir dağılımına ilişkin veriler yer almaktadır. Türkiye'de %20'lik dilimlere (yüzdelik gelir dilimleri) ayrılan hanehalkının gelirden aldıkları payları gösteren oranlar verilmiştir. Tez çalışmasının tümünde 1999 yılından itibaren gerçekleşen rakamlar kullanılmıştır. Ancak gini katsayısının her yıl düzenli olarak hesaplanması 2002 yılından itibaren gerçekleşemeye başlamıştır. Böylece bu başlık altında 2002 yılından sonra gerçekleşen rakamlar kullanılmıştır. İlk olarak hanehalkı gruplarının ulusal gelirden aldıkları payları gösteren grafik sonrasında ise gelir dağılımında adaletin ölçülmesinde temel yöntem olan gini katsayılarını gösteren Grafik 7 çizilmiştir.

Grafik 6 kısaca özetlenecek olursa; en düşük gelirli %20'lik grup ile en yüksek gelirli %20'lik grup arasında oluşan farkın büyüklüğü ve gini katsayısının sıfıra oldukça uzak olması Türkiye'de gelirin eşit dağılmadığını ortaya koymaktadır.

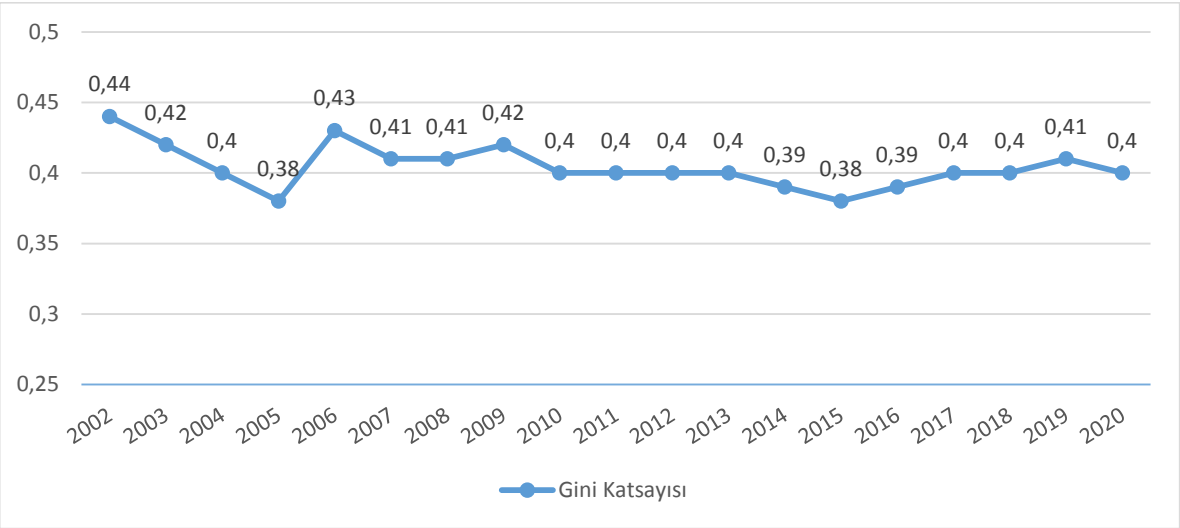
Grafik 6: Türkiye Gelir Dağılımı ve Gini Katsayısı (2020-2022)

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2019-33820 adresinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Grafik 6 gelirin hanehalkı arasında paylaşımı hakkında bize bilgi verse de gelir dağılımındaki adaletsizlikteki değişim trendinin daha iyi görülebilmesi açısından gini katsayısındaki değişime göz atmak yararlı olacaktır. Bu sebeple Grafik 7 hazırlanmıştır.

Grafik 7: Türkiye İçin Gini Katsayısı (2002-2020)

Kaynak: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2019-33820 adresinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Grafik 6 yardımıyla 2002 yılından başlayarak hanehalkının %20'lik dilimlerinin gelirden aldığı payın gelişimine bakıldığı zaman 2002 yılında gelirin yarısının en yüksek gelirli %20'lik grup tarafından kullanıldığı görülür. 2002 yılında ülkede gerçekleştirilen gelirin sadece %5'lik kısmını alan ilk grup 2006 yılına kadar payını azda olsa arttırabilmiştir. Aynı zamanda gelirden en yüksek payı alan beşinci %20'lik grubun payı da azalmıştır. Bu dönemde gelir eşitsizliğinde nispi bir düzelme olduğu görülmektedir. Bu düzelme 1994,1999 ve 2001 krizi ile yakından ilişkilidir. Ekonomik kriz dönemlerinde gelir dağılımında yaşanan iyileşme en yüksek gelirli %20'lik grubun payında yaşanan azalmadan kaynaklanmaktadır. (Yiğenoğlu, 2015, s. 100). Ekonomik aktivitede yaşanan gerileme kârları ve dolayısıyla en yüksek gelirli %20'lik grubun gelirini azaltacaktır. Bu da gelir dağılımına olumlu yansıyacaktır.

TÜİK tarafından 2009 tarihinde yayımlanan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına baktığımızda 2006 yılında en düşük gelirli grubun payı %5,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde gelir dağılımında başlayan bozulma 2010 yılına kadar devam etmiştir. Grafik 7 incelendiği zaman 2006 yılında 0,43'e yükselen Gini katsayısı 2010 yılına 0,40 oranında gerçekleşmiştir. Bu durumda gelir dağılımında nispi bir düzelmenin meydana geldiği söylenebilir. 2010 yılından sonra ise hanehalkının en düşük gelirli %20'lik kısmının gelirden aldığı pay az da olsa artmaya başlamıştır. Bununla birlikte en yüksek gelirli kısmın gelirden aldığı pay da azalmaktadır. Bu durum gelir dağılımında adaletin tesisi noktasında bir iyileşme olduğunu göstermektedir. Bu dönemde gelir dağılımında adaletin ölçümünde kullanılan gini katsayısında da bir azalış (iyileşme) olduğu gözlemlenmektedir. 2010 yılında 0,40 olarak gerçekleşen oran, 2014 yılında 0,39 olarak, 2015 yılında ise 0,38 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılından 2015 yılına kadar gelir dağılımında adaletin izlendiği oranlarda dalgalanmalar yaşansa da genel eğilim gelir dağılımında adaletin iyileşmesi yönündedir. Bunun nedeni olarak kişi başına gelirde yaşanan artış ve enflasyonun tek haneli rakamlara düşürülmesi gösterilebilir. Bunun yanında artan işsizlikle beraber ekonomik büyümenin neden oluğu kişi başına gelirin, hanehalkının gelirlerine yansımaması karşısında karların gerilediği bu dönemde reel ücretlerin korunması en yüksek gelirli %20'lik dilim ile en düşük gelirli %20'lik grup arasındaki farkın azalmasına neden olmuştur (Aykaç, vd., 2019, s. 110-111). Gelir eşitsizliğindeki bu azalış Kuznets'in hipotezini doğrular niteliktedir. Kuznets

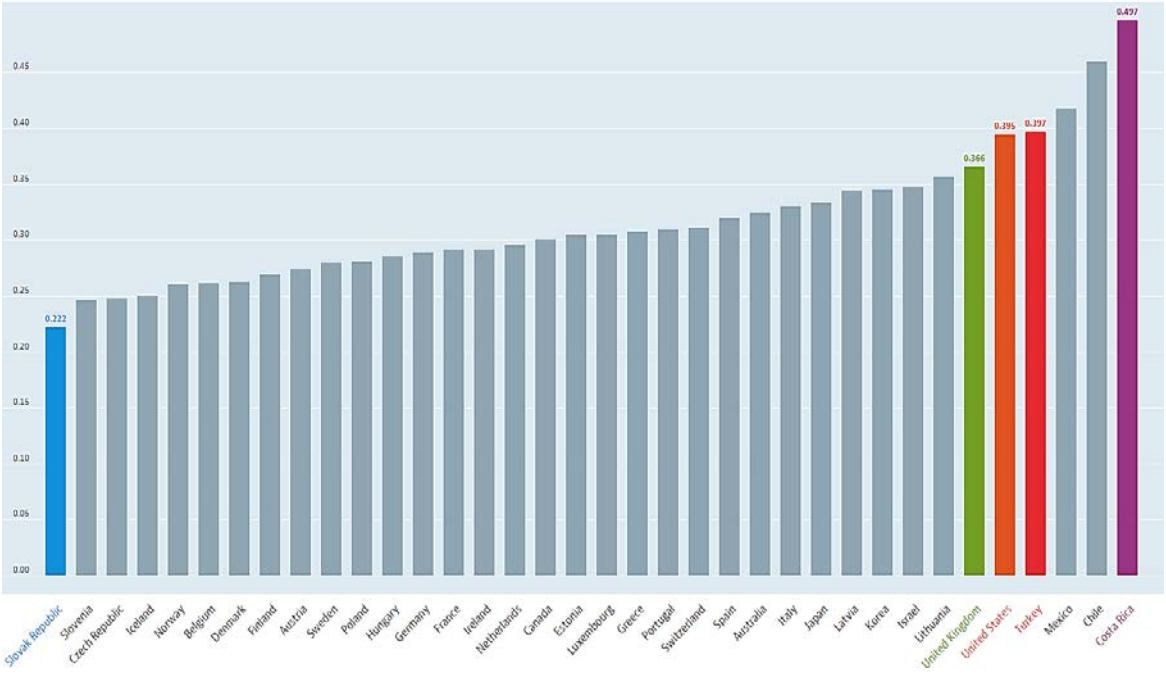
ekonomik büyüme ve beraberinde sağlanan yapısal değişim ile kalkınmanın başlarında artan gelir eşitsizliğinin tersine dönerek azalma eğilimi göstereceğini söylemiştir.

Toplumun gelirden en fazla pay alan %20'sinin elde ettiği gelirin en az pay alan %20'sinin elde ettiği gelire oranı şeklinde hesaplanan P80/P20 (yüzde paylar analizi) oranı gelir dağılımından en yüksek payı alan grubun, en düşük payı alan gruptan kaç kat daha fazla gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu orandaki artış gelir dağılımında adaletsizliğin arttığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan baktığımızda 2002 yılında en yüksek gelirli %20'lik grubun gelir payı, en düşük gelirli %20'lik grubun 9,45 katı iken bu oran 2015 yılında 7.34'e gerilemiştir. En yüksek gelirli grubun payının azalması ve azalan payın diğer dört grubun payını arttırması gelir dağılımında iyileşmenin olduğunu göstermektedir. P80/P20 oranının 10'u aşması bazı ekonomistler tarafından sosyal patlamalara ve ekonomik çöküntüye yol açabilecek eşik değer olarak kabul edilmektedir. Türkiye'de yüzde paylar göstergesi, 1968 yılında 20 kat olarak ölçülmüştür. Ancak Türkiye tarihine bakıldığı zaman gelir dağılımında adaletsizliğin sebep olduğu herhangi bir bunalım olmadığı görülmektedir. Bunun nedeni olarak tamamlayıcı veya telefi edici gelirler, sosyal dayanışmanın bir göstergesi olan zekât ve sadaka kurumları gösterilebilir (Ulusoy, Karakurt ve Akbulut, 2015, s. 48). Gelir dağılımında adaletin sağlanması ile hedeflenen amaç; hem ülkeyi ekonomik ve sosyal açıdan belli bir seviyenin üzerine taşımak hem de oluşabilecek bunalımın önlenmesi ve sosyal barışın korunmasıdır.

Grafik 7'ye bakılacak olursa 2015 yılından sonra gini katsayısında bir artış olduğu görülmektedir. 2015 yılında 0,38 olan oran 2016 yılında 0,39, 2017 yılında ise 0,40 olarak ölçülmüştür. Aynı zamanda en düşük gelirli %20'lik grubun payı da 2015 yılında %6,3 iken 2017 yılında %6,1'e ardından 2019 yılında ise %5,9'a gerilemiştir. Covid-19 ile artan faizler ve değerli emtia fiyatları en yüksek gelirli grubun gelirden aldığı payı arttırırken pandeminin yayılım hızını düşürmek için yapılan kısıtlama önlemleri neticesinde artan işsizlik ve buna bağlı olarak azalan gelir en düşük gelirli grubun payının azalmasına neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde gini katsayısı da 0,41 olarak son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Covid-19 ile birlikte yoksulluğu azaltma koşullarının bozulması mevcut gelir eşitsizliğini daha da artırmıştır (TOBB, 2021, s. 8). Ancak pandeminin hanehalkı ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması amacıyla uygulanan politikalar en düşük gelirli %20'lik grubun gelirden

aldığı payın önceki yıla göre 0,2 puan artışla %6,1 olarak gerçekleşmesine destek olmuştur. En yüksek gelirli %20'lik grubun payında yaşanan 0,8 puanlık azalış diğer tüm %20'lik grupların gelirinde artışa neden olmuştur. 2020 yılında kamu kesiminden ekonomiye aktarılan kaynak gelir dağılımında hızlı bir toparlanma yaşanmasına olanak tanımıştır. Gelir dağılımı eşitsizliğinde sağlanan iyileşme gini katsayısında da kendini göstermiştir. 2020 yılında gini katsayısı 0,40'a gerilemiştir. Gelir dağılımında belirleyici olan etmenlerin başında gelen makroekonomik dengesizlikler bu dönemde kendisini göstermiştir.

Resim 1: OECD Ülkelerinde 2020 Yılı İtibariyle Ölçülen Gini Katsayıları

Kaynak: https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm adresinden yararlanılarak elde edilmiştir.

Veriler farklı yıllara ait olmakla birlikte ortalama rakamları temsil etmektedir.

2020 yılı itibariyle OECD ülkelerinde ölçülen gini katsayıları yukarıdaki çizelgede gösterilmektedir. 2020 yılında kişi başına harcanabilir gelire bağlı olarak ölçülen gini katsayısına göre, OECD ülkeleri arasında gelir dağılımında en adaletsiz ülkeler Meksika, Kosta Rika ve Şili'dir. Bunun yanında gelir dağılımının en adaletli olduğu ülkeler ise Slovakya, Slovenya ve Çek Cumhuriyeti'dir. Grafikte dikkat çeken bir nokta Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi gelişmiş iki ülkedeki gelir dağılımı adaletsizliğidir. Bu ülkelerde eşitsizliğin temel nedeni olarak ücretler ve

sermaye gelirleri arasındaki farkın büyüklüğü gösterilmektedir. Grafikte dikkat çeken bir diğer nokta ise; gelir eşitsizliği açısından görece iyi durumda olan ülkelerde birincil gelir dağılımında adaletsizlik daha büyüktür. Ancak kamu müdahaleleri ile gelir eşitsizliği azaltılmaya çalışılmaktadır (Cural, 2009, s. 73). Türkiye'de meydana gelen gelir dağılımı adaletsizliği AB üyesi olan ülkeler ile karşılaştırıldığında da bu çarpıcı sonuç rahatlıkla görülebilmektedir. Piyasa gelir dağılımı, yani devlet müdahalesi öncesinde piyasada oluşan gelir dağılımındaki eşitsizlik AB üyesi ülkeler ile aynı seviyededir. Piyasa tarafından gerçekleştirilen gelir dağılımı sonrası etkin bir vergi ve transfer politikası olmaması bu sorunun ana nedenleri olarak gösterilebilir. Etkin olmayan politikalar; nihai gelir dağılımında, AB üyesi ülkelerde gelir dağılımına ilişkin ölçülen oranlar ile Türkiye'de ölçülen oranlar arasında büyük bir fark açılmasına neden olmaktadır (DPT, 2007, s. 20, Erişim: 15.06.2022).

3.3. EKONOMİK BÜYÜME VE GELİR DAĞILIMININ KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜ İLE İLİŞKİSİNE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Çeşitli ülkelerde kamu harcamalarının gelir dağılımında adalet ve iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar bulunmaktadır. Kamu harcamalarının farklı bileşenlerinin kullanıldığı çalışmalarda, belli bir zaman aralığı için elde edilen veriler çeşitli yöntemler vasıtasıyla analiz edilmektedir. Kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen harcamaların farklılığı ve üzerinde çalışılan ülkenin harcama yapısı, çalışmalarda farklı sonuçların elde edilmesine yol açmaktadır. Bu tez çalışmasında harcama kalemleri baz alınarak, önce ekonomik büyüme üzerine yapılan çalışmalar sonra gelir dağılımı üzerine yapılan çalışmalar incelenmiştir. Sonrasında sonuçların daha net görülebilmesi için de bir sınıflandırılma yapılmıştır.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adaletin sağlanması üzerinde yarattığı etkiyi görebilmek adına yapılan ampirik çalışmalarda genellikle bağımlı değişken olarak cari, transfer, yatırım, beşeri sermaye ve yatırım harcamaları kullanılmakla birlikte savunma harcamaları ve toplam kamu harcamalarının ele alındığı çalışma sayısı da az değildir.

Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisine değinen temel hipotezler Keynes ve Wagner tarafından oluşturulmuştur. Keynes, iki değişken arasındaki ilişkinin kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru olduğunu öne

sürerken, Wagner ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu öne sürmüştür. Her iki yaklaşımı da destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Ram (1986), Scully (1989), Barro (1991), Oxley (1994), Sezgin (1997), Ulutürk (2001), Kar ve Ağır (2002), Uzay (2002), Günalp (2003), Kar ve Taban (2003), Artan ve Berber (2004), Arısoy (2005), Kanca (2011), Başar ve Künü (2012), Görkem ve Işık (2015), Aslıkara (2019), Ersoy (2019), Chen (2020) ve Ceyhan, Köstekçi ve Göv (2021) gibi isimler bu iki yaklaşımı kullanmak suretiyle ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar yapmışlardır.

Toplam kamu harcamaları yönünden yapılan ampirik çalışmalar incelendiğinde, literatürdeki bazı çalışmalar kamu harcamaları vasıtasıyla artan kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi yavaşlatacağı yönündendir. Bu görüşü savunanlar, kaynakların kamu tarafından kullanılması sonucu özel sektörün dışlanacağı görüşündedirler. Diğer bir kısım ise, devlet harcamalarının doğru yönlendirmeler ve yatırımcıların çıkarlarının korunması yoluyla ekonomik büyümenin itici gücü olacağını savunmaktadırlar.

Scully (1989) yaptığı çalışmada devletin büyüklüğü ve ekonomik büyüme ele alınmıştır. Devletin ekonomideki payının artışı, ekonomik büyüme ve kaynakların tahsisini olumsuz etkileyecektir düşüncesinden hareketle 1960-1980 arasındaki dönem için 115 ülke incelemiştir. Çalışma sonunda elde edilen bulgulara göre, devlet büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Devletin görece büyük olduğu ülkeler, devletin küçük boyutlarda olduğu ülkelere göre daha yavaş büyür sonucuna ulaşılmıştır.

Barro (1991) 1960-1985 yılları verilerini kullanarak 98 ülke için bir çalışma yapmıştır. Beşeri sermayeyi ele alan çalışma kişi başına düşen GSYİH'yi incelemektedir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre, devlet tüketim harcamaları ile büyüme ve özel yatırımlar arasındaki ilişki negatif yönlüdür. Ayrıca büyüme ve kamu yatırım miktarı arasındaki ilişki de sınırlı kalmaktadır.

Ulutürk (2001) gerçekleştirdiği çalışmasında kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisi üzerinde durmuştur. 1963-1994 yılları arasındaki veriler En Küçük Kareler yöntemi ile test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucuna göre, kamu sektörü

özel kesim üzerinde bir pozitif dışsallık yaratır. Ayrıca kamu harcama artışı ekonomik büyümeyi olumlu bir şekilde etkiler.

Uzay (2002) kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine çalışma yapan bir diğer isimdir. 2002 yılında yaptığı çalışmasında SPSS programını kullanarak elde ettiği zaman serilerini (1971-1999) regresyon analizine tabi tutmuştur. Analiz sonuçlarına göre, kamu harcamalarının artışı büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratırken, kamu büyüklüğü büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Kamu büyüklüğünün yarattığı olumsuz etki, özel yatırımların dışlanması ile açıklanmaktadır.

Arısoy (2005) 1950-2003 dönemini ele alan bir çalışma gerçekleştirmiştir. Türkiye özelinde ekonomik büyüme ve toplam kamu harcamaları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bu ilişkinin yanı sıra ekonomik tasnife göre ayrıştırılmış harcamalarında aralarındaki ilişki incelenmiştir. Bu çalışma Keynes ve Wagner hipotezlerini incelemek adına yapılmıştır. Bulgulara göre, toplam kamu harcamaları hariç tutulmak üzere, uzun dönemde ekonomik büyümeden kamu harcamalarının diğer unsurlarına (cari ve yatırım) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Sonuç olarak, uzun dönemde ekonomik büyümenin kamu harcamalarını arttıracağı görüşünü savunan Wagner hipotezini doğrular nitelikte sonuçlar elde edilmiştir.

Artan ve Berber (2004) de kamu kesimi büyüklüğü ve ekonomik büyüme üzerine çalışma yapmışlardır. 2004 yılında yapılan çalışmada, Türkiye için 1987-2003 dönemi verileri incelenmiştir. Kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği düşüncesinden hareketle çoklu ko-entegrasyon analizi yapılmıştır. Çalışma sonunda elde edilen veriler, uzun dönemde kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği yönündedir. Ayrıca kamu büyüklüğünü veren yatırım harcamaları ve toplam kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arsında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Kamu harcamalarının %10 artışı ekonomik büyümeyi %2,4 oranında arttırmaktadır.

Kanca (2011) toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde meydana getireceği etkiyi araştırmak adına bir çalışma yapmıştır. Türkiye için 1980-2008 dönemi verileri kullanılarak yapılan çalışma Wagner ve Keynes teorilerini test etmek için yapılmıştır. Verilerin regresyon analizine tabi tutulduğu çalışmanın

sonucuna göre, kısa dönemde kamu harcama artışı GSYİH'de bir artışa yol açarken, uzun dönemde devam eden harcamalar GSYİH'nin azalmasına neden olmaktadır.

Aslıkara (2019) yaptığı çalışmada ise, ekonomi politikasının bir aracı olarak kullanılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri test edilmeye çalışılmıştır. 1980-2018 yılları arasındaki veriler yardımı ile Eviews programı ile birtakım testler gerçekleştirilmiş ve neticesinde, kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde kısıtlı bir etkisi olmasına rağmen, ekonomik büyümenin iç değişkenleri ile birlikte ekonomik büyümeye katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ersoy (2019), "Optimal Kamu Kesimi Büyüklüğü: Türkiye Örneği" isimli çalışmasında, optimal kamu kesimi büyüklüğünü ölçmüş ve yaptığı zaman serisi analizi sonucuna göre bu oranın %25 olduğunu belirlemiştir. 1960-2017 dönemine ilişkin verilerle Armey eğrisinin geçerliliğinin test edildiği çalışma sonuçları, ekonomik büyümenin kamu kesimi boyutundan etkilendiğini göstermiştir. Çalışmada, yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyümenin sağlanması sürecine katkı sağladığı tespit edilmiştir.

Yakınsama hipotezi çerçevesinde büyümeyi ele alan neo-klasik iktisada karşı oluşturulan içsel büyüme teorileri, bir ülkenin beşeri sermayesinin, dış ticaret politikasının ve kamu harcamalarının büyümeye katkı sağlayacağını öngörmektedir. İçsel büyüme teorilerinin beşeri sermaye üzerinde durması, ekonomik büyüme için beşeri sermayenin öneminin araştırılmasını gerekli kılmıştır. Literatürde Kelly (1997), Kar ve Ağır (2002), Bozkurt ve Doğan (2003), Kar ve Taban (2003) ve Taban (2004)'ın çalışmalarına rastlanmaktadır.

Kelly (1997) kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmasında 1970-1989 dönemi verilerini kullanarak 73 ülke için analiz yapmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, kamu yatırım harcamaları dışındaki eğitim, sağlık, sosyal sigorta harcamaları ve iletişim harcamalarının büyüme üzerinde herhangi bir etkisi yoktur.

Kar ve Ağır (2002) yılında bir çalışma yapmış ve beşeri sermaye ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönünü belirlemeye çalışmışlardır. 1926-1994 dönemi için elde edilen veriler Johansen eş bütünleşme testine tabii tutulmuştur. Elde edilen sonuçlara göre, ekonomik büyüme eğitim ve sağlık harcamalarına duyarlıdır. Yani

kamu kesimi tarafından beşeri sermayeye yönelik yapılacak herhangi bir harcama ekonomik büyümeyi arttıracaktır.

Kar ve Taban (2003) farklı kamu harcama kalemlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırılması için çalışma yapan isimler arasındadır. 2003 yılında yapılan çalışma, Türkiye için 1971-2000 dönemi verileri kullanılarak yapılmıştır. Eş bütünleşme ve EKK yönteminin kullanıldığı ekonometrik analiz sonucuna göre, eğitim ve sosyal güvenlik harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi varken, sağlık harcamalarının etkisi negatiftir. Ayrıca, altyapı harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu elde edilen bulgulara arasındadır.

Kamu harcama çeşitlerini ele alarak yapılan ampirik analizde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısı göz ardı edilemeyecek kadar fazladır. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü farklılık göstermektedir. Özsoy (1996), Sezgin (1997), Karagöl ve Palaz (2004), Kalyoncu ve Yücel (2006) savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini pozitif olarak belirlemiştir. Başar ve Künü (2012) ve Özmucur (1996) yaptıkları çalışmalarda savunma harcamalarının ekonomik büyüme ile olan ilişkisini negatif olarak belirlemişlerdir. Ayrıca Görkem ve Işık (2015) yılında yaptıkları çalışmada savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı kanısına varmışlardır.

Sezgin (1997) yaptığı çalışmasında iktisadi büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Türkiye'nin ele alındığı çalışma, 1950-1993 yılları arasında gerçekleşen savunma harcamaları ve büyüme verilerine dayandırılarak yapılmıştır. Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelerken arz yönlü model kullanılmıştır. Yapılan ekonometrik analiz sonucuna göre, savunma harcamaları ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Başar ve Künü (2012) savunma harcamalarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelemek adına bir çalışma yapmışlardır. Çalışma 1997-2004 yıllarını kapsayıp 36 farklı ülkeyi ele almaktadır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, ülkenin sahip olduğu sermayenin yatırım veya getirisi yüksek harcamalar yerine savunmaya aktarılması nedeniyle, savunma harcamalarının ekonomik büyümeyi olumsuz

etkilediği düşüncesine dayanan talep yanlı yaklaşımla paralel niteliktedir. Panel veri analizi yöntemi ile regresyon tahmini yapılan analizden çıkan sonuç, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki negatif bir ilişkinin olduğudur.

Görkem ve Işık (2015) savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisine değinen başka bir çalışma yapmışlardır. 1968-2006 yılları Türkiye'sini inceleyen çalışma, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi incelenerek yapılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen sonuca göre, savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Bunun nedeni olarak sürekli artan savunma harcamaları karşısında ekonomik büyümenin dalgalı bir seyir izlemesi gösterilmiştir.

Altunç ve Aydın (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kamu kesimi büyüklüğü ile ekonomik büyüme üzerine yoğunlaşmaktadır. 1975-2010 yılları arasındaki dönem için elde edilen veriler yardımıyla Türkiye için Armey eğrisinin geçerliliği test edilmiştir. Bu amaçla veriler zaman serisi analizine tabi tutulmuştur. Test sonucunda elde edilen bulgulara göre, kamu yatırım harcamaları dışındaki diğer harcama kalemleri ile ekonomik büyüme arasında Armey eğrisini doğrulayan ters U şeklinde bir ilişkinin varlığı doğrulanmıştır. Ayrıca bu çalışmada toplam kamu harcamaları/GSYİH yöntemi ile belirlenen optimal kamu kesimi büyüklüğü %16 olarak hesaplanmıştır.

Tülümce ve Zeren (2017) Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada, literatürde daha önce pek rastlanmamış bir ekonometrik yöntem kullanarak, kamu harcamaları ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Hacker Haatemi-J Boostrap nedensellik testi için kullanılan veriler 1975-2014 yıllarını kapsamaktadır. Elde edilen bulgulara göre, cari, yatırım ve transfer harcamaları ile toplam kamu harcamalarının ekonomik büyüme ile arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ancak asimetrik nedensellik ilişkisi sonuçlarına göre, çift yönlü nedensellik ilişkisi toplam kamu harcamaları ile transfer harcamaları arasında mevcut iken transfer harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Bunun nedeni ise, incelenen dönemde kamu yatırım harcama rakamlarının küçüklüğüdür.

Tablo 1: Kamu Kesimi Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çalışma	**Ele Alınan Ülke**	**İncelenen Zaman Aralığı**	**Analize Tabi Değişken**	**Elde Edilen Sonuç**
Ram (1986)	110 Ülke	1960-1980	Kamu Yatırım Harcamaları, Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamaları Artışı Büyümeyi Olumlu Etkiler.
Scully (1989)	115 Ülke	1960-1980	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamaları Dolayısıyla Artan Kamu Harcamaları Büyümeyi Olumsuz Etkiler.
Barro (1991)	98 Ülke	1960-1985	Kamu Yatırım Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Yatırım Harcamalarının Artışı Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumlu Bir Etkiye Sahip Değildir.
Kelly (1997)	73 Ülke	1970-1989	Eğitim, Sağlık, Sosyal Sigorta ve Yatırım Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Yatırım Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif Bir İlişki Varken, Eğitim, Sağlık ve Sosyal Sigorta Harcamaları Arasında Negatif Bir İlişki Vardır.

Yamak ve Küçükkale (1997)	Türkiye	1950-1994	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamalarının Artışı Ekonomik Büyümeyi Pozitif Yönde Etkiler.
Sezgin (1997)	Türkiye	1950-1993	Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Tarafından Yapılan Savunma Harcamaları Ekonomik Büyümeyi Pozitif Manada Etkiler.
Ulutürk (2001)	Türkiye	1963-1994	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamaları Artışı Ekonomik Büyümeyi Olumlu Etkiler.
Uzay (2002)	Türkiye	1971-1999	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamalarının Artışı Ekonomik Büyümeyi Olumlu Yönde Etkilerken, Ekonomik Büyüme Kamu Harcamalarını Olumsuz Yönde Etkiler.
Kar ve Ağır (2002)	Türkiye	1926-1994	Eğitim ve Sağlık Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Beşeri Sermayeyi Desteklemeye Yönelik Yapılan Harcamalar Ekonomik

				Büyümeyi Olumlu Yönde Etkiler
Kar ve Taban (2003)	Türkiye	1971-2001	Eğitim, Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Altyapı Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Eğitim ve Sosyal Güvenlik Harcamaları Ekonomik Büyümeyi Pozitif Yönde Etkilerken, Sağlık Harcamaları İse Negatif Etkiler. Altyapı Harcamalarının İse Ekonomik Büyümeye Herhangi Bir Etkisi Yoktur.
Günalp (2003)	27 Gelişmekte Olan Ülke	1985-2000	Kamu Tüketim Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasında Negatif Yönlü Bir İlişki Saptanmıştır.
Artan ve Berber (2004)	Türkiye	1987-2003	Toplam Kamu Harcamaları ve Yatırım Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Ele Alınan Tüm Kamu Harcamaları Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumlu Etkiye Sahiptir.
Arısoy (2005)	Türkiye	1985-2003	Ekonomik Büyüme-Kamu Harcamaları	Ekonomik Büyüme Kamu Harcamalarının Artışı Üzerinde

				Olumlu Bir Etkiye Sahiptir.
Oktayer ve Susam (2008)	Türkiye	1970-2005	Toplam Kamu Harcamaları, Yatırım ve Cari Harcamalar-Ekonomik Büyüme	Toplam Kamu Harcamaları İle Ekonomik Büyüme Arasında Anlamlı Bir İlişki Yoktur. Ancak, Cari Harcamalar ve Yatırım Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Pozitif Bir Etkisi Bulunmaktadır.
Kanca (2011)	Türkiye	1980-2008	Toplam Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcama Artışı Kısa Dönemde Ekonomik Büyümeyi Arttırırken, Uzun Dönemde Ekonomik Büyümede Azalış Gözlenmektedir.
Altunç ve Aydın (2012)	Türkiye	1975-2010	Yatırım Harcamaları Ve Diğer Harcama Kalemleri-Ekonomik Büyüme	Yatırım Harcamaları Ekonomik Büyümeyi Desteklerken, Diğer Harcama Kalemleri Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkili Değildir.

Başar ve Künü (2012)	36 Ülke	1997-2004	Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Yapılan Savunma Harcamaları Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumsuz Bir Etki Yaratır.
Yardımcıoğlu (2012)	25 OECD Ülkesi	1980-2008	Eğitim Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Eğitim Harcamaları Ekonomik Büyümeye Olumlu Katkı Sağlar.
Görkem ve Işık (2015)	Türkiye	1968-2006	Savunma Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Savunma Harcamaları Ve Ekonomik Büyüme Arasında Herhangi Bir İlişki Bulunmamaktadır.
Tülümce ve Zeren (2017)	Türkiye	1975-2014	Transfer Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Transfer Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasında İlişki Bulunmamaktadır.
Aslıkara (2019)	Türkiye	1980-2018	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerinde Olumu Bir Etkisi Varken, Ekonomik Büyümenin Kamu Harcamaları Üzerinde Kayda

				Değer Bir Etki Yoktur.
Ersoy (2019)	Türkiye	1960-2017	Kamu Harcamaları-Ekonomik Büyüme	Kamu Harcama Artışı Ekonomik Büyümeyi Destekler.

Kaynak: Tabloda adı geçen bilim adamlarının çalışmalarından derlenmiştir.

Kamu tarafından yapılan harcamaların gelir dağılımı üzerinde meydana getirdiği etkiyi incelemek için yapılan ampirik çalışmalar, yapılan harcama kalemi ve gini katsayısı verileri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Genellikle eğitim, sağlık, cari, transfer ve sosyal harcamaların kullanıldığı çalışmalarda toplam kamu harcamaları ve savunma harcamalarının kullanıldığı da görülmektedir. Yapılan kamu harcamasının genel olarak gini katsayısını azaltması beklenir ancak, harcama kalemine bağlı olarak farklı sonuçlar da ortaya çıkmaktadır.

"Tanzi ve Chen (1992) kamu harcamaları ve gelir dağılımına değinirken, herhangi bir yeniden dağıtımcı hükümet politikası olmaksızın, çok büyük büyüme oranı bile başarıya ulaşamayabilir. Yani yoksulluk oranı ve gelir eşitsizliğinde herhangi bir iyileşme olmaz." Bu açıdan baktığımızda gelir dağılımı ve kamu harcamaları arasında kuvvetli bir bağ vardır. Özellikle sosyal nitelikli transfer harcamalarının etkisi çok büyüktür. Literatür de sosyal harcamalara yoğunlaşmakla birlikte diğer harcama kalemleri baz alınarak yapılan çalışmalar da göz ardı edilemez. Türkiye açısından gini katsayısının hesaplanmasındaki zorluklar çalışmaların son dönemde yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Bedir (2007) kamu borçlarını ele alarak gelir dağılımında eşitsizlik üzerine yoğunlaşan bir çalışma yapmıştır. 2000-2005 yılları arasındaki verilerden yararlanmak suretiyle üst, orta ve düşük gelirli 42 ülkeyi incelemiştir. Çok ülkeli yatay kesit analizi sonucuna göre, kamu iç borçlanması gelir dağılımında eşitsizliği azaltırken, dış borçlanma gelir eşitsizliği arttırmaktadır. Ayrıca toplam kamu harcamaları ve eğitim harcamaları eşitsizliği azaltıcı rol oynar.

Kamu harcamalarının önemli bir kalemi sayılan eğitim harcamalarının gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini araştıran Duman (2008), Türkiye üzerine bir çalışma yapmıştır. 1987-2005 yılları arasındaki eğitim harcamaları/GSYİH verilerinin kullanıldığı çalışmada regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, eğitim harcamalarının gelir eşitsizliğinin azaltılmasında kullanılabilecek bir araç olduğunu göstermektedir. Ancak eğitim harcamalarının kanalize edildiği eğitim düzeyi için bu sonuç farklılaşmaktadır. İlk ve ortaöğretim için yapılan harcamalar toplumsal gelir eşitsizliğinin azaltılmasında etkili iken, yükseköğretim için yapılan harcamalar bireysel bir iyileşme sağlamaktadır.

Aksoğan ve Elveren (2012) gelir eşitsizliği konusuna değinen bir çalışma yapmışlardır. Çalışma 1970-2008 yılları için Türkiye verileri kullanılarak yapılmıştır. Kamu harcamalarının farklı bileşenlerinin gelir dağılımı ile etkileşimini inceleyen çalışmada, eş bütünleşme testi, birim kök testi ve nedensellik testi kullanılarak analiz yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre savunma harcamalarının, kaynak daralmasına yol açması ve özel sektörü dışlaması nedeniyle gelir eşitsizliğini arttırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca eğitim ve sağlık harcamalarının gelir dağılımında adaletsizliği azalttığı bu çalışma ile de desteklenmiştir.

Tayyar (2011) "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Makroekonomik Faktörlerin Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi: Bir Ekonometrik Analiz" isimli bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın amacı, Türkiye açısından büyük bir sorun teşkil eden gelir dağılımında eşitsizlik sorununa ve bunun makroekonomik faktörler ile olan ilişkisine değinmektir. 1980-2009 yılları arasındaki gini katsayısı ve kamu harcamasına ilişkin rakamlar kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları ters U biçimindeki Kuznets eğrisini doğrular niteliktedir. Çalışmada Kuznets eğrisinin dönüm noktası olarak bulunan değer 1602,2 TL dir. Bu değerden sonra gerçekleşen kamu harcamalarının gelir dağılımı eşitsizliğini azaltıcı nitelikte harcamalar olduğu ortaya konmuştur.

Vazquez, Dodson ve Vulovic (2012) 1970-2006 dönemi verileri için 150 ülke üzerinde çalışmışlar ve ülkelerin vergi ve harcama politikalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Panel veri analizi ve çok değişkenli regresyon yöntemlerinin kullanıldığı çalışma sonucunda literatürle örtüşen sonuçlar elde edilmiştir. Artan gelir ve kurumlar vergisi oranlarının gelir eşitsizliğinde bir iyileşme

sağlayacağı, tüketim vergileri ile gümrük vergilerinin ise eşitsizliği arttıracağı sonuçlarına ulaşılmıştır. Ayrıca sosyal koruma harcamalarındaki bir birimlik artış gelir eşitsizliğini 0,14 puan azaltırken eğitim ve sağlık harcamalarındaki bir birimlik artış gelir eşitsizliğini 0,7 veya 0,8 oranında azaltacaktır. Yani gelir eşitsizliğinin azaltılmasında eğitim ve sağlık harcamaları sosyal koruma harcamalarına göre daha etkilidir. Yeniden dağıtım harcamaları gelir eşitsizliğinin azaltılmasında etkilidir.

Yardımcıoğlu (2012) beşeri sermaye için yapılan harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisini ele alan bir çalışma yapmıştır. 25 OECD ülkesi için yapılan çalışma, 1980-2008 dönemini kapsamaktadır. Panel Eşbütünleşme, Panel FMOLS, Panel DOLS ve Panel Nedensellik analizlerinin yapıldığı çalışmada literatüre benzer sonuçlar elde edilmiştir. Kamu tarafından yapılan eğitim harcamaları, hem gelir dağılımında bir iyileşme sağlamaktadır hem de ekonomik büyümeye olumlu katkı sağlamaktadır. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi ise hem eğitim için daha fazla kaynak hem de gini katsayısında bir düşüş anlamına gelmektedir.

Akbulut (2015) "Eğitim ve Sağlık Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerine Etkisi" adlı çalışmasında eğitim ve sağlık alanlarına yapılacak harcamaların gini katsayısı üzerinde meydana getireceği etkiyi incelemiştir. Türkiye için 1994-2013 verileri kullanılarak En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile bir analiz yapılmıştır. Çalışma bulgularına göre, kamu kesimi tarafından yapılan sağılık harcamaları bir birim arttırıldığında gini katsayısı 0,016 oranında azalmaktadır. Yükseköğretime yönelik yapılan eğitim harcamaları bir birim arttırıldığında ise gini katsayısı 0,07 oranında atmaktadır. Yükseköğrenime yapılan kamu harcamalarının gelir dağılımını bozması, yapılan harcamaların faydasının toplumsal nitelikte değil bireysel nitelikte olmasından kaynaklanmaktadır.

Sarısoy ve Koç (2010) tarafından yapılan çalışma, kamu kesimi tarafından yapılan sosyal nitelikli harcamaların, yoksulluğu ve dolayısıyla gelir eşitsizliğini hangi yönde etkilediğini incelemek amacıyla yapılmıştır. Yoksulluğu azaltmak için kullanılabilecek en iyi politika olarak kamu harcamaları gösterilmektedir. Bu düşünceden yola çıkarak bağımlı değişken olarak kamu sosyal harcamaları, bağımsız değişken olarak da cinsiyet, çalışılan faaliyet kolu, işteki durum ve eğitim gibi değişkenler kullanılarak regresyon analizi yapılmıştır. Türkiye için yapılan bu çalışma

2002-2007 yıllarını kapsamaktadır. Çalışama sonunda elde edilen bulgulara baktığımızda, yoksulluğun azaltılması amacıyla yapılan sosyal harcamaların yoksulluğun görece daha az olduğu bölgelerde oldukça etkili olduğunu ancak, yoksulluğun yüksek olduğu bölgelerde o kadarda etkili olmadığını görüyoruz. Ayrıca eğitim düzeyi de yoksulluğun azaltılmasında son derece önemlidir. Çalışama da ayrıca bir takım önerilerde bulunulmuştur. Öncellikle yoksulluğun azaltılması için, yoksulluğun nedenleri tam anlamıyla açıklığa kavuşturulmalıdır. Sonrasında ise, tarım kesiminde oluşan yüksek yoksulluğun en aza indirilebilmesi için özel politikalar geliştirilmelidir.

Hazman (2011) gelir dağılımında adalet ve sosyal güvenlik harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışma yapmıştır. 1980-2005 dönemi verilerinden yararlanılarak yapılan çalışma, faiz dışı toplam kamu harcamalarının GSYİH'ye oranlanması sonucunda elde edilen oran ile gelir dağılımında adaleti gösteren oranlar arasındaki nedensellik ilişkisine yoğunlaşmaktadır. Eşbütünleşme testi sonucu elde edilen bulgular, gini katsayısında sağlanan iyileşemeden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik tespit edilmiştir. Ayrıca benzer bir nedensellik ilişkisi, sosyal güvenlik harcamaları ile toplam kamu harcamaları arasında da gerçekleşmektedir.

Yücel (2011) kamu sosyal transfer harcamaları ile yoksulluk arasındaki ilişkiyi incelemek için bir çalışma yapmıştır. Türkiye'de gelir dağılımda adaletsizlik ve yoksulluk üzerinde duran bu çalışma 2002-2009 yıllarını kapsamaktadır. Kamu sosyal transfer harcamalarının bağımlı değişken olarak kullanıldığı analizde cinsiyet, işteki durum, ekonomik durum ve kır-kent ilişkisi bağımsız değişken olarak kullanılmış ve basit bir doğrusal regresyon ve zaman serileri ile analiz yapılmıştır. Analizden elde edilen sonuca göre kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen sosyal harcamalar gelir dağılımında iyileşme sağlamaktadır.

Baylan (2014) tarafından yapılan çalışma, gelir dağılımı sorununa odaklanan bir çalışmadır. Bu amaçla sosyal güvenlik harcamalarının gelir dağılım üzerindeki etkisini belirlemek için Türkiye üzerine bir çalışma yapmıştır. 1975-2010 yılları verilerinin kullanıldığı çalışmada, birim kök, eşbütünleşme ve nedensellik testleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, kısa ve uzun dönemde sosyal güvenlik harcamaları ile gelir dağılımı arasında negatif bir ilişki olduğu yönündedir.

Öztürk (2020)'de Türkiye'de sosyal harcamaların gelir dağılımı üzerindeki etkisini inceleyen bir çalışma yapmıştır. 1987-2016 yılları arasındaki dönem için elde edilen veriler simetrik ve asimetrik zaman serileri yöntemi kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonunda, sosyal harcama artışının gelir eşitsizliğini azalttığı, sosyal harcamaların azalışının ise gelir eşitsizliğini arttırdığı yönünde bir çıkarım elde edilmiştir. Buna paralel olarak gelir eşitsizliğindeki artış da sosyal harcamaları azaltmaktadır.

Öz (2017) tarafından yapılan çalışma, kamu kesimi tarafından gerçekleştirilen maliye politikaları ile gelir dağılımı ve sosyal adalet arasındaki ilişkileri ele alan bir diğer çalışmadır. 1980-2015 yılları için yapılan çalışmada 1980-2001 dönemi daraltıcı maliye politikalarının sıklıkla uygulandığı birinci dönem, 2002-2015 dönemi ise, genişletici maliye politikalarının daha rövanşta olduğu ikinci dönem olarak incelemeye tabi tutulmuştur. Gini katsayısının 0,45 değeri üstünde gelir eşitsizliği yüksek, altında ise gelir eşitsizliği düşük olarak kabul edilir. Analiz sonucuna göre, maliye politikası araçları yardımıyla uygulanan kamu harcamalarının, gelir dağılımı eşitsizliği ve sosyal adalet üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca, daraltıcı maliye politikalarının sosyal adaleti olumsuz yönde etkilediği de ulaşılan bulgular arasındadır.

Ürper (2018) tarafından kamu harcamaları ve gelir dağılımı arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla bir çalışma yapılmıştır. 1987-2016 dönemi için elde edilen veriler EKK yöntemi ile çoklu regresyon analizine tabi tutulmuştur. Analiz sonuçlarına göre, ele alınan dönem aralığı için cari harcamaların gelir dağılımını bozduğu, transfer harcamalarının ise gelir dağılımında adalette bir iyileşmeye yol açtığı soncuna ulaşılmıştır.

Tablo 2: Kamu Kesimi Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisini İnceleyen Ampirik Çalışmalar

Çalışma	**Ele Alınan Ülke**	**İncelenen Zaman Aralığı**	**Analize Tabi Değişken**	**Elde Edilen Sonuç**
Bedir (2007)	Düşük, Orta ve Yüksek	1980-2006	Kamu Harcamaları	Genel Olarak Yapılan Kamu

	Gelirli 42 Ülke		ve Eğitim Harcamaları-Gelir Dağılımı	Harcamaları Ve Özel De Eğitim Harcamalarının Hepsi Gelir Dağılımı Üzerinde Olumlu Etkiye Sahiptir.
Duman (2008)	Türkiye	1987-2005	Eğitim Harcamaları-Gelir Dağılımı	İlköğretim ve Ortaöğretim İçin Yapılan Harcamalar Gelir Dağılımında Adaletsizliği Olumlu Etkilerken, Yükseköğrenim İçin Yapılan Harcamalar Olumsuz Etkiler.
Bahtıyar (2010)	Türkiye	1963-2006	Cari ve Transfer Harcamalar-Gelir Dağılımı	Yapılan Harcamalar Gelir Dağılımında Adaleti Sağlamaktan Uzaktır.
Sarısoy ve Koç (2010)	Türkiye	2002-2007	Kamu Sosyal Harcamaları-Yoksulluk	Yapılan Sosyal Harcamalar Yoksulluğu Azaltmada Pozitif Etkiye Sahiptir.
Hazman (2011)	Türkiye	1980-2005	Sosyal Güvenlik Harcamaları-Gelir Dağılımı	Sosyal Güvenlik Harcamaları İle Gelir Dağılımı Arasında Pozitif Bir Etki Vardır.

Tayyar (2011)	Türkiye	1980-2009	Kamu Harcamaları-Gelir Dağılımı	Kamu Kesimi Tarafından Yapılan Her Türlü Harcama Gelir Dağılımını Olumlu Yönde Etkilemektedir.
Yücel (2011)	Türkiye	2002-2009	Sosyal Transfer Harcamaları-Gelir Dağılımı	Sosyal Transfer Harcamaları Gelir Dağılımı Üzerinde Pozitif Etkiye Sahiptir.
Aksoğan ve Elveren (2012)	Türkiye	1970-2008	Eğitim, Savunma ve Sağlık Harcamaları-Gelir Dağılımı	Eğitim Ve Savuma Harcamalarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi Negatifken, Sağlık Harcamalarının Etkisi Pozitiftir.
Martinez Vazquez vd. (2012)	150 Ülke	1970-2009	Sosyal Harcamalar-Gelir Dağılımı	Yapılan Sosyal Harcamalar Gelir Dağılımını Olumlu Yönde Etkilemektedir.
Yardımcıoğlu (2012)	25 OECD Ülkesi (Türkiye Dahil)	1980-2008	Eğitim Harcamaları-Gelir Dağılımı	Kamu Eğitim Harcamaları Gelir Dağılımı Üzerinde Olumlu Etkiye Sahiptir.
Baylan (2014)	Türkiye	1975-2010	Sosyal Güvenlik	Kısa ve Uzun Dönemde Yapılan

			Harcamaları-Gelir Dağılımı	Harcamalar Gelir Dağılımı Üzerinde Olumsuz Etkiye Sahiptir.
Akbulut (2015)	Türkiye	1994-2005	Eğitim ve Sağlık Harcamaları-Gelir Dağılımı	Eğitim Harcamaları İçerisinde Yükseköğrenim Harcamaları Gelir Dağılımı Üzerinde Olumsuz Etkiye Sahipken, Sağlık Harcamaları Gelir Dağılımı Üzerinde Olumlu Bir Etkiye Sahiptir.
Öz (2017)	Türkiye	1980-2015	Cari, Transfer ve Yatırım Harcamaları-Gelir Dağılımı	Yapılan Harcamaların Gelir Dağılımı Üzerinde Olumsuz Bir Etkisi Vardır.
Ürper (2018)	Türkiye	1987-2016	Cari ve Transfer Harcamalar-Gelir Dağılımı	Cari Harcamaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi Olumsuzken, Transfer Harcamalarının Etkisi Olumludur.
Öztürk (2020)	Türkiye	1987-2016	Sosyal Harcamalar-Gelir Dağılımı	Sosyal Harcamalar Gelir Dağılımını

				Olumlu Etkilemektedir.
Ceyhan, Köstekçi ve Göv (2021)	24 OECD Ülkesi	2000-2017	Kamu Harcamaları-Gelir Dağılımı	Kamu Harcamalarındaki Artış Gelir Dağılımını Bozmaktadır.

Kaynak: Tabloda adı geçen bilim adamlarının çalışmalarından derlenmiştir.

3.4. TÜRKİYE'DE KAMU KESİMİ BÜYÜKLÜĞÜNÜN EKONOMETRİK ANALİZİ

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde, kamu kesimi büyüklüğüne etki eden faktörler ve gelir dağılımı üzerinde etkili olan mali değişkenler ekonometrik modeller aracılığı ile incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu aşamasında Türkiye için 2000-2021 dönemi için zaman serisi analiz teknikleri tercih edilmiştir. Zaman serisi analiz teknikleri kapsamında serilerin durağanlık yapıları geleneksek birim kök testleri olan ADF ve PP yöntemleriyle incelenmiştir. Ardından, Phillips ve Hansen (1990) FMOLS dirençli tahmincisi ile Stock ve Watson (1993) DOLS dirençli tahmincisi uygulanmıştır.

3.4.1. Metodoloji

Herhangi bir hipotezi sınamak üzere ekonometrik araçların kullanmanın ilk ve en önemli adımı istatistiksel yöntemlerin doğru bir biçimde tercih edilmesidir. Aksi takdirde ekonometrik modelle yapılan uygulamadan doğru ve yansız sonuçlar almak mümkün olmayacaktır (Ünlükaplan, 2011, s. 103). Söz konusu adımların en başında hipotez sınamasının hangi model ve testle sınanacağına karar verilmesi yer almaktadır. Daha sonra söz konusu hipotezi teorik beklentilere ve ampirik gereklere uygun biçimde matematiksel olarak modellemek gerekmektedir. Yapılan uygulamadan alınan sonuçlar anlamlı ise teorik literatürle karşılaştırılarak bir takım çıkarımlar ve ön görülerde bulunmak mümkün hale gelmektedir (Göktaş, 2005).

İncelemeye konu olan iktisadi teoriye uygun ekonometrik modelin tercih edilmesi bir zorunluluktur. Ayrıca model kapsamındaki değişkenlerin sayısı,

sınanacak denklemlerin miktarı, dinamik veya statik yapısı hatta birim ve zaman boyutuna göre farklı ekonometrik modeller tercih edilmektedir. Tüm bu faktörler göz önüne alınarak sınanması planlanan denklem en uygun ekonometrik yöntem belirlenmektedir. Bu kapsamda iktisadi önermeleri test etmek üzere geliştirilen varsayımların ve hipotezlerin ele alındığı ekonometri literatüründe yatay kesit, zaman serisi ve her ikisini kapsayan panel veri analiz yöntemleri tercih edilmektedir. Farklı birimler için zaman boyutunun sabit tutulduğu modeller yatay kesit veri analizini oluşturur. Zaman serisi analizleri ise tek bir birim için birden fazla zaman boyutunu ele almaya olanak tanır. Panel veri analizinde ise hem birim hem zaman boyutu birden büyüktür(Stock ve Watson, 2011, s. 10; Gujarati ve Porter, 2018, s. 21-23).

Zaman serisi analizlerinin kullanımı iki temel hedef çerçevesinde açıklanabilmektedir. Tek değişkeni inceleyen analizlerde, ilgili serinin zamana bağlı yapısı veya gözlemlerin dinamik yapısı ele alınmaktadır. Birden fazla değişkeni inceleyen analizlerde, ilgili tüm serilerin zamana yaygın davranışlarını ortaya koymak ve böylelikle geleceğe dair çıkarımlarda bulunmak mümkündür (Sevüktekin ve Çınar, 2017).

Temel bir zaman serisine dair matematiksel gösterim aşağıda denklem 1'de sunulmaktadır.

$$Z_t = a + \beta x_t + u_t \qquad t=1.....T \quad (1)$$

[Z] bağımlı değişkeni, [x] bağımsız değişkenleri, [α] ve [β] tahmin edilecek parametreleri ve [u] hata terimini temsil etmektedir. Çalışma kapsamında tercih edilen yöntem ise geleneksel en küçük kareler yöntemi üzerine kurulan Philips ve Hansen (1990) FMOLS dirençli tahmincisi ve Stock ve Watson (1993) DOLS dirençli tahmincisidir. Bu aşamada iki farklı tahminci ile aynı modeller sınanarak parametrelerin istikrarlılığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Literatürde FMOLS ve DOLS yöntemleri genellikle dirençli tahminciler olmak üzere sıklıkla tercih edilmektedir.

Zaman serisi analizlerinin en önemli aşaması serilerin durağanlık yapılarının incelenmesidir. Farklı durağanlık düzeyindeki serilerle çalışmaya olanak tanıyan sınırlı sayıda yöntem bulunmaktadır. Bu nedenle öncelikle çalışma kapsamında serilerin entegrasyon derecesi ADF ve PP birim kök testleriyle incelenmektedir.

Ayrıca FMOLS ve DOLS tahmincileri I(2) dereceden entegre seriler için tercih edilmemekte olup, I(0) veya I(1) dereceden entegre serilerde tutarlı sonuçlar üretebilmektedir.

3.4.2. Veri Seti

Zaman serisi modeli sürecinde kullanılan değişkenlere dair temel açıklamalar, veri kaynaklar, betimleyici istatistikler ve korelasyon matrisi bu başlık altında sunulmaktadır.

Tablo 3: Analizinde Kullanılan Değişkenlere Dair Açıklamalar

Değişkenler	**Açıklama**	**Birim**	**Kaynak**
GDPER	Kişi Başına GSYİH	Sayı	TÜİK
Humcap	Beşeri Sermaye Endeksi	Endeks	Penn World Table
Pop	Toplam Nüfus	Sayı	TÜİK
Gini	Gini Endeksi	Endeks	World Bank Database
Trade	Dış Açıklık Oranı	Oran	World Bank Database
Unemp	İşsizlik Oranı	Oran	TÜİK
NiPEX	Faiz Dışı Kamu Harcamaları	%GSYİH	T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Cari	Kamu Cari Harcamaları	%GSYİH	T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Transfer	Faiz Dışı Transfer Harcamaları	%GSYİH	T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Yukarıda yer alan tablo 3'de, ampirik çalışma kapsamında tercih edilen verilere dair ölçüm yöntemleri ve kaynakları sunulmaktadır. Bu kapsamda ikincil verilere ulaşmak üzere literatürde sıklıkla tercih edilen Penn World Tables, TÜİK, T.C. Strateji ve Bütçe Başkanlığı gibi resmi veri tabanları tercih edilmiştir. Ayrıca yüzdelik değişimi ortaya koyabilmek adına serilerin tamamı için doğal logaritma alınmıştır. Aşağıda tablo 4'te analiz kapsamını oluşturan tüm verilere dair betimsel istatistikler sunulmaktadır.

Tez çalışmamızın analiz sürecinde kullanılacak değişkenleri açıklayacak olan betimleyici istatistikler aşağıda Tablo 4 aracılığıyla sunulmuştur.

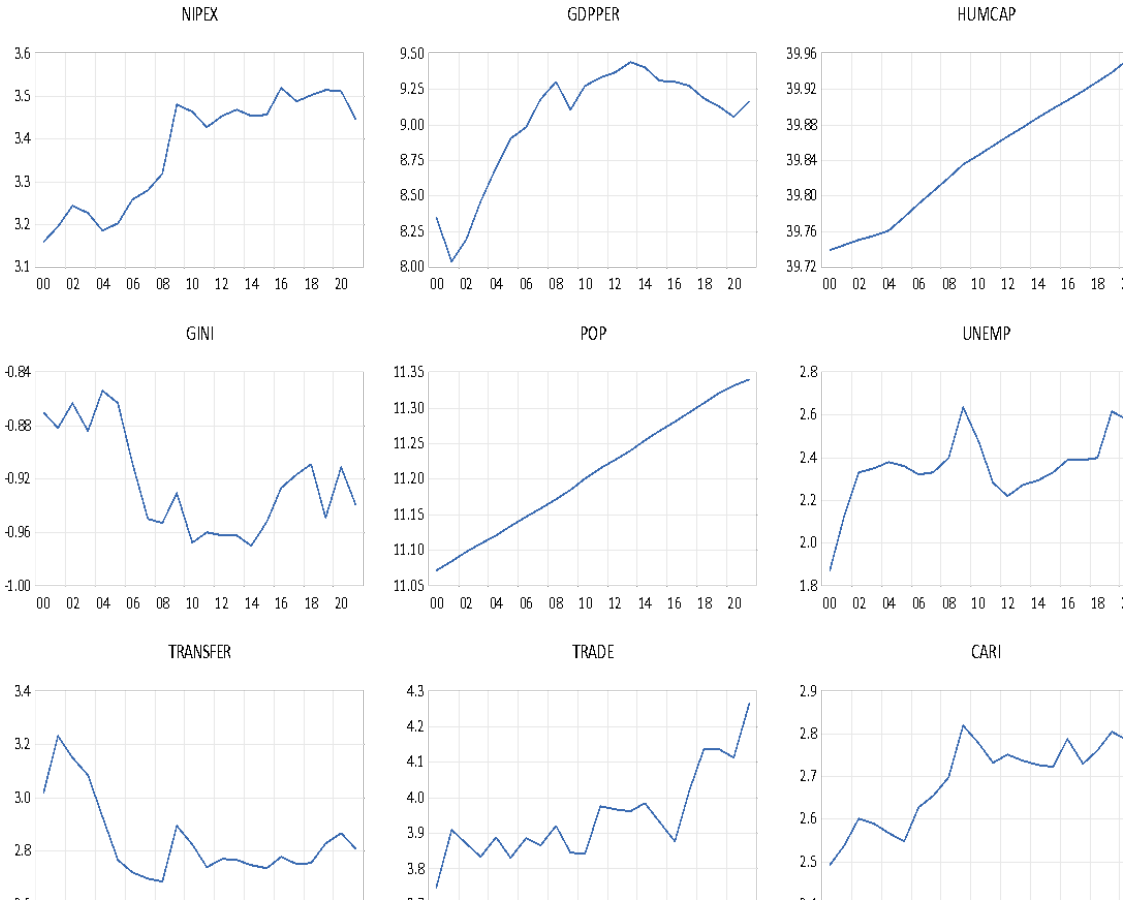
Tablo 4: Betimleyici İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Dev.	Max.	Min	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
NiPEX	22	3.375	0.129	3.520	3.159	-0.440	1.496	2.784[0.248]
GDPPER	22	9.022	0.410	9.440	8.041	-1.209	3.203	5.407[0.066]
HUMCAP	22	39.84	0.079	39.953	39.738	-0.049	1.662	1.648[0.438]
GINI	22	-0.921	0.038	-0.853	-0.970	0.433	1.822	1.959[0.375]
Pop	22	11.207	0.085	11.340	11.070	0.010	1.742	1.450[0.484]
TRADE	22	3.946	0.123	4.265	3.746	0.936	3.396	3.361[0.186]
UNEMP	22	2.356	0.163	2.639	1.871	-0.833	5.072	6.484[0.059]
Cari	22	2.689	0.095	2.819	2.492	-0.576	2.101	1.956[0.376]
Transfer	22	2.844	0.151	2.818	2.492	1.320	3.675	4.811[0.133]

Not: köşeli parantez içerisindeki değerler JB test istatistiğine dair prob. değerleridir.

Betimsel istatistiklerde açıkça görüldüğü üzere serilerin tamamı normal dağılıma sahiptir. İlgili serilere dair zaman yolu grafikleri aşağıda sunulmuştur.

Şekil 5: Analiz kapsamındaki değişkenleri zaman yolu grafikleri

Aşağıda tablo 5 ile ilgili değişkenlere dair korelasyon değerleri sunulmuştur. Tablo 5'te açıkça görüldüğü üzere seriler arasında yüksek dereceden ve tek yönlü bir korelasyon ilişkisi bulunmamaktadır.

Tablo 5: Korelasyon Matrisleri

Model 1	**NİPEX**	**GDPPER**	**HUMCAP**	**GINI**	**POP**	**TRADE**	**UNEMP**
NiPEX	1						
GDPPER	0.766	1					
HUMCAP	0.922	0.733	1				
GINI	-0.712	-0.822	-0.609	1			
POP	0.903	0.719	0.997	-0.575	1		
TRADE	0.606	0.387	0.808	-0.335	0.8268	1	
UNEMP	0.560	0.403	0.539	-0.258	0.5575	0.4605	1

Model 2	**GINI**	**GDPPER**	**CARI**	**TRANSFER**
GINI	1			
GDPPER	-0.82232	1		
CARI	-0.75097	0.777547	1	
TRANSFER	0.647726	-0.91779	-0.54055	1

Model 1 de görüldüğü üzere NİPEX (faiz dışı kamu harcamaları) değişkeninin kişi başına GSYİH, beşeri sermaye endeksi, toplam nüfus, dışa açıklık oranı ve işsizlik oranı ile pozitif korelasyonu tespit edilirken, gini katsayısı ile negatif korelasyonu tespit edilmiştir. Faiz dışı kamu harcamaları ile kişi başına gelir düzeyi arasındaki pozitif ilişki, Wagner hipotezini doğrular niteliktedir. Wagner'a göre kamu harcamalarının gelir esnekliği 1'den büyüktür. Yani gelir düzeyi arttıkça kamu harcamaları da artmaktadır. Faiz dışı kamu harcamaları ile en güçlü korelasyon ilişkisi beşeri sermaye endeksi ile kurulmuştur. Böylece insani gelişmişlik endeksine olumlu katkılar sağlanabilmektedir. GDPper (kişi başına GSYİH)'nin beşeri sermaye endeksi ve nüfus arasında yüksek düzeyde, transfer harcamaları ve dışa açıklık oranı arasında orta düzeyde pozitif bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. Ayrıca literatürle uyumlu olarak kişi başına GSYİH ile Gini katsayısı arsında negatif bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır. HUMCAP (beşeri sermaye endeksi) ile toplam nüfus, dışa açıklık oranı ve işsizlik oranı arasında pozitif bir korelasyon varken, gini endeksi ile arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. GINI (gini endeksi) değişkeninin nüfus, dışa açıklık ve işsizlik oranı değişkenleri arasında negatif yönlü bir korelasyon ilişkisi bulunmaktadır.

Model 2 incelendiği zaman gini katsayısının diğer değişkenler ile arasındaki korelasyon ilişkisinin yönü görülebilmektedir. Buna göre; gini katsayısının kişi başına GSYİH ve cari kamu harcamaları ile arasında negatif yönlü bir korelasyon ilişkisi bulunurken, faiz dışı kamu harcamaları ile arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Gini katsayısının artması sonucu kişi başına düşen GSYİH ve cari kamu harcamaları azalırken, faiz dışı transfer harcamaları artmaktadır. GDPper (kişi başına GSYİH) değişkeninin cari kamu harcamaları ile arasında orta derecede pozitif

bir korelasyon ilişkisi bulunur. Ayrıca kişi başına GSYİH'nin faiz dışı transfer harcamaları ile arasında yüksek derecede negatif bir korelasyon ilişkisi tespit edilmiştir. Yani kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla miktarının artışı faiz dışı kamu transfer harcamalarının azalmasına yol açmıştır. Ayrıca cari kamu harcamaları ile faiz dışı transfer harcamaları arasındaki negatif yönlü korelasyon ilişkisi cari harcama artışının faiz dışı transfer harcamalarını azaltacağını göstermektedir.

Aşağıda Tablo 4 ile serilerin birim kök içerip içermediğine dair gerçekleştirilen geleneksel birim kök testleri olan ADF ve PP birim kök test sonuçları raporlanmaktadır.

Tablo 6: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		**PP**	
Değişkenler	**Sabit**	**Sabit & Trend**	**Sabit**	**Sabit & Trend**
NiPEX	-1.646	-1.289	-1.654	-1.286
GDPPER	-1.661	-0.836	-1.661	-0.874
HUMCAP	-0.129	-1.739	-0.158	-2.108
GINI	-1.821	-1.794	-1.821	-1.748
POP	-0.864	-2.463	-0.744	-1.332
TRADE	-0.722	-2.312	-0.417	-2.409
Δ NiPEX	-3.853***	-3.978**	-3.750**	-4.060**
Δ GDPPER	-4.121***	-6.067***	-4.103***	-7.010***
Δ HUMCAP	-2.665*	-1.777	-2.655*	-1.445
Δ GINI	-5.217***	-5.153***	-5.217***	-5.152***
Δ POP	-2.666*	-1.616	-2.702*	-1.616
Δ TRADE	-5.328***	-4.947***	-5.669***	-12.699***

Not : *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir

Tablo 6'da yer alan ADF ve PP birim kök test sonuçları serilerin tamamının I(1) dereceden entegrasyona sahip olduğunu göstermektedir. Serilerin herhangi birinin I(2) dereceden entegrasyonu sahip olmaması elde edilecek sonuçların sapmalı olmayacağına işaret etmektedir.

Çalışmada tercih edilen verilerin temel sınırlıkları karşıladığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda seriler, FMOLS ve DOLS dirençli tahmincileri kullanılarak 2 farklı denklik kapsamında çeşitli varyasyonlarıyla tahmin edilmektedir. Tez çalışmasının kapsamı dikkate alındığında yukarıda da belirtildiği üzere kamu sektörü büyüklüğünü

temsilen faiz dışı kamu harcamaları (%GSYİH) oranı kullanılmaktadır. Faiz dışı kamu harcamalarının tercih edilmesi, ihtiyari maliye uygulamalarından hareketle devletin ekonomi içerisindeki büyüklüğünü daha kesin bir şekilde ifade etme arayışından ileri gelmektedir.

Buna göre öncelikle denklem 2 kapsamındaki çeşitli varyasyonlar tahmin edilmektedir.

$$LnN\dot{I}PEX_t = a_t + ß_t \text{InGdpper} + Y_t + \text{InHumcap} + S_t LnGini + Q_t Pop + W_t Trade + \varphi_t Unemp + \varepsilon_t \quad (2)$$

Denklem 2'de alt indis olan t zaman boyutunu göstermekte, notasyonu ise hata terimini ifade etmektedir.

Tablo 7: FMOLS ve DOLS Analizi Sonuçları

	FMOLS						**DOLS**					
FMOLS	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**	**Model 1**	**Model 2**	**Model 3**	**Model 4**	**Model 5**	**Model 6**
GDPPER	0.2144*** (4.773)	0.094** (2.086)	0.115*** (2.558)	0.013 (0.278)	0.154*** (3.445)	0.125*** (3.108)	0.179*** (3.118)	0.155** (2.758)	0.078 (1.610)	0.122 (0.979)	0.003 (0.054)	0.068 (1.153)
HUMCAP		1.129*** (4.477)						0.646** (1.993)				
POP			0.856*** (3.852)	0.928*** (5.760)					0.968*** (3.269)	1.305** (3.034)		
GINI				-1.203*** (-2.783)	-0.805* (-1.714)	-1.009** (-2.446)				-2.271* (-2.129)	-1.777** (-3.259)	-2.436** (-6.795)
TRADE					0.348*** (3.818)	0.248*** (2.992)					0.333** (3.223)	0.365** (5.973)

UNEMP						0.158** (2.021)						0.260** (4.105)
C	1.218*** (2.659)	-42.495*** (-4.347)	-7.265*** (-3.342)	-8.260*** (-5.086)	-0.127 (-0.330)	-0.038 (-0.111)	1.794*** (3.382)	-23.687* (-1.868)	-8.620** (-2.702)	-12.364 (-2.699)	0.486 (0.872)	-0.266 (-0.535)
OBS	21	21	21	21	21	21	19	19	19	19	19	19
R	0.60	0.83	0.80	0.84	0.66	0.71	0.90	0.96	0.95	0.97	0.98	0.99
R^2	0.51	0.81	0.78	0.81	0.60	0.64	0.87	0.92	0.92	0.93	0.95	0.96

Not : *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir. Parantez içindeki değerler *t* istatistik değerleridir.

FMOLS ve DOLS dirençli tahmincilerinden elde edilen sonuçlara göre modellerin tamamı örneklemi açıklama gücü bakımdan $R^2 > 0.50$'dir. Ayrıca parametrelere ilişkin katsayı işaretleri tamamen tutarlıdır. Analiz sonuçlarına göre kamu kesinin payını temsilen tercih edilen faiz dışı kamu harcamaları (%GSYİH) bağımlı değişkeniyle kişi başına gelir düzeyi arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Bu sonuç kişi başına gelir düzeyinin artış göstermesinin Türkiye'de kamu kesimi payının da artmasına yol açtığına işaret etmektedir. Özellikle Musgrave ve Rostow kamu harcamaları artış hipotezi açısından rasyonel bir sonuçtur. Benzer şekilde beşeri sermaye stokunun artış göstermesi de Musgrave ve Rostow'un kamu harcamaları artış hipotezi ve Wagner hipoteziyle tutarlı olarak kamu sektörünün payını artırıcı bir etkiye sahiptir. Dışa kapalı bir ekonomi varsayımının açıklayıcı gücünün düşük olması nedeniyle, dış açıklık göstergesi (trade) modele dahil edilmiştir. Bu durum bir ekonomide dış açıklık derecesinin artmasının kamu sektörü payını artırdığı yönünde kanıtlar sunmaktadır. Nüfus artışı maliye literatürü açısından kamu sektörü payını gerek nominal gerek reel olarak artıran bir faktördür. Ampirik bulgular bu teorik perspektifi destekler ve nüfus artışının kamu sektörü payı üzerinde pozitif yani kamu sektörü payını artırıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Gini katsayısı 0-1 arasında değerler alan ve 0'a yaklaştıkça gelir dağılımının daha adil bir yapıya sahip olduğunu gösteren temel bir endekstir. Ampirik bulgular kamu sektörü payı ve gini

katsayısı arasında negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle gini katsayısının yükselmesi yani gelir dağılımın bozulmasının kamu sektörü payını azalttığını ortaya koymaktadır. Bu durumu destekler nitelikte işsizlik oranlarının artması, kamu sektörünün payını artırmaktadır. Diğer bir ifadeyle işsizlik oranlarının artması gini katsayısını bozucu bir etki yaratmaktadır söz konusu korelasyon tablo 5'te de açıkça görülmektedir. Tablo 5'te işsizlik ve gini katsayısı arasında negatif bir korelasyon tespit edilmiştir.

Elde edilen bulguları gelir dağılımı perspektifinden ele almak için ikinci bir model daha test edilmiştir. İlgili model denklik 3'de sunulmaktadır:

$$LnGini_t = a_t + \beta_t InGdpper + Y_t Cari + \delta_t LnTransfer + \varepsilon_t \quad (3)$$

Denklem 3 kapsamında gerçekleştiren tahminler aşağıda tablo 7'de raporlanmıştır.

Tablo 7: FMOLS-DOLS dirençli tahminci sonuçları (Model 2)

	FMOLS		**DOLS**	
Değişkenler	**Katsayı**	**t-istatistik**	**Katsayı**	**t-istatistik**
GDPper	-0.167***	-3.831	-0.344***	-4.401
Cari	0.064	0.708	0.208	0.930
Transfer	-0.223**	-2.512	-0.582**	-3.194
C	1.054**	2.223	3.303	2.920
R	0.71		0.92	
R^2	0.66		0.78	

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 anlamlılığı temsil etmektedir.

Tablo 7'de gini katsayısı bağımlı değişken iken kişi başına gelir düzeyinin artış göstermesinin gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen bu bulgu modelin teorik olarak rasyonel sonuçlar üretebildiğini göstermektedir. Cari harcamalarda meydana gelen bir artış gini katsayısının büyümesine yani gelir dağılımının bozulmasına yol açarken faiz dışı transfer harcamalarındaki artış gelir dağılımının düzelmesini sağlamaktadır. Tablo 7' kapsamında elde edilen sonucu tamamlar nitelikte kamu kesimi payının (cari harcamalar) artış göstermesi gelir dağılımını bozucu etki yaratmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Devlet adını verdiğimiz siyasi otorite farklı dönemlerde farklı şekillerde tanımlanmış olsa da hemen her toplumda kendine yer bulabilmiş ve dolayısıyla da ekonomik sistemleri etkilemiştir. Devletin üstlendiği görev ve fonksiyonlarının, ulusal ekonomi içerisindeki payının ne olacağı, hangi iktisadi faaliyetleri üstleneceği ve piyasa ekonomisine ne ölçüde müdahale edeceği devletin iktisadi alanda faaliyet göstermesi sonucu gündeme gelen sorulardır. 1930 sonrasında kamu harcamaları, kamusal kaynak, kamunun fiyatlandırma politikaları ve özelleştirme konuları kamu maliyesi alanına girmiştir.

Gelir dağılımında adaletin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi karşısında kamu kesiminin boyutunun tartışıldığı bu çalışmada gelir dağılımı ve ekonomik büyüme kavramları geniş bir perspektifte ele alınmıştır. Gelir dağılımı açışından ilk çalışma olan gelir akım şeması fizyokrasi ekolünün önde gelen isimlerinden Quesnay tarafından yapılmıştır. Fizyokrasiden sonra gelen ekoller de gelir dağılımı üzerinde durmuş, fakat konuya farklı yönlerden bakmışlardır. Neo-klasikler adil gelir dağılımının marjinal verimlilik ile sağlanabileceğini savunurken, monetaristlere göre, gelir eşitsizliğinin azaltılmasında belli kurallara göre işleyen para politikası önlemleri daha işlevseldir.

Ekonomik büyüme ülke içinde ne kadar önemli bir kavramsa ülkenin rekabet gücünü artırması açısından da önemlidir. Ekonomik büyüme de iktisat tarihi boyunca tartışılan konulardan olmuştur. Ekonomik büyümenin dışsal etmenler tarafından gerçekleştirildiğini belirten geleneksel teorilerin aksine, büyümenin içsel etmenler tarafından gerçekleştirildiğini savunan içsel büyüme teoriler de vardır. Modern büyüme teorileri ise geleneksel modeller içerisinde yer alan Keynesyen büyüme modelini dinamik bir süreçte ele almış ve teknolojiyi modele dâhil etmişlerdir. İçsel büyüme teorileri teknolojik gelişmeleri içselleştirmenin yanında beşeri sermaye, Ar-Ge harcamaları, dış ticaret ve kamu harcamaları gibi unsurları da büyümeyi incelerken ele almışlardır. Ekonomik büyüme ve gelir dağılımını teorik bir zemine oturtmak adına çalışmalar yapan bilim adamları bunların kamu kesimi büyüklüğü ile ilişkisi üzerinde de durmuşlardır.

Kamu kesimi, 1929 buhranın etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla kullanılan genişletici maliye politikası önlemleri ile büyümeye başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere Avrupa ülkeleri de kamu maliyesi alanında yaşanan değişimden nasibini almıştır. Keynesyen teori ile başlayan genişletici politika önerileri, Türkiye'de 2. Dünya Savaşından sonra devlet faaliyetlerinin yanında Marshall yardımları ile uygulama alanı bulabilmiştir. Kamunun ekonomiye müdahalesi, talep yetersizliğini gidermek suretiyle büyüme sorununa çözüm getirmek için uygulanan bir araç haline gelmiştir. 1929 sonrası başlayan kamu harcama artışı 1980 yılında liberalizasyon politikaları ile sınırlandırılmaya çalışılmış. Fakat yaşanan sosyal ve ekonomik krizler ve sosyal refah devleti anlayışının gelişimi gibi nedenler kamu kesiminin daha da büyümesine neden olmuştur. Yakın geçmişe baktığımızda kamu kesiminin büyümesi genel olarak piyasa başarısızlıklarıyla ilişkilendirilse de, AB üyesi ülkelerde sosyal harcamaların artması ve teknolojik ilerlemeler, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ise altyapı hizmetlerinin ve özel girişimin yetersiz olması kamu kesiminin genişleten etmenlerdir. Devletin ekonomideki payının genişlemesi, devletin daha fazla alanda faaliyet göstermesine ve etkinsizliklerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ayrıca hukuksuzluk, yolsuzluk, israf ve kayırmacılık gibi ahlaki norma uygun olmayan faaliyetler de yine devletin ekonomideki payının artışıyla ortaya çıkabilmektedir.

Aşırı büyüyen kamu kesimi, gelir dağılımında adaleti ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyecektir. Bu noktada kamu kesimi büyüklüğünün hesaplanması ve belli bir noktada harcamaların kısılması gerekecektir. Kamu boyutu farklı yöntemlerle hesaplanabilir. Ancak hesaplamada kullanılacak farklı göstergelerin sonuç üzerinde farklı etkileri olacaktır. Kamu harcamalarının GSYİH'ye oranlanması temel hesaplama yöntemi olmakla beraber uluslararası karşılaştırmalarda da sıklıkla kullanılmaktadır. Fakat Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde transfer harcamalarının büyüklüğü yanıltıcı sonuçlar oluşturabilir. Kamu büyüklüğü ülkelerin sosyo-ekonomik yapıları nedeniyle farklı büyüklükte olabilir. Fakat kamu kesimi büyüklüğünün ekonomik büyümeyi maksimum yapacak ve gelir dağılımında adaleti gerçekleştirecek bir noktada tutulması gerekmektedir. Bu noktada optimal kamu kesimi büyüklüğü kavramı karşımıza çıkmaktadır. Optimal kamu kesimi daha çok ekonomik büyüme ile ilişkilendirip, sürdürülebilir bir büyüme için kamu kesiminin

müdahalesinin boyutlarını gösterir. Armey, Barro ve Scully optimal kamu kesimi büyüklüğünü belirlemek adına çalışmalar yapmışlardır. Armey kamu harcamalarının RGSYİH ile arasındaki ilişkiyi ortaya koymak adına bir grafik oluşturmuştur. Ekonomide devlet müdahalesinin boyutları arttıkça sosyal hizmetlerin yanında bireysel haklarda meydana gelen iyileşme, yatırım için uygun zeminin oluşmasına katkıda bulunacak ve böylece ekonomik büyüme artar. Ancak optimum noktanın aşılması halinde özel sektör tarafından düşük maliyetle üretilen yüksek kaliteli mal ve hizmetler kamu kesimi tarafından yüksek maliyetli ve düşük kaliteli olacaktır. Sonuçta kamu harcamalarının artışı ve dolayısıyla kamu büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında ters-U şeklinde bir ilişki ortaya çıkacaktır (Başar, Bozma ve Eren, 2016, 1800). Optimal kamu kesimi büyüklüğünü açıklamaya çalışan bir diğer isim olan Barro kamu kesimi büyüklüğünü hesaplarken kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ye oranlanması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca kamu harcamalarının optimal düzeyi, harcamaların marjinal verimliliklerinin bire eşit olduğu noktada gerçekleşeceğini de eklemiştir. Scully ise Armey eğrisinden yola çıkarak teorisini açıklamıştır. Scully'e göre kamu harcamaları vergilerle finanse edildiği için kamu büyüklüğü hesaplanırken harcama yerine vergiler kullanılabilir.

Türkiye özelinde harcamalar vasıtasıyla kamu büyüklüğü incelenirken, devlet tarafından yapılan işlerin maliyetlerinin toplamı olan kamu harcamalarını arttıran nedenler üzerinde durmakta yarar vardır.

- Devletin yapısında meydana gelen değişimler ve faaliyet alanının genişlemesi,
- Kamu sektöründe yaşanan aşırı istihdam artışı ve buna bağlı olarak meydana gelen yüksek ve verimsiz maaş artışı,
- Verimsiz ve yüksek maliyetlerle çalışan KİT sisteminin varlığı,
- Asla gerçek bir ihtiyaca yönelik olmayan tarımsal destekleme politikaları,
- Kamu bankalarında yaşanan savurgan harcamalar,
- İç ve dış faiz harcamalarındaki sürekli artışlar,
- Özellikle seçim dönemlerinde karşı karşıya kalınan popülist uygulamalar,
- Ücretlilere yapılan vergi iadesi uygulaması,
- Savunma ve güvenlik harcamalarındaki artışlar,

Hızlı kentleşme ve yaşanan doğal afetler şeklinde sıralayabiliriz (Dağ ve Tüğen, 2018, s. 221-222).

Kamu tarafından gerçekleştirilen faaliyetler neticesinde kamu kesiminin sahip olduğu büyüklük ile ekonomik büyüme ve gelir dağılımında adalet arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla, kamu kesimi büyüklüğüne etki eden faktörler ve gelir dağılımı üzerinde etkili olan mali değişkenler ekonometrik modeller aracılığıyla incelenemeye çalışılmıştır. Zaman serisi analiz tekniklerinin kullanıldığı çalışmada serilerin durağanlıkları geleneksel birim kök testleri olan ADF ve PP yöntemleriyle incelenmiştir. Ardından verilere Philips ve Hansen FMOLS dirençli tahmincisi ile Stock ve Watson DOLS dirençli tahmincileri uygulanmıştır. Kamu sektörü büyüklüğünü temsilen faiz dışı kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki payı kullanılmıştır. Buna göre; kişi başına gelir ve beşeri sermayedeki artış kamu büyüklüğünü destekleyen etkenlerdir. Bunun yanında nüfusta kamu payını arttıran bir diğer etkendir. Ancak gini katsayısı ile kamu büyüklüğü arasında negatif bir ilişki vardır. Gini katsayısının artması yani gelir dağılımının bozulması kamu büyüklüğünü azaltır. Tüm bunlara ilaveten kişi başına gelir düzeyi ve faiz dışı transfer harcamalarının artması gelir dağılımını düzeltici bir etkiye sahiptir. Ancak cari kamu harcamaları gelir dağılımında adaleti bozucu bir etkiye sahiptir. Yapılan analiz sonucunda elde edilen tüm sonuçlar literatürle uyumludur.

Yüksek kamu harcamaları nedeniyle aşırı bir şekilde büyüyen devlet, makroekonomik sorunları da beraberinde getirmektedir. Vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılamada yetersiz kalması durumunda vergi dışındaki gelirler kullanılmaktadır. Oluşan kamu finansman açığı ekonomik dengelerin bozulmasına yol açabilmektedir. Vergi yükünün arttırılması ile ekonomik dengesizlikler giderilmeye çalışıldığı böylesi bir durum, daha büyük sorunlara yol açmaktadır. Azalan tasarruflar yatırımların ve çalışma gayretinin azalması ile sonuçlanacaktır. Sonuçta aşırı bir şekilde artan kamu harcamaları ekonomik büyüme ve kalkınmayı yavaşlatırken azalan verimlilik işsizliği artırabilmektedir. Tüm bu sorunlara karşı Armey 'in de savunduğu optimal bir nokta gerekli hale gelecektir (Eroğlu, 1999, s. 40). Kamu harcamalarında yaşanan sürekli artış, kamu açıklarına neden olmakta ve harcamaların büyük bir bölümünün faiz ve borç geri ödemelerinde kullanılması sonucunu yaratmaktadır.

Böylesi bir yapıda ise asıl verimlilik artışı sağlayacak olan eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlara yeterli düzeyde kaynak ayrılamamaktadır (Dağ ve Tüğen, 2018, s. 222).

Ulusal ekonomi içerisinde kamu payının optimal seviyede tutulması iktisadi büyümenin sağlanmasının yanında, gelir dağılımı açısından da önemli olmaktadır. Optimum nokta dışında kamu yüksek maliyet – düşük verimle üretim yaptığında kaynak dağılımında bir etkinsizlik meydana gelecektir. Bu durum neticesinde toplumun her kesimi değil yalnızca belli kesimleri zenginleşecek ve gelirin bölüşümündeki adaletsizlik daha da artmış olacaktır.

Ekonomi içerisinde kamu hacminin artması, vergi gelirlerinin de artması sonucunu doğuracaktır. Vergi hasılatının büyük bir bölümü dolaylı vergilerden oluşan Türkiye gibi ülkelerde, vergi oranlarında yapılacak artış vergi adaletini etkileyerek hem gelir dağılımının daha da bozulmasına yol açacak hem de tasarrufları azalttığı için ekonomik büyümeyi yavaşlatacaktır (Başar, Bozma ve Eren, 2016, 1809).

Kamusal düzenin sağlanması ve ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi için yeterli düzeyde harcama yapılması gerekir. Bu noktada Türkiye, kamu kesiminde optimal bir büyüklük sağlayacak büyüme kaydetmek istiyorsa kamu eliyle gerçekleştirilen harcamaları azaltılması gerekmektedir. Hükümet politik olarak kamu harcamalarını kısmayı zor veya yanlış buluyorsa ekonomik verimliliği artırmalıdır. Kamuda verimlilik atışı noktasında, kamu mali siteminin daha da güçlendirilmesi, kurumsal manada mali yapılanmanın gerçekleştirilmesi, mali ve performans hesap verme sorumluluğunun güçlendirilmesi, kurumsal performansın ölçümü ve değerlendirilmesini içeren iç kontrollerin oluşturulması, düzenli ve programlı iç denetim yapılarak, zamanında düzeltici önlemlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca hesap verme sorumluluğu açısından Uluslararası Yüksek Denetim Kurumları Standartları (INTOSAI) çerçevesinde dış denetimin gerçekleştirilmesi de verimlilik açısından önemlidir. Bunların yanında kamuda çalışanların sayısının da azaltılması gerekmektedir. Bunun için verimsiz KİT'lerin özelleştirilmesi, katma değer yaratan KİT'lerin ise özelleştirme kapsamından çıkarılması gerekmektedir. Böylece işsizlik azaltılırken vergi geliri elde edilecektir.

Ekonominin üretim hacmi ve yatırımların artırılması için ekonomik istikrar sağlanmalıdır. Enflasyon ve faiz oranlarında yapılacak iyileşmeler sabit sermaye

yatırımlarını teşvik ederek işsizliğin azalmasına katkıda bulunacaktır. İhracatı teşvik edici ve ithalatı kısıtlayıcı önlemler dış ticaret açığında meydana gelen açığı kapatmaya yardımcı olurken, döviz kuru ve dolayısıyla yatırımlar üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır.

Yerel yönetimler gelir gider dengesini sağlamak adına belediye iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla yeni gelir kaynakları yaratmalı ve mevcut kaynaklarını verimli kullanmalıdır. Merkezi yönetim devlet teşkilatı da gelir yaratmak için vergi reformları gerçekleştirmelidir. Bunun yanında verginin tabana yayılmasına ve kayıt dışılığın önüne geçebilecek daha etkin bir denetim mekanizmasına ihtiyaç vardır. Kamu giderleri bu şekilde oluşturulacak normal kamu gelirleri ile karşılanmalı bu şekilde borç faizlerinin büyük çoğunluğunu oluşturduğu transfer harcamaları azalacak ve cari harcamaların payının arttırılması mümkün olacaktır.

Kaynak dağılımı etkin bir şekilde yapılmalı ve kamu hizmetlerinin kalitesi arttırılmalıdır. Beşeri sermayenin güçlendirilmesi için eğitim ve sağlık harcamaları ile Ar-Ge harcamalarına bütçeden ayrılan kaynak arttırılmalıdır. Sayılan tüm bu önlemler kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması vasıtasıyla iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesine hizmet edecektir. Sağlanan büyüme ve akabinde azalan işsizlik kişilerin gelirlerinde artışa yol açarak gelir dağılımına adaleti tesis edecektir. Kaynak dağılımında yaşanan etkinlikle beraber kamu kesimi elinde bulunan kaynakları verimli harcamalara yönlendirecek ve adil kaynak dağılımı ile devlet etkin çalışan bir yapı haline gelecektir. Ancak maliye politikası uygulamaları eksininde değerlendirebileceğimiz bu önlemlerin sonuçları, kamu ekonomisinin amaçları arasında çatışmaya neden olabilir. Bu nedenle bir politika uygulanacağı zaman sadece yapılacak olan işlem değil sonuç üzerinde de dikkatle durulmalı ve gerekli önlemler alınmalıdır.

KAYNAKÇA

Akdede, S. H. ve Keyifli, N. (2021). Politik kutuplaşma ve kamu sektörü istihdamı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 203-218.

Aktan, C. C. (1995). *21. Yüzyıl için yeni bir devlet modeline doğru optimal devlet kamu ekonomisinin ve yönetiminin yeniden yapılanması ve küçültülmesine yönelik öneriler.* İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Aktan, C. C. (2011). Devletin büyümesi ve devletin başarısızlığının anatomisi. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi,* 3(1), 29-49.

Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2002). *Gelir dağılımında adalet(siz)lik ve gelir eşit(siz)liği: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri(siz)liği: terminoloji, temel kavramlar ve ölçüm yöntemleri.* Hak-İş Konfederasyonu Yayınları: Ankara.

Alexiou C. (2009). Government spending and economic growth: econometric evidence from the south eastern Europe. *Journal of Economic and Social Research,* 11(1), 1-16.

Alkin, E. (1969). Keynesyen gelir dağılımı teorisi ve Kaldor modeli. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 29(1-4), 131-159.

Altunç, Ö. F. ve Aydın, C. (2012). Türkiye'de kamu sektörü büyüklüğü ve ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik analizi. *Ekonomik Yaklaşım,* 23(82), 79-98.

Alyu, E. (2018). *Gelir dağılımı eşitsizliğinin mikroekonomisi: seçilmiş ülkeler üzerine panel veri analizi* (Doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Gaziantep.

Armutlu, A. (2020). *İktisadi büyümenin sosyo-ekonomik açıdan gelir dağılımı ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Atamtürk, B. (2007). Büyüme teorileri ve IMF politikaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 89-103.

Aykaç, M., Dağdemir, Ö, ve Gündoğan, N. (2019). *Gelir dağılımı ve yoksulluk*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Aytaç, D. (2018). Küreselleşme, işsizlik ve kamu istihdam ilişkisi. *Maliye dergisi*, 174, 131-153.

Bal, H. (2011). İktisadi gelişme ve doğal kaynaklar: geçiş ekonomileri çerçevesinde bir inceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 87-91.

Barro R. J. (1996). Democracy and growth. *Journal of Economic Growth, National Bureau of Economic Research, Working Paper*, 1, 1-30.

Başar, S., Bozma, G. ve Eren, M. "Türkiye'de Kamu Harcamalarının Optimal Düzeyi Ne Olmalıdır?". *Kapsayıcı ve Sürdürülebilir Büyüme ve Gelir Dağılımı Konferansı Bildirileri (Bodrum-Türkiye, 20-22 Ekim 2016).* 1799-1811. Uluslararası Ekonomi Birliği, 2016.

Bayraktar, C. (2012). Keynes ve refah devleti. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 247-261.

Baytar, R. A. (2010). *Dünya gelir dağılımındaki bozulmada yeni korumacılığın rolü* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

BDDK, 2010, *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*, Çalışma Tebliği, Ankara.

Celeplioğlu, M. E. (2011). *Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerine etkisi: Türkiye örneği* (Yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Balıkesir.

Chao, J. C. P ve Grubel, H. (1998). Optimal levels of spending and taxation in Canada. *The Fraser Institute*, 53-68.

Cural, M. (2009). OECD ülkelerinde gelir dağılımının 1980 sonrası gelişimi ve eşitsizliği azaltıcı müdahaleler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 73-97.

Çam, İ. (2007). *Kamu kesiminin optimal boyutu ve Türkiye uygulaması* (Yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.

Çiftçi, C. ve Aykaç, A. (2011). İçsel büyüme modelleri ve küreselleşme sürecinde gelişmekte olan ülkelerin konumları. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 14(14), 159-180.

Çubukçu, F. (2002). *Gelir dağılımının belirleyicileri ve Erzurum ili gelir dağılımı örneği* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.

Dağ, M. ve Tüğen, K. (2018). Türkiye'de bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri: dönemsel bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 217-240.

Demirel, T. (2020). *İktisat doktrininde ekonomik büyüme ve dış ticaret arasındaki ilişkinin incelenmesi: Türkiye ve Güney Kore üzerine ampirik bir uygulama* (Yüksek lisans tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Bilecik.

Demir, Ö. (1995). Joseph A. Schumpeter: hayatı, eserler ve katkıları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 50(1), 155-172.

Demirgil, B. (2018). Vergilerin gelir dağılımı üzerindeki etkisi: ampirik bir çalışma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 19(2), 118-131.

Dileyici, D. ve Özkıvrak, Ö. (2010). Bütçe anlayışındaki değişim süreci: denk bütçe ilkesinin erozyonu ve açık bütçe politikası. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi,* 2(1), 33-55).

Dolanay, S. S. (2009). Schumpeter sisteminde yenilikler, ekonomik gelişme ve devresel hareketler. *Uluslararası Ekonomik ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 171-188.

DPT, Devlet Planlama Teşkilatı. *Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İshtisas Komisyonu Raporu.* Ankara: DPT, 2007.

Dündar, D. (2020). *Türkiye'de gelir dağılımı ve gelir vergisinin artan oranlılığının hesaplanması* (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya.

Ekinci A. (2011). What ıs the optimum size of government: a suggestion. *International Journal of Economics and Finance Studies*, 3(1), 45-54.

Emeç, A. S. (2021). *İslami finans gelişimi ve ekonomik büyüme ilişkisi* (Doktora tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Erzurum.

Erçakar, M. E. ve Güvenoğlu, H. (2018). Türkiye'de gelir dağılımı ve sosyal koruma harcamalarına bir bakış. *Sosyal Bilimler Metinleri,* 0(1), 38-53.

Erdoğan, S. ve Canbay, Ş. (2016). İktisadi büyüme- araştırma ve geliştirme (ar-ge) harcamaları ilişkisi üzerine teorik bir inceleme. Muş *Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 4(2), 29-44.

Eroğlu, Ö. (1999). Devletin büyümesi ve ekonomik sonuçları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 5(4), 33-46.

Ersezer, D. ve Ulutürk, S. (2004). Türkiye'de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* (s. 149-168). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Ersoy, G. (2019). *Optimal kamu büyüklüğü: Türkiye örneği* (Yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Denizli.

Facchini F. ve Melki M. (2011). Optimal government size and economic growth France (1871-2008) : an explanation by the state and market failures. *Documents de Travail du Centre D'Econoie de la Sorbonne,* 1-37.

Geyik, O. (2021). Covid-19 salgınının Peacock Wiseman sıçrama tezi çerçevesinde değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 16(Pandemi Özel), 3766-3786.

Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi.* İstanbul: Beşir Kitabevi.

Gujarati, D. & Porter, D. (2018). *Temel Ekonometri (5.bs.).* İstanbul:Literatür Yayınları Sevüktekin, M. & Çınar, M. (2017*). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi: Eviews Uygulamalı (5.bs.)*. Bursa:Dora Yayıncılık.

Güçlü, S ve Bilen, M. (1995). 1980 sonrası dönemde gelir dağılımında meydana gelen değişmeler. *Yeni Türkiye Dergisi*, (6), 160-171.

Günel, Ö. (2019). *Gelir dağılımı adaletsizliği ve Türkiye'de yoksullukla mücadele politikalarının etkinliği* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

İzmen, Ü, Hamzaoğlu, T., ve Süzük, M. A. (2003). *Karşılaştırmalı bir perspektiften Türkiye'de kamu sektörü göstergeleri,* Ankara: TÜSİAD Yayınları.

Kanca, O. C. (2011). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi 1980-2008 (ampirik bir çalışma). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 28(1), 75-92.

Kamacı, A. ve Kılıç, H. (2019). Kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve işsizlik üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri örneği. *Politik Ekonomik Kuram,* 3(1), 113-128.

Karagöl, E. T. (2013). *Ak parti dönemi Türkiye ekonomisi*. Ankara: SETA Yayınları.

Karagöl, M. ve Masca, M. (2005). Sosyal sermaye üzerine bir inceleme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi,* (1), 37-52.

Karaman, V. (2007). *Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'nin kamu kesimi büyüklüğü açısından kıyaslanması* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Karaman, V. (2020). Türkiye'de kamu kesimi büyüklüğünün kamu istihdamı aracılığıyla ölçülmesi. *International Balkan University,* 15(7), 153-169.

Kargı, B. (2013). Bütçe büyüklüğü performansı ve büyüme verileri: Türkiye üzerine (2000:01-2012:03) zaman serileri analizi. *The Journal of Academic Social Science Studies,* 6(4), 863-893.

Kaynak, M. (2009). *Büyüme teorileri.* Gazi Kitapevi: Ankara.

Kirmanoğlu, H. (2014). *Kamu ekonomisi analizi*. Beta: İstanbul.

Kızmaz, A. A. (2019). *Gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: üst-orta gelir grubunda yer alan bazı ülkeler üzerine bir inceleme* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

KMYKK, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (5018). Erişim: 4 Ocak 2022. https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf

Kocaoğlu, D. (2019). *Orta gelirli ülkelerde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: bir panel veri analizi* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Kule, D. ve Wenzel, H. D. (2003). The Size of the Public Sector. Albanian Economy: Performance and Policy Challenges. *4. Uluslararası Konferans.*

Oktayer, N. ve Susam, N. (2008). Kamu harcamaları-ekonomik büyüme ilişkisi: 1970-2005 yılları Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 22(1), 145-164.

Öztürk, M. (2020). Türkiye'de Gelir Dağılımı ve Sosyal Harcamalar İlişkisi. *Turkish Studies Economics, Finance, Politics* 15(2), 901-912.

Önal, H. N. (2019). *Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı ilişkisinin ekonometrik analizi* (yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Adana.

Özel, H. A. (2012). Ekonomik büyümenin teorik temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,* 2(1), 63-72.

Özgüven, A. (2011). *İktisadi düşünceler-doktrinler ve teoriler.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Parasız, İ. (2006). *Makroekonomi teori ve politika.* Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Pevcin P. (2004). "Does optimal size of government spending exist?. *Europen Group of Public Administration, 2004 Annual Conference, University of Ljubljana Faculty of Administration,* 10(1), 1-12.

Phillips, P. C., and Hansen, B. E. (1990). Statistical inference in instrumental variables regression with I (1) processes. *The Review of Economic Studies*, 57(1), 99-125. https://doi.org/10.2307/2297545.

Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2016). Kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ve kamu etkinlik düzeyi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 413-429.

Savaşan, F. (2019). *Piyasa başarısızlığından devletin başarısızlığına kamu ekonomisi.* Bursa: Dora Yayıncılık.

Scully G. W. (1989). The Size of the State, Economic Growth and the Efficient Utilization of National Resources *Public Choice* 63,149-164.

Stock, J. H., and Watson, M. W. (1993). A simple estimator of cointegrating vectors in higher order integrated systems. *Econometrica: journal of the Econometric Society*, 783-820. https://doi.org/10.2307/2951763

Stock, J. H. & Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş. (B. Saraçoğlu, Çev).* Ankara: Efil Yayınevi. (Orijinal çalışma 2007 yılında yayımlanmıştır).

Şen, H. ve Kaya, A. (2019). Alternatif göstergeler bazında Türkiye'de kamu kesimi büyüklüğünün tahmini. *Bankacılar Dergisi.* (109), 49-81.

Taban, S. (2008). *İktisadi büyüme, kavram ve temeller*. Ankara: Nobel Yayın.

Tiryaki, H. H. (2013). *Teorik ve ampirik açıdan gelir dağılımı ve işsizlik ilişkisi: Türkiye üzerine bir inceleme* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. *Ekonomik Rapor*. Ankara: TOBB Yayınları, 2016.

TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. *Ekonomik Rapor*. Ankara: TOBB Yayınları, 2020.

TOBB, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği. *Ekonomik Rapor*. Ankara: TOBB Yayınları, 2021.

Topal M. H., Ünver M. ve Türedi S. (2017). Türk cumhuriyetlerinde hükümet kalitesinin ve kamu sektörü büyüklüğünün ekonomik büyüme üzerine etkisi: ampirik bir analiz. *Eurasian Academy of Sciences Eurasian Business & Economics Journal*, 8, 113-133.

Tunay, K. B. (2007). *Makro ekonomi teori ve politika.* İstanbul: Arıkan Basım, Yayın, Dağıtım.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim 10 Ekim 2021. https://sozluk.gov.tr/ adresinden edinilmiştir.

TÜRMOB, Türkiye Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler ve Yeminli Mali Müşavirler Odaları Birliği. *Ekonomik Rapor*. Ankara: TÜRMOB Yayınları, 2004.

Türlüoğlu, E. (2019). *Türkiye'de ekonomik büyüme dinamikleri: ekonomik büyüme ve dış ticaret ilişkisi nedensellik analizi* (Yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Edirne.

Ulusoy, A. (2018). *Maliye politikası.* Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Ulusoy, A., Karakurt, B. ve Akbulut, E. (2015). Eğitim harcamalarının gelir dağılımına etkisi: Türkiye'de yükseköğretimin gelir eşitsizliğini giderici etkisi. *Maliye Araştırmaları Dergisi,* 1(2), 45-75.

Ulutürk, S. ve Ersezer, D. (2005). Gelir, gelir dağılımı yaklaşımları ve devletin rolü", *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 0(47), 87-105.

Ünlükaplan, İ. (2011). *AB Üyesi Ülkelerde Mali Yönetişim ve Kamu Maliyesinin Performansı İlişkisi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Ünsal, M. E. (2007). *Mikro iktisat.* Ankara: İmaj Yayıncılık.

Vazzquez, J. M. ve Yao, M. H. (2009). Fiscal decentralization and public decentralization and public sector employment: a cross-country analysis. *Public Finance Review,* 37(5), 539-571.

Witte K. De. Ve Moesen W. (2010). Sizing the government. *Public Choice*, (145), 39-55.

Yamak, R. ve Erdem, H. F. (2016). Türkiye ekonomisi açısından Armey eğrisi geçerli midir?. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, (Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı), 335-346.

Yardımcıoğlu, F. (2012). *Eğitim harcamaları, ekonomik büyüme ve gelir dağılımı ilişkisi* (Doktora tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Yazar, H. (2020). *Kamu kesimi ekonomik büyüklüğü ve rant kollama ilişkisinin analizi: OECD ülkeleri örneği* (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Yiğenoğlu, K. (2015). *Türkiye'de gelir dağılımı problemi ve gelir dağılımının iyileştirilmesine yönelik öneriler* (Yüksek lisan tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Yücel, D. (2011). *Gelir dağılımı teorileri ve politikaları: Türkiye'de gelir dağılımı-yoksulluk sorunu* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Yülek, M. A. (1997). İçsel büyüme teorileri, gelişmekte olan ülkeler ve kamu politikaları üzerine. *Hazine Dergisi*, (6), 1-15.